

Leksikos vartosenos tyrimai ir leksikografinė praktika

Vilma Zubaitienė

Lietuvių kalbos katedra, Taikomosios kalbotyros institutas, Vilniaus universitetas
El. paštas: vilma.zubaitiene@ff.vu.lt
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9846-0237>

Santrauka. Straipsnyje pristatomi lietuvių kalbos leksikos vartosenos tyrimai ir leksikografiniai darbai nuo XX a. pradžios iki šių dienų. Parodoma, kaip mokslininkų tyrimai susiję su akademinė ir leksikografinė veikla (kalbos duomenų kaupimu, analize, žodynu kūrimu) ir atvirkščiai. Iš XX a. pradžios ir vidurio minimi Kazimiero Būgos straipsniai apie kalbą ir „Lietuvių kalbos žodyno“ rengimas, Jono Jablonskio rūpinimasis bendrine kalba, naujadarų kūrimas ir darbas prie Antano Juškos žodyno bei ankstesnių žodynų recenzijų rašymas. Trumpai aptariamas ir paties autoriaus sudarytas „Mūsų žodynelis“. Toliau pristatoma Juozo Balčikonio veikla ir akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“ pradžia. Atskirai minimi Prano Skardžiaus ir Antano Salio žodžių sandaros ir vartosenos tyrimai, „Kalbos patarėjo“ struktūra ir redagavimas, įvairūs straipsniai kalbos žurnaluose. Sovietmečio tyrimai daugiausia susiję su Jono Kruopo ir Kazio Ulvydo leksikografinė veikla, „Lietuvių kalbos žodyno“ ir „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ rašymu ir redagavimu, šio laikotarpio moksliniai interesai pirmiausia siejami su leksikos sudėties ir sisteminių ryšių tyrimais, o leidybinė veikla – su specialiųjų žodynų (pavyzdžiui, sinonimų, antonimų, junglumo, frazeologijos, palyginimų žodynų), leksikologijos ir leksinės semantikos srities vadovėlių ir monografijų leidyba. Straipsnyje apžvelgiami įvairių leksikos raidos ir kaitos, leksikos sluoksnių, semantinių grupių, variantiškumo ir fraziškumo tyrimai, pristatomos leksinės duomenų bazės ir informacinė sistema *e.kalba*. Didžiausias dėmesys skiriamas paskutinio XX a. dešimtmečio ir XXI a. pradžios leksikos ir leksikografijos tyrimams ir darbams bei juose keliamoms leksikografinėms problemoms aptarti.

Raktažodžiai: leksika, leksikos raida, leksikos kitimas, leksikografija, aiškinamųjų žodynų istorija, „Bendrinės lietuvių kalbos žodynas“, leksikografinė veikla.

Research on Lexical Usage and Lexicographical Practice

Abstract. The article presents research on the usage of Lithuanian lexis and lexicographical works on the Lithuanian language from the beginning of the 20th century to the present day. It reveals how scientific research has been related to academic activity and lexicographic work (data gathering, analysis, dictionary development), and vice versa. Talking about the early and mid-20th century, the focus lies on the well-grounded articles on appropriate language use by Kazimieras Būga and on the preparation of the “Dictionary of the Lithuanian Language”, as well as on Jonas Jablonskis’ interest in the standard language, creation of new words, his work on the dictionary of Antanas Juška and his reviews of earlier dictionaries. Jablonskis’ own “Mūsų žodynelis” [Our Dictionary] is also briefly discussed. Further on, the article talks about the work of Juozas Balčikonis and the beginnings of the academic “Dictionary of the Lithuanian Language”. Particular mention is made of Pranas Skardžius’ and Antanas Salys’ research on word structure and usage. In addition, various articles in language journals as well as the structure and editorial principles of the journal “Kalbos patarėjas” are reviewed. The research in the Soviet

Received: 2023-09-01. Accepted: 2023-12-19

Copyright © 2023 Vilma Zubaitienė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

era is mainly associated with the lexicographical activities of Jonas Kruopas and Kazys Ulvydas and the editorial work on both the (historical) “Dictionary of the Lithuanian Language” and the “Dictionary of the Present Lithuanian Language”. The research interest of this period lies primarily in the analysis of lexical structure and systemic relations, whereas publication activity focuses on editing special dictionaries (such as dictionaries of synonyms, antonyms, valency, phraseology, and comparisons), and the publication of textbooks and monographs in the field of lexicology. The article gives an overview of studies that analyse the development and change of various lexical items, describe different semantic groups, language variation, and its phrasal components. Furthermore, lexical databases and the information system *e.kalba* are given an overview. The main focus here lies on reviewing lexical research and lexicographical projects carried out in the 1990s and the early 21st century, and on revealing lexicographical problems.

Keywords: lexis, lexis development, lexis change, lexicography, history of explanatory dictionaries, “Dictionary of the Common Lithuanian Language”, lexicographic activity.

Leksikos pokyčiai ir raida

Visuomenės ekonominiams ir politiniams pokyčiams jautriausia yra leksika. Nors pagrindinis žodyninis fondas yra gana pastovus, žodyninė sudėtis keičiasi. Vieni žodžiai išnyksta, atsiranda naujų, kinta ir žodžių reikšmės. Žodyno kitimas susijęs tiek su pačių realijų kitimu, tiek su visuomeninių reiškinių kitimu. Žodžiai esant kalbų kontaktams pasiskolinami iš kitų kalbų. Pasenę žodžiai pavartojami grožinėje literatūroje. Atsiradus naujiems daiktams ir reiškiniams kuriami naujadarai. Pradeda plisti naujieji skoliniai. Taigi leksika yra nuolat atsinaujinantis kalbos sistemos lygmuo: vieni žodžiai, išnykus realijoms, pasitraukia į pasyviąją vartoseną, kiti, įvardijantys naujas sąvokas, daiktus ar reiškinius, patenka į kalbą ir imami plačiau ar siauriau vartoti, kol įsitvirtina sistemoje.

Leksinės sistemos specifiką, pasak Aloyzo Gudavičiaus, lemia tokie jos pagrindiniai bruožai: „elementų gausumas ir nestabilumas, nes nuolat atsiranda naujų elementų (leksemų, sememų), o esantys pastebimai keičiasi, ryšių tarp elementų įvairovė (ryšiai pagal turinį, pagal formą, turinį ir formą), c) sistemos skaidymasis į stambesnes ir smulkesnes posistemas, d) neryškios ribos tarp elementų ir posistemių, jų dalinis sutapimas ir susipynimas“ (Gudavičius 1997, 33).

Antanas Lyberis ir Kazys Ulvydas, plačiai nagrinėję lietuvių literatūrinės kalbos leksikos *praturtėjimą Tarybų valdžios metais* [kursyvinta autorės], nurodo tris leksikos kitimo kryptis: „Pirma, lietuvių literatūrinėje kalboje *atsirado daugybė naujų žodžių bei posakių*, įsigalėjęs Lietuvoje socialistinei santvarkai; antra, *dalis žodžių ir jų reikšmių*, būdingų senajai, buržuazinei santvarkai ir buržuazinei kultūrai, *paseno ir pasitraukė į pasyviąją žodyno atsargą*; trečia, *daugybė žodžių įgavo naujas reikšmes, naują turinį*“ (Lyberis, Ulvydas 1958, 31).

Nepaisant ideologizuoto turinio, rusų kalbos reikšmės *naujojo gyvenimo* sričių iškėlimo, straipsnyje galima rasti informacijos apie to meto naujų terminų atsiradimą, žodžių reikšmių pakitimus, naujų žodžių darybos būdus ir kt.

1966 m. Algirdas Sabaliauskas, remdamasis minėtu A. Lyberio ir K. Ulvydo straipsniu, teigia: „Tarybinės santvarkos metais atsirado nemaža tokių žodžių, be kurių šiandien lietuvių kalbos negalime įsivaizduoti, kaip antai: *darbadienis, gyvenvietė, kolūkis, penkmetis*,

septynmetis, profsąjunga, komjaunimas“ (Sabaliauskas 1966, 119). „Plačiai vartojami tokie žodžiai, kaip *saviveikla, savikritika, savieiga, savaeigis* <...> *lygiava, paraiška, pirmūnas* <...> *tarprespublikinis, visasąjunginis* <...> *draugovė, draugovininkas, ištuoka* <...>“. Iš aktyviosios vartosenos pasitraukė vienas kitas naujosioms gyvenimo sąlygoms nebereikalingas šios srities terminas, pvz., *ligonių kasa, apskrities ligoninė, pribuvėja* <...> (ten pat, 120). Į pasyviają vartoseną traukiasi „buržuazinei santvarkai ir buržuazinei kultūrai bei ideologijai“ būdingi žodžiai: *burmistras, viršaitis, antstolis, policija, policininkas, nuovada, kapelionas, apskritis, valsčius, bažnytkaimis, parapija, seniūnija, savivaldybė, seimas, varžytynės, sekminės, kalėdos, velykos*... (ten pat, 121). Daugelis žodžių pakeitė savo turinį, įgydami visai naujas reikšmes: *draugas, brigada, apžiūra, liaudis, ponas, rajonas*..., o dėl nuostabių tarybinio mokslo ir technikos laimėjimų žodis *palydovas* įgijo naują dirbtinio ‘žemės palydovo’ reikšmę (ten pat, 122). Tam tikra dalis terminijos lietuvių kalboje plito ir per buržuazinę spaudą, o šiais ir kitais keliais jau prieš 1940-uosius į lietuvių kalbą atėjo žodžiai: *komjaunuolis, komjaunimas, pionierius, marksistas, soclenktynės, brigada (darbo), penkmetis, plenumas, komisaras, komisariatas, komjaunimo organizacija, poilsio namai, litfondas* ir kt. (ten pat, 123, dar plg. Sabaliauskas 1967).

Ta dalis dar prieš pusę amžiaus į pasyviają vartoseną perkeltų žodžių dabar plačiai vartojami, *draugas* dabartinei kartai jau neturi ir naujos reikšmės, *penkmečio planais* mokslininkai vadina savo išpareigojimus mokslo institucijoms, o visų naujų terminų atsiradimo kelių jau nelabai be nuodugnesnių studijų ir beatseksi. Tad nereikėtų kaltinti leksikografų, kai į aiškinamuosius žodynus nepatenka koks specialnesnis kurios nors srities terminas, rečiau vartojamas žodis. Žodžio fiksacija nuo realios vartosenos dažnai atsilieka net ir skaitmeniniame amžiuje.

Leksikos kitimą per visuomeninius, politinius ir socialinius įvykius yra parodęs Zigmas Zinkevičius „Lietuvių kalbos istorijoje“ (1994). Sovietmečiu ne tik raštų, bet ir šnekamoji kalba buvo labai politizuota, įsivesta daug komunistinės ideologijos terminijos. Populiarėjo žodžiai *liaudies priešas, buržuazinis nacionalistas, ekstremistas* ir pan. Gausėjo visokių sovietizmų. Panaikintas kreipimasis žodžiu *ponas*, vietoj jo buvo įvedamas *draugas*. Sparčiai daugėjo skolinių iš rusų kalbos, pvz., *kolchozas* (колхоз, ir vediniai *kolchozinis, -iškas, -ininkas*...), *komsomolas* (комсомол, vėliau sulietuvinta į *komjaunimas*), *kompartija* (компартия), *sovietas* (совет, ir *sovietinis, -iškas*... greit pakeisti į *taryba, -inis, -iškas*), *stachanovietis* (стахановец) ir kt. Gausėjo hibridų ir vertalų, pvz., *soclenktynės* (соцсоревнование), *išstojimas* ‘pasisakymas, pasirodymas’ (выступление) (Zinkevičius 1994, 30–31). „Daiktus ir reiškinius imta vadinti netikrais pavadinimais. Vietoj *žmonės* imta sakyti *masės*, vietoj *tauta* – *klasės*; *liaudis* – tai tik tie, kurių nuomonė sutampa su vyriausybe, visi kiti – jau nebe *liaudis*, bet *nacionalistai, ekstremistai* ir pan. Rusinimas vadintas *internacionalizmu*, stalininis teroras – *klasių kova* (vėliau Stalino *klaidomis*). Atsirado *gyvoji darbo jėga* ir kiti žmogų žeminantys pasakymai“ (ten pat, 67). Pakeisti švenčių ir kitų realiųjų pavadinimai, pvz., vietoj *Kalėdų Senelio* atsirado *Senis Šaltis*, vietoj *Lašininio* ir *Kanapinio* – *Žiemos palydos*, vietoj *Velykų* – *Pavasario Šventė*. Žodį *Dievas* imta rašyti iš mažosios raidės, kad nesiskirtų nuo pagonių dievų (ten pat, 67).

Net neilgais vokiečių okupacijos metais raštų ir šnekamojoje kalboje ėmė rasti vienas kitas vokiškas skolinys, daugiausia pareigybių pavadinimai: *fiureris*, *gebytskomisararas* (paprastai rašė *gebietskomisararas*), *generalfeldmaršalas* (ten pat, 30–31).

Kaip leksika kinta, rodo ne tik tam skirtų tyrimų, bet ir žodynų analizė. Pavyzdžiui, iš 2002 m. „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ (toliau – DŽ) jau išbraukti žodžiai *agitpunktas*, *antitarybinis*, *kolūkis*. 2003 m. penktajame DŽ leidime jau rasime XX a. pabaigoje pradėtų vartoti naujų žodžių, plg.: *bevizis*, *euras*, *jogurtas*, *kultūrizmas*, *pica*. O 2012 m. septintajame DŽ leidime, žodyno papildymuose fiksuojami žodžiai: *bėgtakis*, *beliašas*, *bernvakarīs*, *bikinis*, *biokuras*, *bohema*, *boulingas*, *breikas*... Lietuvių kalbos instituto mokslininkų Naujųjų skolinių duomenyne sudėti XX a. pabaigoje ir XXI a. pradžioje plintantys skoliniai, plg.: *bekvokalas*, *bermudai*, *bestseleris*, *bešamelis*, *bigbegas*, *biltongas*, *bingas*, *biometrija*, *biometrika*, *biometrikas*, *biometrinis*, *biovetta*, *bytboksas*, *bytbokseris*. Pandemijos metai atnešė savo žodžių (*kovidas*, *kovidiotas*, *korona*), kuriuos fiksuoja jau pastarųjų kelerių metų Naujažodžių duomenynas ir kuriame be naujų žodžių (skolinių ir naujadarų) ar žodžių junginių galima rasti ir autorinių, situacinių ar net vienkartinį naujadarų¹.

Leksikos ir leksikografijos tyrimų apibendrinimų galima rasti A. Sabaliausko knygoje (Sabaliauskas 1979, 1982 ir 2012), įvairiuose kalbos ir kalbotyros žurnaluose, sudaryta žinomų leksikologų ir leksikografų (Antano Balašaičio, Evaldos Jakaitienės, Irenos Ermantytės, Vytauto Vitkausko ir kt.) darbų rodyklėse. Viena straipsnyje visko apimti ir nuosekliai aprašyti neįmanoma, todėl didžiausias dėmesys kreipiamas į tuos autorius, kurių tyrimai susiję su leksikografinė veikla. Taip pat bandoma parodyti, kaip ir kodėl autoriai domėjosi žodžių vartoseną, rinko medžiagą, ją vienaip ar kitaip analizavo ir sistemino.

Jono Jablonskio leksikografinę veiklą galima skirstyti į kelis etapus: 1) žodynų redagavimas, 2) gyvosios kalbos pavyzdžių rinkimas ir žodynų leidimas, 3) žodynų recenzavimas (Sakalauskiene 2010a, 2020). Pirmiausia ji siejama su Antano Juškos lietuvių–lenkų kalbų žodyno, paremto gyvąją lietuvių kalbos leksika, redagavimu. J. Jablonskis buvo parengęs šio žodyno redagavimo planą. Žodyną ketino išleisti Rusijos mokslų akademija bendrosios kalbotyros ir slavistikos studijoms, tačiau pastebėta, kad žodynas yra menkai leksikografiškai apdorotas, trūko ne tik rusiškų paaiškinimų, bet ir tikslesnio kirčių žymėjimo ir detalesnio žodžių reikšmių aiškinimo (Lyberis 1982, 16). Pasak paties J. Jablonskio, „iš šito žodyno nieko rimto neišeis ir kad reikia lygiagrečiai rašyti kitas“ (Sakalauskiene 2020, remiantis Čepaitienė, Lapinskiene 2010, 82). J. Jablonskiui reikėjo sutikrinti daugybę nežinomų žodžių, dėl kurių autentiškumo jis abejojęs. Lankydamasis įvairiose Lietuvos vietose jis pats užrašė apie 2 000 naujų žodžių, kurie pateko į Lietuvių kalbos žodyno (toliau – LKŽ) tomus (Lyberis 1982, 17). J. Jablonskis norėjo papildyti A. Juškos žodyną savais žodžiais, bet Rusijos mokslų akademija neleido, buvo patarta jam netraukti žodžių į žodyną, o papildymus leisti atskira knyga (Pupkis 1962 [2010, 41]). Suredaguota A. Juškos žodyno dalis (*e*, *é*, *g*, *i*, *j* raidės) buvo išspausdinta 1904 m.

¹ Žr. <https://ekalba.lt/naujazodziai/naujienos>.

Peterburge². Toliau A. Juškos žodyno redagavimo darbus perėmė Kazimieras Būga ir Jurgis Šlapelis.

J. Jablonskis sudarinėjo kartoteką, kurią vadino *Lietuvių kalbos žodynui medžiaga*³. Kartotekoje surinkti žodžiai ne tik iš tarmių, bet ir iš įvairių raštų, žodynų, žymėti šaltinių santrumpomis, pateikėjų pavardžių arba vietovių sutrumpinimais, kartais pastarieji pateikti ir nesutrumpinti (plačiau žr. Sakalauskienė 2018, 205–222). Iš J. Jablonskio kartotekos K. Būga vėliau nusirašė apie 10 tūkstančių lapelių⁴.

J. Jablonskis detaliam išnagrinėjo ir aptarė kunigo Mykolo Miežinio „Lietuviškai–latviškai–rusišką žodyną“, išleistą 1894 m. Tilžėje. Pasigedo dalies ankstesnių žodynų žodžių, akcentinės informacijos apie žodžius, kritikavo žodyną dėl įvairių kalbos tarmių faktų maišymo (Piročkinas 1991, 93). Jis nustatė, kad M. Miežinis nebuvo gerai susipažinęs su Frydricho Kuršaičio ir Ferdinando Nesselmanno žodynais, kurie būtų leidę pastebėti trūkstamus Kauno gubernijos vietovių žodžius (Sakalauskienė 2020). Taip pat kritikavo lietuviškų žodžių vertimą: „rusiškas vertimas nesiderina su lenkišku, o lenkiškas prieštarauja latviškam“. Kiek geriau išversti į latvių ir lenkų kalbas tie žodžiai gavo reikšmes, nesutampančias su rusų kalba (Piročkinas 1991, 90; Sakalauskienė 2010a, 52).

J. Jablonskis yra parašęs J. Šlapelio „Lietuvių-rusų kalbų žodyno“, Maxo Niedermanno, Alfredo Senno ir Franco Brenderio „Lietuvių rašomosios kalbos žodyno“ pirmojo sąsiuvinio recenzijas, aptarė K. Būgos žodyno pirmąjį sąsiuvinį, kurio paskirtį nusakė taip: „<...> tiems žmonėms, kurie jau gerokai moka pagrindinę raštų kalbą“ (Sakalauskienė 2010a, 50). Nagrinėdamas J. Šlapelio žodyną pasigedo daugiau lietuvių kalbos pavyzdžių (Jablonskis 1935, 272), apgailestavo, kad žodyno autorius nepasitarė su žmonėmis, išmanančiais apie žodyno dalyką ir reikalą (ten pat, 274). „Lietuvių rašomosios kalbos žodyne“ atkreipė dėmesį į žodžių kirčiavimą (ten pat, 100), reikšmių vertimo ir aiškinimo klaidas (Sakalauskienė 2010a, 54; 2020).

Išleisti rašomosios kalbos žodyną ketinęs ir pats J. Jablonskis. 1918 m. išėjo jo parengtas „Mūsų žodynelis“, kuriame pateikiama daugiau nei 2 000 žodžių reikšmių aiškinimai su vertimais į rusų kalbą (Lyberis 1982, 19–20; Keinys 1990, 14–18). Žodynelio tikslas buvo grynai praktinis – padėti mokiniams skaityti ir suprasti lietuviškus vadovėlius. Todėl į žodynelį daugiausia pateko tarmių žodžiai ir naujadarai, kuriuos kalbininkas teikė vartoti bendrinėje kalboje. Pasak Juozo Balčikonio, „tai bus visokie reikalingiausi inteligentui žmogui žodžiai su pavyzdžiais ir nurodymais, kaip juos turime vartoti; ypač daug mokyklos terminų. Kiek žinoma, daug tų žodžių imta iš jo paties surinkto per ilgą laiką žodyno, dar tebesančio rankrašty“ (Balčikonis 1978, 44–45). Minėtini matematikos

² Литовській словарь А. Юшкевича съ толкованіемъ словъ на рускомъ и польскомъ языкахъ. Томъ I, вып. 2, Санктпетербургъ, 1904.

³ Ji saugoma Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje. Iš viso yra surinkta daugiau nei 14,5 tūkst. vienetų kortelių, o žodžių ir sakinių su jais užrašyta dar daugiau. Pirmosios kortelės (A, B raidžių) užrašytos XIX a. pabaigoje, kitų raidžių žodžiai datuojami XX a.

⁴ Leksikografams šie duomenys labai svarbūs, nes jie gali pakoreguoti ir didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno“ kartotekos kaupimo istoriją. Kaip žinome, „Lietuvių kalbos žodyno“ pradininkas ir redaktorius K. Būga žodžius žodyno kartotekai pradėjo rašyti 1902 m., o J. Jablonskis – 1897 m. (Sakalauskienė 2020).

terminai: *atimtis, dalýba, daugýba, skaitmuð*; geografijos: *aukštumà, ledýnas, sausumà*; botanikos: *glúosnis, kadagýs, žibûtė, žibuðklė*; zoologijos: *drugýs, erškėtas, gañdras, lokýs*; chemijos: *deguonis, vandenilis* (plačiau žr. Gedrimas 2001, 41–45). „Mūsų žodynelis“ buvo svarbus ne tik kaip naujų terminų šaltinis, bet ir apskritai kaip pirmasis bendrinės kalbos norminamasis žodynas (Keinys 1990, 15; Sakalauskienė 2020). J. Jablonskio padaryti ar tarmėse išgirsti per J. Jablonskį į rašomąją kalbą patekę žodžiai *ateitis, drąsuolis, mintis, pirkinyš, vedėjas, valdininkas* ir kt. toliau plito kalboje.

Iš įvairių publikacijų žinoma, kad J. Jablonskis rūpinosi bendrinės kalbos kokybe, teikė daug žodžių vartosenos rekomendacijų. Žinoma, ne visi J. Jablonskio siūlymai prigijo. Dabar mes plačiai vartojame J. Jablonskio taisytus žodžius *bendrija, esybė, ištvėrmė, išvaizda, kainuoti, kitatautis, mokytojauti, nuodugnai, nuosavybė, padėtis, priderančiai, skriauda, sueiga, svetingas, turtuolis, ūpas, užduotis, užsigeisti* ir kai kuriuos kitus.

Kazimiero Būgos pirmuoju leksikologijos darbu laikoma jo studija apie asmenvardžius. Tikrinių žodžių tyrimai rodo autoriaus susidomėjimą lietuvių kalbos leksika, gebėjimą susisteminti ypač gausią empirinę iš dokumentų ir gyvosios kalbos imtą medžiagą, studijoje pateikiamas ir nemažas pluoštas sudurtinių bendrinių daiktavardžių su galūnėmis *-as* ir *-a*. K. Būga žodyno duomenis pradėjo kaupti nuo 1902 m., o pirmuoju praktiniu K. Būgos, kaip leksikografo, darbu laikomas 1912 m. išleistas „Lietuvių–rusų kalbų žodynelis“, pateiktas prie lietuviškų pasakų leidimo (žodžiai jame sukirčiuoti, išskiriamos (nors ne visur) pagrindinės formos, išvestinės kartais susiejamos su pamatinėmis). Akcentinėms žodžio savybėms jis daug dėmesio skyrė ir redaguodamas A. Juškos žodyną. Leksikografinį darbą dirbo visą gyvenimą. Daug medžiagos gavo iš Kazimiero Jauniaus, taip pat sukaupe redaguodamas Juškų žodyną (Vosylytė 1956, 92). Iš pradžių K. Būga buvo nusiteikęs parengti tokį žodyną, kuris patenkintų būtiniausias plačiosios visuomenės ir mokslo poreikius, t. y. „Rašybos ir tarybos žodyną“⁵, iš kurio „būtų matyti, kaip kurį žodį rašyti ir tarti“ (laiškas Jurgiui Gerulliu, Būga 1961, 904).

Po K. Būgos tokio žodyno rengimas buvo užmirštas, medžiagos atrinkimas iš naujo buvo pradėtas tik J. Balčikonio vadovaujamo didžiojo žodyno redakcijoje. Praktinio pobūdžio žodyną pavyko parengti tik po Antrojo pasaulinio karo J. Balčikonio vadovaujame Lietuvių kalbos institute. Po svarstymų, kritikos ir taisyčių 1954 m. buvo išleistas DŽ.

Lygiagrečiai K. Būga rengė ir kitą stambų mokslinį žodyną. Kaip mokslininkui jam ir turėjo labiausiai rūpėti didysis žodynas, kurį tuomet Lietuvoje tik jis vienas tegalėjo sukurti. Tai gi natūraliai šis ir iškilo į pirmąją vietą.

Pats K. Būga suprato, kad be kvalifikuotų padėjėjų, negalės parengti žodyno, kuriam nebūtų gėdos duoti pavadinimą „Thesaurus linguae Lituanicae“ (Zinkevičius, Kabelka 1958, 59):

Tam neužtenka vieno žmogaus darbo ir vieno žmogaus amžiaus. Tezaurai rengiami kelių dešimtų ir ne vienos kartos žmonių. Pradžiai mums užteks to, kad žodyno redakcija pateiks tokį žodyną, kurian bus sutraukti žodžiai iš visų spauzdintų žodynų, iš žo-

⁵ Kaip nurodoma Antano Salio (1902–1972) straipsnyje Lietuvių enciklopedijoje (LE XXXV 1966, 408), „A. Vireliūnas ir A. Varnas buvo jau pradėję atrinkinėti medžiagą iš didžiojo žodyno kartotekos“.

džių rinkinių, išmėtytų po įvairias knygas ir laikraščius, ir iš neišspausdintų žodynų (rankraščių), kaip antai A. Juškevičiaus, D. Poškos, Bradausko ir kitų, kurių galime rasti Mokslo Draugijos archyve Vilniuje ir Karaliaučiaus archyvuose bei knygynuose. Žodynui turi būti sunaudota taip pat visa medžiaga, kurios duoda mūsų spausdintoji tautosaka (pasakos, dainos, mįslės, patarlės, burtai...). Žodynan turi patekti ir visi tie žodžių rinkiniai, kurių tikisi redakcija susilauksianti iš visų Lietuvos kampų.

Atsirado finansinių sunkumų, nes dėl pokario ekonominės suirutės valdžia žodynui negalėjo skirti daug lėšų. Visuomenė vertė skubėti, nes žodynas buvo labai reikalingas. K. Būgai teko rašyti jo tekstą dar nesutvarkius kaip reikiant kartotekos (ten pat, 60).

1924 m. sausio mėnesį pasirodė pirmasis žodyno sąsiuvinis, kurį sudarė didžiulis įvadas ir 80 paties žodyno puslapių. Antrasis žodyno sąsiuvinis (iki *anga*) išėjo jau po K. Būgos mirties. Iš pirmųjų sąsiuvinų matyti, kad buvo rengiamas didžiulis žodynas: buvo dedami bendriniai ir tikriniai žodžiai, daug skolinių (dėl kurių K. Būga buvo kaltinamas), literatūroje rasti iškraipyti žodžiai žymimi ženklų, šalia pateikiamas taisyklingas variantas. Žodyne reikšmės iliustruojamos gyvosios kalbos ar raštų sakiniais, pateikiama kai kurių žodžių istorija, etimologija, kartais nurodomas net geografinis vieno ar kito žodžio paplitimas. Taigi tai turėjo būti ne tik aiškinamasis, bet ir istorinis-etimologinis su dialektologinėmis pastabomis. K. Būgos žodžiais tariant, žodynas „turi sutraukti krūvon visą kalbos turta, kurį šiandie kalba tebevertoja arba yra kuomet-norint vartojusi“ (Būga 1961, 695).

Pats K. Būga savo žodyno pradžią vertino kritiškai. Jo nuomone, „Lietuvių kalbos žodynas“ laikytinas yra juodraščiu, kurio geresnėmis Lietuvos gyvenimo sąlygomis nedrįsčiau paskelbti, pirma dar gerai neperdirbęs ir neišlyginęs. Tariusi, kad mūsų palikuonys už tą juodrašį manes nekerns, nes ir juodraštis duos nemaža medžiagos“ (ten pat, 696).

Apie žodžių aiškinimo nesistemiškumą, transponavimo problemas ir savarankiškai kirčiuotų nekirčiuotų senųjų raštų problemą K. Būgos žodyne daugiau rašė Aldonas Pupkis (1915, 13–30). K. Būgos žodyno pavyzdžiai rodo, kad, valdžiai raginant autorių kuo greičiau parengti žodyną, jis neturėjo laiko patikrinti visų lingvistinių faktų ir perdavė darbą kaip medžiagą žodynui, bet ne kaip mokslinį leksikografinį veikalą (Pupkis 2015, 30). Lietuvos visuomenė taip pat prie tokio žodyno dar nebuvo priaugusi, todėl jį nepajėgė suprasti⁶.

Tik praėjus šešeriems metams buvo sudaryta nauja redakcija, vadovaujama J. Balčikonio. Ji atsisakė žodžių istorijos ir etimologijos, taigi rengė vien aiškinamąjį žodyną (plačiau žr. Pupkis 2013).

Leksika buvo pati mėgstamiausia K. Būgos tyrinėjimo sritis. Jam rūpėjo ne vien mokslinis kalbos tyrimas (kaip kartais manoma), bet ir kalbos praktika. Straipsnių serijoje „Kalbos dalykai“ (1907–1910) K. Būga įrodė, kad bendrinėje kalboje turi būti vartojamos taisyklingos formos *taip, pagalba, pašalpa, dvasia, giria, pavojus* ir daugelis kitų vietoj

⁶ Be K. Būgos sukauptos didžiajam ir mažajam (bendrinės kalbos) žodynui medžiagos, liko dar jo sudarytos kitų žodynų kartotekos: etimologijų – apie 19 tūkst. lapelių, slavų kilmės žodžių – per 12 tūkst., senųjų raštų žodžių – apie 66 tūkst., tikrinių vardų – apie 75 tūkst. lapelių (Zinkevičius 1992, 136–137).

tais laikais spaudoje smarkiai paplitusių antrinės kilmės variantų *teip, pagelba, pašelpa, dvasė, girė, paojus...* (Būga 1958, 101–107). Iškraipytomis laikė formas *elgėta* (Būga 1958, 101–104), *dėja* (Būga 1958, 121–122). Atskleidė žodžių *prekė* (Būga, 104–105), *siela, vėlė* (Būga 1958, 105–107), *tiesa, teisė, teisybė* (Būga 1958, 109–112), *valstybė, valstija* (Būga 1958, 113), *nuduotuvės* (Būga 1958, 123) reikšmes. Svarstydamas kurį nors žodį ar posakį, K. Būga pirmiausia stengėsi išaiškinti, ar tas žodis arba posakis yra savas, lietuviškas, ar svetimas, skolintas; ar jis yra tikras kalbos faktas, ar kalbos gerai nemokančių žmonių iškraipytas. K. Būga remdavosi ne „kalbos nuojauta“, bet patikimų šaltinių – senųjų raštų, geresnių rašytojų veikalų, tautosakos ir šnekamosios liaudies kalbos – duomenimis ir giminaičių kalbų faktais (Zinkevičius 1992, 142). Devyniolikoje „Kalbos mažmožių“ straipsnių, išspausdintų 1914 m. „Vaire“, K. Būga įrodė, kad bendrinės kalbos posakiai, kaip *rašomoji kalba* arba *nieku būdu*, yra tikri lietuviški, iš senų senovės paveldėti ir vartotini posakiai, J. Jablonskio ir kitų tada peikiamas žodis *ligotas* esąs taisyklingas lietuviškas žodis (Būga 1958, 537), kurio nereikia vengti. To meto laikraščių vartojamos formos *vėluva* ir *velionis* (Būga 1958, 538–539) esančios iškraipytos, kurių vietoje vartotinos tikros kalbos formos *vėliava* ir *velionis*. Taip pat K. Būga teikė pastabų ir dėl žodžių junglumo (*tikėti kuo, kliautis kuo, rūpintis kuo; dienoje, metuose kartą*) (Būga 1958, 539–541), priesagų reikšmių (pvz., *-yba* ir *-ystė* santykio) (Būga 1958, 543–545) (plg. Zinkevičius, Kabelka 1958, 96; Zinkevičius 1992, 142). „Kalbos mažmožių“ seriją K. Būga tęsė vėliau žurnale „Švietimo darbas“. Kovojo prieš įvairius kalbos iškraipymus, nesveikas perdėto purizmo tendencijas.

Savo straipsniuose K. Būga atsidėjęs kantriai aiškino, kad panašiai skambantys žodžiai nebūtinai turi būti paskolinti, jie gali būti ir iš senovės paveldėti, atskiriant, kuris žodis yra savas ir kuris svetimas, negalima vadovautis vien „kalbos jausmu“ ir žodžio skambėjimo panašumu, tai padaryti galės tik kalbos mokslo specialistas, gerai išstudijavęs garsų raidos dėsnius (Zinkevičius, Kabelka 1958, 97; Zinkevičius 1979, 119). Kalbos grynintojai stengėsi išguiti iš jos tariamas „svetimybes“, tačiau jie negalėjo atskirti svetimybų nuo panašių, bet iš tikrųjų savų, tikrų lietuviškų žodžių ar posakių, pavyzdžiui, kritikavo lietuviškus žodžius *atspėti, boba, kūdikis, labas, liaudis, marios, pirmenybė, riba, sarmata, skriauda, tik ką, užgaida, užmušti, užtekti, vilna* ir daugelį kitų (Zinkevičius, Kabelka 1958, 98). K. Būga rašė ir apie *manifestuotes, okupuotes*, siūlomas tarmines formas *poperi, popežį, autorį* (ten pat, 99). Taigi autorius, aiškindamas žodžių kilmės ir vartosenos ypatumus, prisidėjo prie žodžių ir jų formų įsitvirtinimo lietuvių kalboje.

1930 m. Švietimo ministerija pavedė **Juozui Balčikonui**, tuo metu turėjusiam didžiausią patyrimą ir autoritetą, organizuoti LKŽ redakciją, kuri kartu su talkininkais pradėjo pildyti K. Būgos paliktą kartoteką, o netrukus ir rašyti žodyną. Iš pradžių naujoji redakcija norėjo išleisti tik K. Būgos parengtą paliktą žodyno medžiagą, tačiau plano atsisakyta (žr. Pupkis 2013, 13–30). Didelis dėmesys buvos skirtas gyvosios kalbos žodžiams (J. Balčikonio prakalba „Lietuvių kalbos žodyne“, iš Sabaliauskas 1982, 7), pradėta intensyviai juos rinkti. J. Balčikonis parašė daugybę straipsnių, raginančių rinkti žodžius (bibliografiją žr. Pupkis 2013, 450–452), diskutavo dėl žodyno tipo, parengė žodyno rengimo instrukciją

(Kruopas, Ulvydas 1965, 3). Redakcijos kolektyvą jis sudarė daugiausia iš savo mokinių, kalbos praktikų. Tasai kolektyvas nuolat kito, buvo papildomas. Minėtini Napalys Grigas, Stasys Jakštas, Aleksandras Lengvinas, A. Lyberis, Izabelė Matusėvičiūtė, Elzbieta Mikalauskaitė, Jonas Mikeliūnas, Juozas Senkus, Kostas Vosylius, Aleksandras Žirgulyš ir kt. (Ulvydas 1987, 6). J. Balčikonis rūpinosi, kad žodyne būtų pateikta kiekvieno žodžio istorija ir kiek įmanoma tikslesnė paplitimo informacija, žodžio reikšmių eilei nustatyti taikyti istorinio mokslinio žodyno principai (Vitkauskas 1997, 6).

Apie J. Balčikonio rengiamo žodyno istoriją, t. y. LKŽ pradžią, plačiai yra rašęs A. Pupkis (2013, 2015). Monografiniame tyrime aptartas kartotekos pildymas iš gyvosios kalbos, žodyno rengimas Lituaniistikos institute, žodyno cenzūra, išnagrinėti rašant žodyną spręsti teoriniai žodyno tipo, sandaros, kilmės ir gramatinių charakteristikų nurodymo, žodžių reikšmių aiškinimo, iliustracinių pavyzdžių klausimai (Pupkis 2013, 261–302). A. Pupkis lygino K. Būgos ir J. Balčikonio leksikografinius metodus. Jo nuomone, abu kalbininkai laikėsi griežtų kalbos faktų autentiškumo išlaikymo taisyklių. K. Būga žodžių paaiškinimus kopijavo iš šaltinių, jų į lietuvių kalbą neversdavo, o pateikdavo originalo kalba pagal šaltinį. Taip iš esmės perėmė Rytų Prūsijos dvikalbių žodynų rengimo tradiciją. J. Balčikonis stengėsi transponuoti antraštines formas. Be to, J. Balčikonis atsiribojo nuo tikrinių vardų, orientavosi į aiškinamojo žodyno tipą. Didžiausią dėmesį jis skyrė preciziškam žodžių reikšmės nustatymui bei aprašymui (metakalbai), žodžių vartojimo autentiškais pavyzdžiais iliustravimui. Tiek K. Būgai, tiek J. Balčikoniu sunkumų kėlė tarminių žodžių transponavimas, tačiau būtent J. Balčikonis nusistatė principus, kaip transponuoti į bendrinę kalbą senųjų raštų pavyzdžius ir tarminus duomenis (Pupkis 2005, 5; 2015, 16).

Pirmasis LKŽ tomas, apėmęs A ir B raidėmis prasidedančius žodžius, iš spaudos išėjo 1941 m. Sukritikavus 1947 m. išleistą LKŽ antrąjį tomą, kaip „neatitinkantį tarybinės leksikografijos principų“, žodyno kolektyvas buvo išblaškytas, jo vadovas J. Balčikonis nušalintas ir žodyno leidimas sustabdytas (plačiau žr. Pupkis 2013, 222–260). Po ilgų svarstymų buvo parengta nauja „Lietuvių kalbos žodyno redagavimo instrukcija“ (plačiau žr. Tamulionienė 2003, 63–68). Pagal tą instrukciją buvo perredaguotas trečiojo LKŽ tomo tekstas, parašytas vadovaujant dar J. Balčikoniu. „K. Ulvydo sugebėjimas argumentuotai įrodinėti padėjo išsaugoti nedaug tepakeistą Lietuvių kalbos žodyno sandarą. Vienur kitur prikaišiojami tarybinės spaudos bei raštų standartiniai sakiniai žodyno iliustracijose patenkino kritikų ambicijas. O pagrindinė žodyno medžiaga – tarminių faktai ir senųjų raštų duomenys buvo išlaikyti“ (Paulauskas 1997, 274).

LKŽ redakcija buvo pradėjusi rengti spaudai dar mažąjį bendrinės kalbos žodyną, bet ir šio baigti nespėjo. Spaudoje buvo skelbiami bendrinei kalbai reikalingiausi žodžiai ir jų sąrašai, stengiantis įdiegti juos į viešąją vartoseną.

J. Balčikonis buvo aktyviausias ir ištikimiausias J. Jablonskio mokinys, parengė J. Jablonskio raštus (JR 1932–1936). Penktame tome išspausdintas „Jablonskio taisomų kalbos klaidų sąrašas“. Iš J. Balčikonio taisyčių galima kelis paminėti: *domė* siūlė keisti į *dėmesys*, *liudymas* – į *liudijimas*, *bendrakeleivis* – į *kelionės draugas*, *bendrakelionis*,

bulka – į *banda*, *nutautėti* – į *nutausti*. Ne visi J. Balčikonio teikti žodyno taisymai buvo priimti, pvz., *noriai*, *atsakomybė*, *svetingas*, *nenuilstamai* nebuvo pakeisti į *noromis*, *su noru*, *atsakymas*, *vaišingas*, *nuolat*, *be paliovos* (Ulvydas 1965, 9).

Apie 1930 m. lietuvių kalbos mokslo ir praktikos baruose pradėjo stipriai veikti grįžę iš užsienio studijų **Pranas Skardžius** ir **Antanas Salys**. Jiems rūpesčių kėlė bendrinės kalbos būklė, aiškių norminimo kriterijų stoka, prieštaringas tų pačių kalbos reiškinių vertinimas, skirtingi, vienas kitam prieštaraujantys teikimai (Zinkevičius 1992, 264).

A. Salys pirmiausia su leksikografinė veikla susidūrė dar būdamas K. Būgos „Lietuvių kalbos žodyno“ sekretoriumi. Jis pats teikė K. Būgai žodyninės medžiagos (Jonikas 1979, XVI). Parašė straipsnį *Prof. K. Būgos rašto palikimas*, išspausdintą mokslo darbų rinkinyje „Tauta ir žodis“ (t. 3, 1925, 564–577; žr. Salys 1985, 136–154)⁷.

Tapęs Lituanistikos instituto direktoriumi A. Salys sudarė Mokslinę pagalbinę komisiją: į ją paskirti J. Balčikonis, A. Salys, P. Skardžius, Janas Otremskis (Otrębski) ir Petras Jonikas. Pagalbinė komisija turėjo spręsti žodyno sandaros ir rašybos klausimus. Komisijos nariai buvo pasiskirstę darbus. A. Salys turėjo spręsti tarminių formų pateikimo (transponavimo), kirčiavimo, tranzityvinių ir intranzityvinių veiksmažodžių pateikimo, skolinių ir homonimų nustatymo, sudaiktavardėjusių būdvardžių pateikimo ir kt. problemas (pagal Pupkis 2012a, 13 ir ten pateikiamą literatūrą).

A. Salio kalbinės nuostatos matyti iš jo straipsnių. Pavyzdžiui, straipsnyje *Žodyno gausinimas ir švarinimas* (Salys 1979, 200–204) trumpai aptarta to meto leksikos raida:

Tokios, dabar jau veik pamirštos slavybės yra pvz. *gromata*, *čėsas*, *ščėstis* (ir *čėstis*), kurias yra pakeitę savi paveldėtiniai lietuviški žodžiai *laiškas*, *laikas*, *laimė*. Daukšos raštuose vartotą *grieko* pakaitą nuodėme jau S. Daukantas buvo suradęs ir tuo radiniu džiaugiasi viename laiške vysk. Valančiui. Aušros ir Varpo rašytojai lenkybę *iškala* (ir *škala*) bandė pakeisti nevykusiais naujadarais *mokslinyčia* (jau Valančius ją vartoja Žemaičių vyskupystėje), *mokslainė*, *moksła-vietė*, *mokintuvė*, bet jau XIX a. gale (daugiausia Jablonskio rūpesčiu) įsigalėjo dabartinė *mokykla* (sudaryta pagal gausius gyvosios kalbos vedinius, kaip *ganykla*, *gulykla*, *knisykla*, *plukykla*...).

Minėtini ir kiti A. Salio straipsniai: *Mūsų rašomosios kalbos ugdymas ir taisyimas* („Židinys“, 1933), *Mūsų bendrinės rašomosios kalbos kultūros problema* (ten pat, 1937). A. Salys buvo vienas nuosekliausių lietuvių kalbos grynintojų (plačiau žr. Pupkis 2010, 201–208), domėjosi lietuvių kalbos gentivardžiais, apie juos rašė „Gimtojoje kalboje“ (toliau – GK, 1937 1, 4–8; 2, 20–24; 3, 47–59; 5, 75–77).

A. Salys redagavo Leonardo Dargio knygoje „Prekybinė korespondencija“ įdėta žodynėlį. L. Dargiui paaiškinus kurio termino sąvoką, A. Salys dažnai pasiūlydavo po kelis lietuviškus atitikmenis (ten pat, 208). Tiriant jo metodikos nuostatas pabrėžiamas nuolatinis žvilgsnis į žodžių kilmę, tvirtas ryšys tarp žodžių sandaros (darybos) ir semantikos, taip pat itin tvirta nagrinėjamų faktų ir teiginių argumentacija (Pupkis 2012a, 11).

⁷ Ši publikacija vertinama kaip svarbus LKŽ istorijos šaltinis (plačiau žr. Pupkis 2012a, 10).

Daugumas A. Salio pasiūlytų naujų žodžių prigijo ir šiandien nelengva juos atskirti nuo senųjų veldinių. Tai žodžiai *pobūdis, požiūris, rankinukas, senatis, staigmena, šviesomatis, tarmėtyra, tarša, tolimatis* ir kt.

Emigracijoje 1952 m. A. Salys išleido kalbos praktikos dalykams skirtą knygą „Gimtojo žodžio baruose“. Bostono Lietuvių enciklopedijoje (XV tomas, 1968) paskelbtas išsamus A. Salio straipsnis „Žodynas“ (Salys 1985, 213–244), savotiška studija apie lietuvių kalbos leksiką ir leksikografijos istoriją. Jame pirmiausia, be bendrų pastabų, plačiai rašoma apie lietuvių kalbos leksikos pasikeitimus sovietinės okupacijos metais, kritiškai vertinama daugelis tų laikų naujadarų. Leksikografijos istorijos dalyje supažindinama su žodynu rūšimis, apžvelgiami iki tol išėję lietuviški žodynai (Pupkis 2012a, 15).

Didžiausias A. Salio nuopelnas leksikografijos srityje yra lietuvių rašomosios kalbos žodyno rengimas. 1932–1968 m. Vokietijoje išėjo M. Niedermanno, A. Senno, A. Salio ir kitų parengtas didelis, net 5 tomų, lietuvių rašomosios kalbos žodynas „Wörterbuch der litauischen Schriftsprache“ (plačiau žr. Balaišis 1969, 203–209). A. Salys į žodyno redakciją įėjo nuo antrojo tomo, išspausdinto 1951 m., 449 psl. Paskutiniai trys tomai yra A. Salio ir A. Senno bendradarbiavimo rezultatais (Jonikas 1979, XVII). Nors medžiagos rinkimu labiau rūpinosi A. Sennas, dalį antraštinių žodžių, žodžių reikšmių bei frazeologinių junginių yra davęs A. Salys. Be to, jis atrinko žodynui terminiją, taisė ir išmetė iš žodyno netikusias lytis ir posakius ir žodyną kirčiavo (ten pat, XVI). Daugeliu šio žodyno pavyzdžių ir apibrėžčių pasinaudojo LKŽ ir kitų leksikografijos darbų rengėjai (Pupkis 2012a, 16). Dirbdamas prie rašomosios kalbos žodyno A. Salys pastebėjo, kad ir istorinio (diachroninio) pobūdžio žodynuose trūksta istorinės perspektyvos. E. Fraenklio žodynas neskiria senųjų lietuvių kalbos žodžių nuo naujadarų, kurių dabartinėje bendrinėje kalboje yra gausu ir kurie yra gerai sudaryti. A. Salys norėjo parengti trumpą istorinį žodyną, jo paties žodžiais tariant, „[s]umanytasis žodynas turėtų būti palydas, kuris rašto žmones suvestų į pažintes su dabar jau subrendusia mūsų bendrine kalba“. Tačiau sumanymo įvykdyti nespėjo, nors paliko surinktos medžiagos (Jonikas 1979, XVII; pokalbis spausdintas „Aiduose“ 1974 m.).

Žinoma, kad P. Skardžius ir A. Salys svarstė teorinius ir praktinius žodyno klausimus kartu su tuometiniu redaktoriumi J. Balčikoniu Žodyno redakcijos darbo pradžioje (maždaug 1932–1933 m.). P. Skardžius, tikėdamasis tapti LKŽ atnaujinamo darbo vadovu ir redaktoriumi, su A. Saliu skirstėsi darbus ir planavo, kad A. Salys galėtų imtis mažojo žodyno rengimo darbo, taip pat būti vienu iš LKŽ redaktorių (Pupkis 2012a, 11–12). P. Skardžius inicijavo LKŽ redakcijos atgaivinimo darbą, rūpinosi finansais, bendradarbiais ir kitais žodyno reikalais ir pagrįstai pretendavo būti paskirtas LKŽ redaktoriumi (Pupkis 2012b, 125). Jis į žodyno rengimą žiūrėjo kaip į išimtinai gryojo kalbos mokslo darbą ir viešai propagavo mintį pagerinti žodyno rengimą moksliniais pagrindais (ten pat, 126). Daug kritikavo J. Balčikonio rengtą žodyną, daugiausia dėl rašybos (plačiau žr. ten pat, 107–125).

Ketvirtajame dešimtmetyje, jau po J. Jablonskio mirties, 1935 m. suburtoje Lietuvių kalbos draugijoje P. Skardžius vadovavo Terminologijos sekcijai. Kaip matyti iš ano

meto GK pateiktų pranešimų, ta sekcija svarstė prof. Stasio Šalkauskio parengto žodyno „Bendroji filosofijos terminija“ terminus (Keinys 2000, 71).

P. Skardžius rašė žodžių vartosenos ir etimologijų klausimais žurnaluose „Archivum philologicum“, pvz., *Mėnesių pavadinimai lietuvių kalboje* (Aph 1, 1930), rubrikoje „Smulkmenos“, pvz., *Dėl būdvardžio žalias reikšmės lietuvių k., Dėl žodžio dėklas kilmės*; GK, pvz., *Artimesnieji bendrinės kalbos uždaviniai* (GK 7, 1936), *Verstiniai ir reikšminiai skoliniai* (GK 10, 1938), *Dėl gajų ir negajų naujadarų* (GK 8, 1939); „Kalboje“, pvz., *Savaitė ir dienos lietuvių kalboje: [Dėl terminų]* (t. 1, sąs. 2.), žurnale „Švietimo darbas“, pvz., *Kai kurie žodyno dalykai* (ŠD 7, 1978), „Vaire“, „Naujojoje romuvoje“ ir kt.

1937 m. P. Skardžius konstatavo, jog kalbos duomenys pateisina J. Jablonskio taisytus žodžius *balsiai* (priev.), *esybė, išvaizda, kitatautis, noriai, nuosavybė, padėtis, prokalbė, protėvis, svetingas, užpykti* ir kitus, kurių nereikia vengti (Skardžius 1937, 22–23).

Veikale „Lietuvių kalbos žodžių daryba“ (1941, 1943), remdamasis latvių, prūsų ir kitų indoeuropiečių kalbų faktais, P. Skardžius nagrinėjo lietuvių kalbos vardažodžių, veiksmažodžių, sudėtinių žodžių darybos klausimus, pateikė naujadarų apžvalgą.

P. Skardžius kartu su A. Saliu redagavo Leonardo Dambriūno sudarytą „Kalbos patarėją“ (1939) (plačiau žr. Miliūnatė 2000b, 24–35). Jau išėivijoje kartu su Stasiu Barzduku ir Jonu Martynu Laurinaičiu P. Skardžius parašė „Lietuvių kalbos vadovą“ (1950). „Lietuvių kalbos vadove“, be kitų dalykų, aptartas svetimybų rašymas, žodžių daryba, naujadarai, tarptautiniai žodžiai. Pridėtas ir platokas žodynas. Savitas universalus žodynas, sudarantis tris ketvirtadalius knygos (444 puslapius), buvo numatytas išėivijai, atsižvelgiant į tautiečių poreikius jų gyvensimose šalyse. Dalis žinomų žodžių neaiškinami (nurodoma tik kalbos dalis, kirčiuotė), kiti aiškinami sinonimais. Kai kurių žodžių nurodoma kilmė arba anglų, prancūzų, vokiečių kalbų atitikmenys, plg. [*guzikas* (g., /.), *saga*], [*šnicelis* (vok.), *pjausnys*], [*šposas* (vok., /.), *pokštas, išdaiga*], [*trusikai* (r.), *glaudinės, kelnaitės*], [*viršgamtinis* (verstinis skolinys), *antgamtinis*], [*žele* (pre, r.), *drebučiai*]. Dažniausiai pateikiami glausti aiškinimai su trumpais vartojimo pavyzdžiais. Priešdėliniai veiksmažodžiai pateikiami arba pagrindinio žodžio iliustracijoje arba atskirais lizdais, kartais ir paaiškinami. 5 000 egzempliorių tiražu išspausdintas „Lietuvių kalbos vadovas“ ilgą laiką buvo mūsų karo pabėgėlių parankinė knyga. Buvo rengiamas pataisytas ir papildytas šios knygos leidimas, bet jis nebuvo išleistas (Skardžius 1999, 793–794, 928).

Itin daug P. Skardžius rašė kalbos kultūros klausimais. Dar būdamas J. Jablonskio pagalbininku pradėjo rašyti kalbos kultūros tematika ir tai tęsė 49-erius savo mokslinės veiklos metus. Studijuodamas paskelbė reikšmingų straipsnių „Švietimo darbe“, iš kurių ypač minėtinas *Bendrinė kalba ir jos vartojimas* (1927). Vėliau, ketvirtajame dešimtmetyje, jų paskelbė net per 80, daugiausia GK, „Židinyje“, „Naujojoje Romuvoje“ ir kitur. Kalbos kultūros klausimais daug tada rašė atgaivintoje GK, „Aiduose“, „Drauge“ ir kitur, pvz., *Lietuvių bendrinės kalbos raida ir dabartis* („Aidai“, 1969). 1958 m. GK pareiškė minčių dėl terminų *romanas, poema, novelė* vartosenos (Keinys 2000, 75–76). Bibliotekininko darbas bus lėmęs netoli 200 žodyno straipsnių apimties bibliotekininkystės terminų žodynėlio sudarymą, kuris skelbtas 1961 m. JAV spausdintoje GK (ten pat, 73–74).

Čikagoje 1973 m. išleistas P. Skardžiaus žodynas „Lietuviški tarptautinių žodžių atitikmenys“, kuriame pateikta maždaug tūkstančio tarptautinių žodžių lietuviški atitikmenys⁸. Šio darbo įvade rašoma:

Žmonės, mokėdami reikiamas svetimas kalbas ir susipažinę su atitinkamos srities tarptautine terminologija, dažnai iš viso nėra per daug linkę vartoti sulietuvintų pakaitų, kurie asociaciniu būdu dažnai jau skiriasi nuo atitinkamų tarptautinių žodžių. Ši praktika ypač pastebima svetur, kur išeiviai išmoktomis svetimomis kalbomis dažnai geriau verčiasi, negu savo gimtosiomis, ypač kurios nors specialybės srityje.

Prieš mirtį P. Skardžius spėjo baigti didelį „Rašybinį lietuvių kalbos žodyną“ (apie 1974 m.), kuris, deja, iki šiol neišleistas. Rankraštį sudaro 6 dideli tomai, iš viso apie 2 000 puslapių (kopiją, parūpintą Aleksandro Dundulio, turi Vilniaus universiteto biblioteka). Šio veikalio I dalyje išdėstyti rašybos ir kirčiavimo pagrindai, taip pat kai kurie su rašyba susiję žodžių darybos bei žodyno dalykai, o II dalis skirta žodynui.

Plačiau iš XX a. ketvirtąjo dešimtmečio darbų norėtusi aprašyti vieną kalbos praktikai skirtą leidinį. „Kalbos patarėjas“ (toliau – KP) pasirodė 1939 m. kaip Lietuvių kalbos draugijos leidinys, tuo metu ėjusio GK žurnalo priedas⁹. Jį, kaip minėta, parengė L. Dambriūnas, redagavo A. Salys ir P. Skardžius (plačiau žr. Miliūnaitė 2020a, 7–12). Leidinys pristatomas taip:

Šio leidinio tikslas yra labai siauras – suglaustai ir įmanomai kalbos praktikams duoti tai, kas lig šiol išblaškyta ir nevienodu būdu mūsų pačių ar kitų įvairiose vietose buvo paskutiniaisiais metais rašoma apie aktualesnius bendrinės kalbos, daugiausia žodyno, dalykus ir dabar kasdieniniam vartotojui sunkiau yra prieinama.

Teikdami visuomenei šitokią Kalbos patarėją, mes nemanome, kad jis galėtų arba bent pretenduoti atstoti kokią sistemingą ištisą bendrinės kalbos vadovą, kaip kad spaudoje vieno kito buvo pageidauta. Ne, šiuo savo leidiniu mes tik norime bendrinės kalbos dalykais besidominčiai visuomenei suteikti pačios reikalingiausios pagalbos, kurios dabar kasdieniniam praktikui yra ne visados lengva gauti, nes tam reikalui išleistosios brošiūrėlės (pvz., V. Kamantausko “Trumpas kalbos netaisyklingumų ir barbarizmų žodynelis”, Rygiškių Jono “Mūsų kalbos žodynelio dalykai” arba V. K-ko “Kalbėkime lietuviškai”) savo pobūdžiu bei aiškinimais yra didžiai trūktinos, o rašomosios kalbos žodynas Lituanistikos Instituto kalbos skyriaus tik dabar pradėtas ruošti. Bet, antra vertus, bendrinės rašomosios kalbos žodynas nėra negali apimti viso, kas šioje knygelėje skaitytojui teikiama: **čia pirmoje vietoje imami taisytinieji arba aiškintinieji, o ten, rašomajame žodyne, tegalės būti duodami tik vartotinieji dalykai, t. y. taisyklingieji mūsų gyvosios kalbos duomenys arba visai vykę naujadarai.** Taigi mūsų Patarėjas ir busimasis rašomosios kalbos žodynas tiek savo pobūdžiu, tiek turiniu yra visai skirtingi ir todėl vienas kito negalės atstoti.

⁸ Juo rėmėsi DŽ trečiojo leidimo redaktoriai (Keinys 2000, 73).

⁹ Suskaitmenintą versiją žr. <https://ekalba.lt/kalbos-patarimai/>.

Svetimybės ir vertalai KP paprastai taisomi be platesnių paaiškinimų, nurodoma tik svetima jų kilmė, kuri ir yra pagrindinis griežto vertinimo motyvas (Miliūnaitė 2000b, 27, plačiau apie kalbos reiškinių vertinimo laipsnius žr. Miliūnaitė 2000a), plg.:

barsukas (gud. b a r s u k, lenk. b o r s u k) – *opšrūs, -aūs, opšrų*.

bokalas (rus. b o k a l) – *stiklas, -ai, taurė, -ės, taūrė*.

chalatas (rus. chałat, lenk. chałat) – *pālaininis, -io*.

dekoltė (rus. dekol'te < pranc. décolleté) – *iškiūptė, -ės*.

delikatesas (rus. delikates < pranc. délicatesse) – *skanėstas, -ai*.

džemperis (rus. džemper < anglų j u m p e r) – *megžiūnis, -io, nertiūnis, -io*.

fakelas (rus. fa kel < vok. F a k e l) – *dėglas, -ai*.

faršas (lenk. farsz, rus. fa r š) – *įdaras, -ai, kamšalas, -ai*.

farširuoti (sulietuvintas iš lenk. farszyrować, rus. farširovat') – *kimšti, pridaryti*,

pvz., kimšti pomidorai, kimšta žuvis ar pridaryti pomidorai, pridaryta žuvis.

file (rus. fi le < pranc. filet) – *nugarinė*.

grafinas (rus. grafin) – *rōpinė, -ės*.

kostiumas (rus. kostium < pranc. costume) – *kartà, -ōs, kartą, eilė, eilūtė*.

koziris (rus. kozyr') – *šviėtalas, -ai* (kortose).

krienai (gud. chren) – *kartiūnės, -ių, kartuōlės, -ių*.

stalčius (gud., lenk. stolec) – *stalinė, -ės*.

zažigalka (rus.) – *brėžėklis, -io, degėklis, -io*.

Be komentarų pateikiama pluoštas skolinių, kurie tuo metu laikyti tarptautiniais žodžiais. Greta jų po kabelio nurodomas lietuviškas atitikmuo, retais atvejais dar nurodoma to skolinio kilmė (ten pat, 30).

Atskirai minėtini straipsniai, iš kurių matyti dar nenusistovėjusi naujadarų vartoseną. Vienur pripažįstamas variantiškumas, plg.: *pareigonis, pareigūnas, -ai*. Kitur antrasis variantas laikomas teiktinesniu, plg.:

bangžuvis – *banginis, -io*.

braižas – *rašysena, -os*.

meturgis – *prekymetis, -čio*.

pasaulėžvalga, pasauli(o)žiūra – *pasaulėžiūra, -os*.

virtulys – *virtūvas, -ai* (samavoras).

Išsamesnių paaiškinimų vos vienas kitas. Aiškus požiūris į dirbtinius žodžius, plg.: *ainis* (Basanavičiaus nevykusiai išvestas iš *atainis* „ateivis“) – *palikuonis, -iės, pālikuonį; aras* (pramanytas žodis) – *erėlis, -iai*. Per atitikmenį parodyta verstinė kilmė, atkreiptas dėmesys į hibridinę darybą, darinio dėmenį ar pamatinio žodžio nebuvimą:

ligonbutis (plg. vok. Krankenhaus) – *ligōninė, -ės*.

pakasynos (hibr.) – *lāidotuvės, -ių*.

pirmyneiga – *pažangà, -ōs, pāžangą*. (Pats žodis *pirmyn* yra visai geras).

paišelis (turėtų būti sudarytas iš **paišas*, kurio visai nėra) – *pieštukas, -ai*, plg. *plaktukas*,

trintukas ir t.t.

Remiantis analogija aiškintas formų pasirinkimas, vartosenos polinkiai, pvz.: *analizas* — *anālizė*, *-ės*. Šios rūšies graikų kalbos žodžius daugiau linkstame vartoti su galūnėmis *-ė*, pvz., *dòzė*, *krizė*, *siñtaksė*, *siñtezė*, *tėzė*. Todėl vartotina ir *diagnòzė*, *prognòzė*, *psichòzė*, *tuberkulòzė* ir kt.

jaunātvė ir *jaunystė* yra abu geri žodžiai, tik pastarasis įprastesnis, nes priesagą *-atvė* be-turime tik keliuose žodžiuose, pvz., *senātvė*, *šienātvė* “šienapiūtė” ir kt.

Nemažai dėmesio skiriama žodžių reikšmėms paaiškinti, šalia dažnai pateikiant ir po vartosenos pavyzdį, plg.:

darbótvarkė, *-ės* reiškia posėdžių, susirinkimų darbų tvarką. Žr. *dienotvarkė*.

dienótvarkė, *-ės* reiškia dienos tvarką, pvz., suvažiavimų, trunkančių visą dieną, vienuolynuose, bendrabučiuose. Žr. *darbotvarkė*.

prasmė, *-ėš*, *prāsmė* “vok. Sinn, rus. smysl” skirtina nuo *reikšmė*, *-ėš*, *réikšmė* “vok. Bedeutung, rus. значenje”: pirmoji yra loginė dalyko esmė, o antroji – jo vertingumas kuriam kitam dalykui. Žodžio *prasmė* liečia jo turinį, o žodžio *reikšmė* – jo apimtį. Mūsų žodžių *réikšmės* dažnai kinta; pvz., *pasáulis* dar neseniai *réiškė* vietą po saule (plg. *palóvis*, *pasùolė* ir kt.), o dabar jau yra ir “svietas, vok. Welt”. Taip pat ir žmonių pasakymai nevienoda *prasmė* (ne *prasmėje*!) yra suprantami.

Šeima reiškia tėvus ir vaikus. *Šeimyna* yra platesnė sąvoka: ją sudaro šeima su artimesniais giminaičiais (pvz., seneliais) ir net samdiniais. Tarmėse abu šie žodžiai dažnai turi ir vienodą reikšmę.

Taip pat lyginami dariniai ir jų reikšmės, šalia pateikiama vokiškų ir / ar rusiškų atitikmenų, plg.:

atminimas, *-ai* = vok. Andenken, pvz., jo *atminimui* (ne *atminčiai*!) pastatytas paminklas,

atmintis, *-iės* = vok. Gedächtnis, pvz., vaikas turi gerą *atmintį*.

būsena, *-os* reiškia buvimo būdą, vok. Daseinsart, Zustand, rus. bytijnoje sostojanije.

būtis, *-iės*, *būtį* reiškia buvimą, vok. Existenz, Sein, rus. bytije.

būvis, *-io* reiškia buvimą, vok. Existenz., rus. bytije, suščestvovanije.

taršena, *-os* yra tarimo būdas, vok. Diktion, Sprechweise, rus. dikcija. Žr. *tartis*. *tartis*, *-iės*, *tarį* yra tarimo rūšis, jo išdava (= vok. Aussprache, rus. proiznošenie), pvz., kiekvieno gero artisto turi būti gera, taisyklinga, ryški *tartis* ir graži, raiški (= ekspresyvi), meniška *taršena*.

Rekomenduojama kai kurių vedinių nepainioti tarpusavyje dėl skirtingų reikšmių, plg.: *dienynas* (= daug dienų) nevartotinas vietoj *dienoraščio* (= padieniui surašyti įvykiai, atsiminimai) ar *žurnalo*, kurį galėtų atstoti *dieninis*.

šaldyklà, *-ỹklos* yra vieta, kur kas šaldoma, *šaldytūvas* yra šaldymo įtaisas, įrankis.

Atkreiptas dėmesys į formantų vartosenos nuoseklumą, pvz., *-esys* ir *-ėsys*, *-esnis* (tarm.) ir *-estis*; *ėtas*, *-età*, *-ètė*:

Veiksmažodiniai daiktavardžiai dažniau turi priesagą *-esys* abstrakčios, rečiau konkrečios reikšmės, pvz., *elgesys, ilgesys, judesys* ir *ėdesys* “ėdalas”, *kepesys* “keptas kiaušinis” ir kt. Čia pat priskirtinas ir *trobėsys, tróbesį*. Priesagą *-ėsis* turi: *gardėsiai, griuvėšiai, pelėšiai* ir kt.

Bendrinėje kalboje yra daugiau įsigalėjęs *mókestis*, *rũpestis*, ne žemaitybės *mokėsnis*, *rūpėsnis*.

Svetimuosiuose žodžiuose vartojamos priesagos *-ėtas, -età, -étè* (ne *-ietas, -ieta, -ietè*!), pvz., *bufėtas, kvartėtas, sonėtas, bukėtas, kotlėtas, anketà, -ėtos, estafėtè, rakėte, kokėtè, servėtè, etikėtè* (ne etikietè!) ir kt.

Nurodytos terminizuotos reikšmės, plg.:

eĩsmas reiškia ėjimà, judėjimà, tik labiau sudaiktintà (neturi veiksmo nuolatinumo atspalvio), taigi tinka techniniu terminu susisiekimo srityje svetimai *c i r k u l i a c i j a i* pakeisti, pvz., traukinių, autobusų *eĩsmas*. Bet šiaip kitur vartotina *s u s i s i e k i m a s*, pvz., blogas *s u s i s i e k i m a s* (ne *e i s m a s*!) su Žemaičiais. Taip pat sakytina, rašytina: gatvėse didelis *j u d ė j i m a s* (ne *e i s m a s*!);

pradžios mokyklà dabar yra oficialiai vartojama. Bet visai gerai techniniu terminu gali būti sakoma ir *pradinė* (t. y. mokslo pradžia skiriama) *mokykla*.

Pastebimas veiksmažodžio *vystyti* semantinis kitimas, pvz.:

výstyti(s) gali būti vartojamas konkrečia ir perkeltine reikšme: dabar jau mažai kas *b e v y - s t o* vaikus, bet: galima gerai *i š v y s t y t i* ne tik fizines, bet ir dvasines pajėgas; taip pat ir motoras gali *i š v y s t y t i* didelį greitį;

priešdėlinių veiksmažodžių ar iš jų padarytų daiktavardžių reikšmių skirtumai, plg.: *pragyvėnti* ir *išgyvėnti* abu drauge vartotini, pvz.,

iš tokios algos aš niekaip negaliu *p r a g y v e n t i*; *p r a g y v e n i m a s* mieste labai brangiai atsieina; *p r a g y v e n a u*, praleidau savo jaunystę, ir dabar gabu sau ramiai laukti senatvės; bet: dabar žmonės jau tiek ilgai *n e b e i š g y v e n a*, kaip seniau; aš visà gyvenimą taip *i š g y v e n a u*, ir man buvo gerai; su juo aš ir metų *n e b e i š g y v e n č i a u*.

Yra duomenų ir apie žodžių junglumà, plg.:

mirti badu ir iš (*nuo*) *bado* yra abu geri posakiai, tik pirmasis yra senesnis ir įprastesnis.

Plg. dar *juoktis, tyčiotis kuo* ir iš *ko, kratyti ko* (*kuo*) ir *nuo ko* ir kt.

skaũda galvà ir *skaũda gálvą* yra vienodai vartojami posakiai, bet įprastesnis ir senesnis, atrodo, yra antrasis.

reikia darbas dirbti ir *reikia darbą dirbti* yra abu geri posakiai, tik paskutinis, su galininku, yra plačiau vartojamas vak. aukštaičių bei žemaičių tarmėse ir todėl teiktinesnis bendrinei kalbai.

stebėtis iš ko ir *stebėtis kuo* yra abu vienodai vartotini posakiai, tik toks yra skirtumas, kad pirmasis iš jų naujesnis, o antrasis senesnis.

Anot Ritos Miliūnaitės, [p]er šešis dešimtmečius, kurie skiria mus nuo KP, normų pokyčiai vietomis labai ryškūs, o vietomis, regis, niekas nepasisūmėjo nė per žingsnį: tos pačios rekomendacijos, panaši motyvacija, ir jokio pastebimesnio rezultato¹⁰ (Miliūnaitė 2000b, 25).

Kalbant apie leksikos vartosenos tyrimus ir leksikografinę veiklą sovietmečiu minėtina **Jono Kruopo ir Kazio Ulvydo** veikla.

Lietuvių kalbotyros studijų būklė tuo metu buvo nepaprastai sunki. Žymiausiems lietuvių kalbininkams A. Saliui, P. Skardžiui, P. Jonikui, L. Dambriūnui pasitraukus į Vakarus, K. Ulvydui kartu su kitais likusiais Lietuvoje teko perimti visą naujos kalbininkų kartos rengimo našą (Ambrazas, Valiulytė 2000, 3).

1952 m. J. Kruopas perėmė J. Balčikonio pradėtus daugiatomio LKŽ rengimo darbus. Pradėjęs vadovauti žodynininkų kolektyvui, jis ėmėsi plačios žodyninės veiklos: akademinį žodyną – didžiojo LKŽ tolesnių tomų ir mažojo DŽ rengimo, senųjų raštų leksikos bei lietuvių leksikografijos istorijos tyrimų. J. Kruopas buvo akademinio LKŽ vyriausiasis redaktorius: VI–X t. (1962–1976) ir I–II t. antrieji leidimai (1968–1969), taip pat pirmojo norminamojo aiškinamojo DŽ (1954; 2-asis papildytas leidimas, 1972) vyriausiasis redaktorius (plačiau žr. Kėzytė 1984, 75–78; Ulvydas 1988, 13–17). Štai kaip K. Ulvydas (1988, 7–8) apibūdina vyriausiojo DŽ redaktoriaus darbą:

J. Kruopui čia teko didelis vaidmuo: jis, kaip atsakomasis redaktorius, čia buvo spiritus movens <...>. Čia pirmą kartą teko duoti daugelio žodžių gramatinę bei stilistinę charakteristiką, nustatyti polinkius, išryškinti daugybę normų, pateikti nemažą būtiniausių terminų, kurių taip reikėjo visoms kultūros, mokslo, technikos ir gamybos sritims. O juk tuo laiku, galima sakyti, dar visai nebuvo terminų žodynų.

J. Kruopas rašė leksikos raidos ir kaitos klausimais, išskirdamas sovietmečio laikotarpio naujoves (Kruopas 1963, 1967), taip pat rašė apie spaudoje pasitaikančius, bet bendrinei kalbai neteiktinus žodžius, kurie yra „netaisyklingos darybos, neaiškūs, nereikalingi naujadarai, vertiniai, skoliniai ir panašūs žodžiai“, šalia pateikiami jų pakaitai, pvz., *abzacas–patraipa, atsakomingas–atsakingas, bujoti–klestėti, vešėti, augti, išmisilas–prasi-manymas, išmonė, kainininkas–kainoraštis, spausdinys–spaudinys, visuotinas–visuotinis, žingeidus–smalsus* ir kt. (Kruopas 1961, 43).

K. Ulvydas buvo „Kalbos kultūros“ (toliau – KK) leidinio, įsteigto 1961 m., veiklos organizatorius, ilgametis atsakomasis redaktorius (iki 1991 m.), vėliau – redakcinės kolegijos narys. Parašė išsamius su leksikos vartoseną ir kaita susijusius straipsnius (Ulvydas 1952, 1967a, b). Pirmame KK numeryje (1961, 9) jis apie leksikos kitimus rašė:

Literatūrinės kalbos žodžių darybos, žodyno ir iš dalies žodžių samplaikų sritims priklauso terminologija. Dar niekuomet anksčiau nebuvo taip intensyviai ir taip daug daromasi naujų terminų kaip tarybinės santvarkos metais. Tai nulemia tarybinio mokslo, meno,

¹⁰ 1975 m. išėjo kolektyvinis kalbininkų darbas – „Kalbos praktikos patarimų“ pirmas leidimas (toliau – KPP1), 1985 m. – KPP antras leidimas (KPP2). Vėliau kalbos patarimai pradėti leisti knygelėmis. Viena iš jų skirta leksikos taisymams (plačiau žr. Labutis 1972, 12–16; 2003; Miliūnaitė 2000a, 2000c).

technikos ir ekonomikos suklestėjimas. Kai į lietuvių kalbą tiesiog išsismomis serijomis ateina naujų žodžių ar žodžių samplaikų įvairiausių terminų pavidalu, nepaprastai svarbu, kad visa tai būtų daroma nepažeidžiant lietuvių kalbos dėsnių. Mūsų respublikoje terminologijos darbas yra teisingai supras-tas: terminus dažniausiai kuria patys atskirų mokslo, technikos, ekonomikos sričių specialistai, o juos konsultuoja kalbininkai.

Be to, autorius išdėsto savo požiūrį ir kodifikavimo klausimais (Ulvydas 1965, 9):
Literatūrinės kalbos raidoje pastebima tokių atvejų, kai atskirų kalbininkų siūlymai pakeisti ar pataisyti kurį žodį, konstrukciją ar posakį visuomenės nepriimami. <...> Taip įvyksta arba dėl to, kad pats teikiamas taisyimas nėra pakankamai pagrįstas kalbos raidos dėsniais, arba kartais tiesiog dėl kalbos raidos savaimingumo. Atskirais atvejais valinga rodos, labia gerai apgalvota kalbininkų intervencija, kuria siekiama ką nors pakeisti kalboje, neduoda jokių vaisių. Kartais literatūrinės kalbos normomis virsta tokie faktai, kurie kadaise laikyti nenorminiais, netaisyklingai sudarytais, svetimais, literatūrinei kalbai neteiktiniais. Kalbos raida turi specifinių dėsnių, kurių negalima nepaisyti.

Apskritai KK buvo publikuota daug nedidelės apimties straipsnelių apie lietuvių kalbos žodžių vartoseną ir reikšmes¹¹, plg.: *abuojas* ir *abejingas* (Senkus 1962), *baltiniai*, *skalbiniai*, *marškiniai* (Kėzytė 1967), *betvarkė* ir *netvarka* (Lyberis 1979), *būklės*, *padėties*, *padėjimo*, *būsenos*, *būvio* ir *stovio* vartoseną (Kėzytė 1963), *dalyvauti* ir *dalyvis* (Paulauskas 1963), *drūtas* (Vidugiris 1962), *dirbtuvė* ir *taisykla* (Grinaveckis 1965), *gautis* ir *rastis* (Rosinas 1965), *ypač* ir *ypatingai* (Paulauskas 1962), *įsisavinti* ir *įsisavinimas* (Paulauskas 1962), dėl *kainuoti* ir *kainoti* reikšmių skyrimo (Lyberis 1961), *pokalbis*, *pašnekesys* ir *pasakojimas* (Balašaitis 1974), *pratarmė*, *ižanga*, *įvadas* (Lyberis 1980), *reikšmė* ir *prasmė* (Kėzytė 1967), *smulkus* ir *smulkmeniškąs* (Valiulytė 1969), *sviestainis* ir *sumuštinis* (Kučinskaitė 1973), *siekis* (Lyberis 1980), *teisingas*, *taisyklingas*, *tinkamas* (Kučinskaitė 1962), *užsidėti*, *nusiimti* ir *išsivalyti* (Grinaveckienė 1962), *vartoti* ir *naudoti* (Kučinskaitė 1961), *vienodas* ir *vieningas* (Kučinskaitė 1966), *virykla*, *viryklė* ir *viriklis* (Kučinskaitė 1973) ir kt. Iš straipsnių matyti, kokie žodžiai šnekamojoje kalboje buvo įsigalėję, bet taisomi, pvz., *trusikai*, *maikė* ir *tašė* (Labutis 1963). Pateikta nuomonių dėl terminų *bendrakaltininkis*, *bendranuomininkis*, *bendraskolininkis* darybos (Palionis 1961), dūrinių *kirtavietė* ir *kirtimvietė* (Lyberis 1961; Urbutis 1962), termino *kabliataškis* (Senkus 1967). Užsiminta apie dvižodžių terminų galimą keitimą vediniais, plg. *startukai* ir *sportukai* (Kniūkšta 1969). Atkreipiamas dėmesys į panašios darybos žodžius, plg.: straipsnius *Gyvensena* ir *panašūs vediniai* (Klimavičius 1967), *Nuo garvežio ir sunkvežimio iki elektrovežio ir pienvežio* (Klimavičius 1974). Minėtini ir A. Lyberio straipsniai, skirti žodžių grupėms, pvz., *Sąvokos eiti reiškimas* (Lyberis 1974), *Kalbėjimo reikšmės veiksmažodžiai* (Lyberis 1974), *Valgymo reikšmės veiksmažodžiai* (Lyberis 1978).

¹¹ Žr. <http://www.bendrinekalba.lt/?Archyvas>.

Be tam tikrų žodžių vartosenos tyrimų, buvo spausdinami ir kitokio tipo straipsniai, pvz.: rašyta ir dėl priešdėlių vartojimo (Paulauskas 1962), apie nepagrįstą vienaskaitinių žodžio formų vartoseną vietoj daugiskaitinių, pvz., *briketas* ar *anglis* (Vidmantas 1965), antonimų reikšmes ir vartojimą (Ermanytė 1982, 1984, 1995), enantioseminę, t. y. kalbos reiškinių, kai tas pats žodis turi dvi priešingas reikšmes (Ermanytė 1997), absoliučiąjų sinonimų problemą (Lyberis 1983), lyginamųjų frazeologizmų bruožus ir požymius (Vosyltė 1983). Vincentas Drotvinas svarstė skolininės leksikos sąvokas ir terminus (Drotvinas 1988). Trumpai buvo supažindinama su žodžių vartosenos istorija, etimologijoms, plg. *audra* ir *vėjas* (Karaliūnas 1967), *braškės* ir *žemuogės* (Pakalka 1965), *degtukas* (Pakalka 1983), *laikrodis* ir *laikraštis* (Ermanytė 1967), *pieštukas* (Pakalka 1981), *senas*, *vetušas* ir *voras* (Karaliūnas 1965), *virtuvė* (Pakalka 1974). Čia galima suminėti ir Kazio Eigmino KK, „Mūsų kalboje“ (toliau – MK), o vėliau ir GK (dažnai rubrikoje „Įvairenybės“) publikuotus populiariusius straipsnelius apie *chalatą*, *šutvę*, *turbaną*, *skarlatiną*, *pižamą* ir *admirolą* ir kt., aiškinta, kas yra *bachūras*, kaip į mūsų kalbą atkeliavo *skandalas*, kuo panašūs *chirurgija* ir *manufaktūra*, *liuciferis* ir *fosforas*¹².

Leksikologijos klausimais rašyta ir žurnale MK, pvz., *Gyvūnija lietuvių kalboje* (1979), aptariami kalbotyros terminai („Kalbotyros žodynėlis“), nagrinėta žodžio *guliašas* kilmė, *įrankio* ir *įnagio*, *balso* ir *garso* reikšmių skirtumai (Grinaveckienė 1972, 1973), tarptautinių žodžių dažnumas ir vartoseną (Klimavičius 1971), leksikos ir žodžių darybos norminimo principai (Labutis 1972), leksikografijos uždaviniai (Kėzytė 1972) ir kt. Įvairiems žodžių vartosenos ir istorijos klausimams skirta dėmesio ir „Lietuvių kalbotyros klausimuose“, pvz., Juozas Karaciejus tyrė socialinių terminų (Karaciejus 1978), K. Pakalka – Konstantino Sirvydo naujadarų istoriją (Pakalka 1975) ir pan.

„Lietuvių kalbos žodynas“

Grįžtant prie kolektyvinių leksikografų darbų dėmesio reikia skirti LKŽ istorijai. 1941 m. pasirodė pirmasis tomas (a–b raidėmis prasidedantys žodžiai). Kaip jau buvo minėta, siekdamas pagreitinti tolesnį jo rašymą, instituto direktorius A. Salys 1942 m. vasarą sudarė pagalbinę Mokslinę komisiją, į kurią įėjo J. Balčikonis, A. Salys, P. Skardžius, J. Otremskis, P. Jonikas. Nariai, pasiskirstę tam tikromis sritimis, turėjo prižiūrėti LKŽ rengimą. Dėl rašybos kilo nesutarimų (reikalauta rašyti *kjla*, *kliūva*, *augštas*, *bjaurus* ir kt.), dėl to buvo net sustabdytas antrojo LKŽ tomo spausdinimas. Trečiojo LKŽ tomo, rašyto pagal naująją instrukciją ir išėjusio 1956 m., pradžioje K. Ulvydas trumpai pristatė LKŽ papildymo kryptis, pvz., įtraukta plačiau lietuvių kalboje vartojamų tarptautinių žodžių, ir leksikografinio metodo principus: priešdėliniai žodžiai dedami viename straipsnyje, bet atskirai iškeliami su reikšmių aiškinimais ir pavyzdžiais. Pakeičiama iliustracijų tvarka: „Iliustraciniai sakiniai bei posakiai, kiek tai leidžia faktinės medžiagos pateikimo tvarka,

¹² Straipsneliai išleisti atskira knygele: Kazimieras Eigminas. 2002. *Kas yra bachūras? Žodžių istorijos etidai*. Artūras Judžentis, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

dėstomi šia eile: a) sakiniai bei posakiai iš tarybinės literatūros ir spaudos, susiję su šių dienų mūsų socialistinio gyvenimo tikrove; b) būdingesnieji liaudies šnekamosios kalbos pasakymai; c) iliustraciniai pavyzdžiai iš tautosakos; d) sakiniai bei posakiai iš senųjų lietuviškų raštų“ (Ulvydas 1956, III).

Įvairiose knygose ir straipsniuose aprašyta žodyno rengimo istorija: J. Balčikonio rengtų žodynų pradžia, kartotekos kaupimas ir saugojimas, žodyno rašymas ir tobulinimas, žodyno redaktoriai ir talkininkai (Balašaitis 1972, 1984, 2010; Drotvinas 1972; Kruopas 1972; Lyberis 1981, 1985; Kėzytė 1984; Sabaliauskas 1982, 7–10; Vitkauskas 1997; Dvidešimt *Lietuvių kalbos žodyno* tomų 2002), daug recenzuoti ir leidžiami LKŽ tomai (žr. Sabaliauskas 1982, 10). Darbas pabaigtas tik XXI a. pradžioje. Rengiant LKŽ elektroninį variantą (LKŽe) buvo taisomos tarmių ir senųjų raštų leksikos pateikimo klaidos, tikslinamas kirčiavimas, pagal dabar galiojančias taisykles pertvarkyta rašyba ir skyryba, suvienodintas frazeologizmų pateikimas ir kt. (Naktinienė 2005, 191–204). Visuomenei pristatytos LKŽe naujovės (Naktinienė 2012), papildymai (Naktinienė 2015a). Paskelbti Vytauto Vitkausko parengti LKŽ taisyms (2006, 2010).

Dvidešimt LKŽ tomų apima lietuvių kalbos raštų leksiką nuo 1547 iki 2001 m. ir gyvosios kalbos (tarmių) leksiką, renkama nuo 1902 m. Žodyną sudaro apie 22 000 puslapių, jame daugiau kaip 11 mln. žodžių, pavartotų visame tekste (pavyzdžiuose, reikšmių apibrėžimuose ir kt.), 0,5 mln. leksikografinių straipsnių (antraštinių ir paantraštinių žodžių). LKŽ parodyta žodžių geografija (paplitimas tarmėse), kilmė, istorija, darybiniai ryšiai, pateikiamas kirčiavimas, gramatinės formos, išdėstoma semantinė struktūra, apibūdinama vartoseną, stilius (Naktinienė, Šepetytė-Petrokienė, Zabarskaitė 2006, 242).

LKŽ rašymas, žinoma, kėlė įvairių klausimų, pvz., raštų ir tarminės leksikos pateikimo (Daškus 1995; Naktinienė 2015b), žodžių aiškinimo (Kučinskaitė 1970; Lyberis 1963), veiksmažodžių pateikimo (Kučinskaitė 1962), semantinės informacijos ir žodžių reikšmių skyrimo (Kėzytė 1961, 1972). Nagrinėtos frazeologizmų (Jonikaitė 1961; Vosylytė 1991), stilistinių žodžių pažymų (Vosylytė 1995) problemos. LKŽ leksikografiškai rašė ir apie ankstesnius kalbininkus, plg. Bronės Vosylytės straipsnius apie J. Jablonskį ir K. Būgą (1955, 1956 [2002]).

Verta paminėta, kad LKŽ rašę mokslininkai apgynė leksikografinius principus nagrinėjančias disertacijas: Antanė Kučinskaitė – „Veiksmažodžio redagavimo principai „Lietuvių kalbos žodyne“ (1959), Sofija Kėzytė – „Žodžių reikšmių išskyrimas ir išdėstymas „Lietuvių kalbos žodyne“ (1962), Jonas Paulauskas – „Veiksmažodžių priešdėlių funkcijos dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje“, kuri buvo ištiesai paskelbta (Paulauskas 1958, 301–453)¹³.

Kita dalis LKŽ leksikografiškai rašė žodynų ir leksikos istorijos (K. Pakalka), kalbotyros terminų istorijos (A. Balašaitis), frazeologizmų (Klementina Vosylytė) ir kt. klausimais¹⁴. Tomis temomis apgynė disertacijas: K. Pakalka – „Pirmasis lietuvių kalbos žodynas“

¹³ Šiame darbe pateikiama priešdėlių tyrimų istorija, nagrinėjamos priešdėlių leksinės ir gramatinės funkcijos, analizuojamos priešdėlių reikšmės.

¹⁴ Plačiau žr. Šimėnaitė 1998.

(1965), A. Balašaitis – „Lietuvių kalbotyros terminų istorija“ (1961), K. Vosylytė – „Lietuvių kalbos lyginamieji frazeologizmai“ (1973)¹⁵.

K. Pakalka išleido K. Sirvydo žodynų leidimus (1979, 1997), K. Vosylytė – „Lietuvių kalbos palyginimų žodyną“ (1985) (antrasis leidimas išėjo 2014 m., jo ir ankstesnio leidimo palyginimą galima rasti Violetos Černės recenzijoje (Černė 2014).

Specialieji žodynai

LKŽ rengimas skatino ir specialiųjų žodynų rengimą. A. Lyberis parengė pirmąjį „Lietuvių kalbo sinonimų žodyną“ (1961), po dvidešimties metų išleido antrąjį kelis kartus didesnį leidimą „Sinonimų žodynas“ (1980) (toliau – SŽ)¹⁶. Kaip rašė Juozas Pikčilingis, „[i]š autoriaus, kuris imasi panašaus darbo, reikalaujama 1) gero teorinio pasiruošimo, 2) sukauptos gausios medžiagos, 3) didelės leksikologo bei leksikografo patirties“ (Pikčilingis 1982 [2010, 637]). Pirmojo SŽ leidimo recenzijoje pabrėžiama, kad žodyne pažymėta, kurie žodžiai dažniau ar rečiau vartojami, kurie yra knyginiai, pasenę ar tarminiai, žodžiai iliustruojami sakiniiais, kartais pateikiama frazeologinių junginių. Taigi toks žodynas padėsias parinkti reikalingą sinonimą ir tuo pačiu normins lietuvių kalbos leksikos vartojimą (Varnaitė 1964, 267–268). Vis dėlto buvo siūloma atsargiau parinkti sinonimų eilės dominantes, jomis imti žodžius be stilistinių atspalvių, išmesti retesnius knyginius žodžius, įtraukti praleistus arba be pagrindo kituose straipsniuose išsklaidytus sinonimus, patikslinti sinonimų aiškinimus, pagerinti iliustracinę medžiagą, pateikiant kuo daugiau trumpų frazių, tipiškų žodžių junginių, frazeologinių junginių, teorinę žodyno dalį suderinti su pačiu žodynu, kad nebūtų prieštaravimų (ten pat, 275).

Antrajame SŽ leidime aprašyta apie 5 200 sinoniminių žodžių grupių, apimančių per 27 000 žodžių bei frazeologizmų. Darydamas žodžių atranką autorius, kaip ir anksčiau, įtraukia ir retesnių, net pasyviosios vartosenos žodžių, nes „praktikos sumetimais naudinga prieš akis turėti platesnes sinonimų grupes, kur nevengiama net pasyviosios leksikos ir paliekama pačiam skaitytojui pasidaryti reikalingą žodžių atranką“ (Žodyno pratarmė).

J. Paulausko „Lietuvių kalbos frazeologijos žodynas“ (toliau – FŽ) išėjo 1977 m. Tai taip pat pirmas tokio tipo žodynas leksikografijos istorijoje. Frazeologizmai FŽ išdėstomi lizdais pagal pagrindinį žodį. Įvadinėje dalyje aiškinama, kuo frazeologizmai skiriasi nuo laisvųjų junginių. FŽ kritikuotas dėl leksinių vienetų atrankos, pasirinktos formos (Vosylytė 1978; Vitkauskas 1978, iš Sabaliauskas 1982, 83). 2001 m. parengtas antrasis FŽ leidimas¹⁷.

Irena Ermantytė parengė „Lietuvių kalbos antonimų žodyną“ (1985, toliau – AŽ). AŽ buvo pirmas mėginimas iš lietuvių kalbos antonimų fondo atrinkti būdingiausių, labiausiai vartojamų antonimų porų. Antonimų reikšmės aiškinamos, duodama vartosenos pavyzdžių,

¹⁵ Plačiau žr. Zitos Šimėnaitės sudarytose S. Kėzytės (V., 1999), K. Pakalkos (V., 2000), I. Ermantytės (V., 2007), K. Vosylytės (V., 2008) bibliografijose.

¹⁶ Šio žodyno antrasis leidimas išėjo 2002 m., po autoriaus mirties.

¹⁷ Ermantytė, Irena, Ona Kažukauskaitė, Gertrūda Naktinienė, Jonas Paulauskas, Zita Šimėnaitė, Angelė Vilutytė. 2001. *Frazeologijos žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

gale pateikiama antonimų rodyklė. Pratarmėje teigiama, kad pirmą kartą antonimus imta nurodyti DŽ2, išėjusiame 1972 m. AŽ apima pagal abėcėlę sudėtų 920 antoniminių porų. Išsamus tos pačios autorės parengtas mokslinės paskirties AŽ išleistas 2003 m. (apie jį žr. toliau).

Svarbiausias Nijolės Sližienės darbas yra „Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas“, kurio pirmasis tomas, skirtas A–M raidėms, išleistas 1994 m., antrojo tomo pirmoji dalis, skirta raidėms N–R, išleista 1998 m., ir antrojo tomo antroji dalis, skirta raidėms S–Z, išleista 2004 m. Žodyne pateikiama daug informacijos apie veiksmažodžių sintaksinį, leksinį ir semantinį valentingumą. Veiksmažodžių valentingumu laikomas jų reikšmės lemiamą ypatybę atverti tam tikrą skaičių laisvų vietų, kurias sakinyje užima tam tikros reikšmės žodžiai bei jų formos arba jų atitikmenys – valentiniai palydovai. Žodyne aprašyta apie 1 800 veiksmažodžių, tokių, kurių vartoseną įvairesnė ir sudėtingesnė, parodoma, kaip veiksmažodžiai vartojami kalboje: su kokiais žodžiais, kokiomis jų formomis bei konstrukcijomis eina, kokia tų žodžių reikšmė ir kokias semantines funkcijas atlieka sakinyje. Tuo jis skiriasi nuo LKŽ ar DŽ, kuriuose daugiausia dėmesio kreipiamą į veiksmažodžių reikšmes, o jų junglumas daugiau ar mažiau paaiškėja tik iš pateiktų pavyzdžių. Žodyne pateikiami tie veiksmažodžiai, kurių vartoseną įvairesnė ir sudėtingesnė, taip pat atsižvelgta į vartosenos svyravimus bei daromas klaidas. Kaip teigia recenzentas Vitas Labutis, „[š]is darbas turėtų būti pirmiausia naudingas semantikos ir sintaksės mokslų studijoms. O žinant, kad „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ žodžių jungimosi išgalės parodytos labai fragmentiškai, specialus tos srities žodynas turėtų būti nemaža pasipirtis ir kalbos praktikai“ (Labutis 1995, 102)¹⁸.

„Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“ ir jo leidimai

A. Balašaičio straipsnyje (Balašaitis 2008) apžvelgiama DŽ rengimo istorija, prisimenama, kaip ano meto politinė valdžia veikė kalbininkus, DŽ pobūdį ir teikiamas normas. Toliau bus daugiausia remiamasi jo įvardytais faktais.

Praktinio žodyno rankraštį tik po Antrojo pasaulinio karo parengė LKI žodynininkai N. Grigas ir A. Lyberis (1909–1996). Žodžius iš didžiojo žodyno kartotekos atrinkinėjo ir neseniai LKI pradėjusi dirbti A. Kučinskaitė. Mažojo žodyno kartotekai iš pradžių buvo nurašyti maždaug pusės abėcėlės žodžiai, 1948 m. gale buvęs parašytas didokas žodyno rankraštis (Kučinskaitė 1981, 26–27).

Po LKŽ II (1947) kritikos MA Visuomeninių mokslų skyriaus išplėstiniame posėdyje 1948 m. lapkričio 12 d. buvo apsvarstytas rengiamo bendrinės kalbos žodyno rankraštis. LKI direktorius J. Balčikonis pranešime nusakė žodyno pobūdį. Buvo numatoma pateikti visus vartojamus lietuviškus žodžius ir dažnesnius tarptautinius, taip pat vietovardžius su pasauliniais geografiniais vardais. Jau suredaguota dalis žodyno (A–O, R, Š, U raidės)

¹⁸ Apie reikšmių atrankos, semantinių funkcijų, būtinųjų ir fakultatyviųjų palydovų skyrimo problemas N. Sližienės parengtame žodyne daugiau žr. Labutis 1995, 104–105.

(Balašaitis 2008, 115). Susipažinusi su rankraščiu, Mokslų akademijos vadovybė pasigedo tarybinio gyvenimo žodžių, specialiųjų terminų¹⁹. Viceprezidentas Juozas Žiugžda priekaištavo, kad „[ž]odynui visai nekritiškai panaudojama pasenusi, iš viso seniau surinktoji medžiaga. <...> Tiek žodžių parinkimu, tiek savo frazeologija (t. y. vartojimo iliustracija) Žodynas atitrūkęs nuo tarybinio gyvenimo tikrovės“ (ten pat, 302). Lietuvių literatūros instituto direktorius Kostas Korsakas pabrėžė, jog bendrinės kalbos žodynas turėtų būti skiriamas praktikos reikalui, o dabar suredaguotas rankraštis tėra LKŽ santrauka. Buvo kritikos ir dėl pasirinkto leksikografinio metodo, pvz., akademikas Borisas Larinas, dirbęs 1952–1953 m. Lietuvių kalbos ir literatūros instituto direktoriaus pavaduotoju, siūlė priešdėlinius veiksmažodžius pateikti atskirais lizdais (ten pat, 304).

DŽ rengėjai pradėjo šalinti „idėjines klaidas“, taip pat svarstė DŽ sandaros klausimus: buvo atsisakyta tikrinių vardų, ieškota būdų, kaip geriau pateikti priešdėlinius veiksmažodžius. Pagal galimybes A. Lyberis iškėlė atskirais lizdais tik specifines reikšmes turinčius priešdėlinius veiksmažodžius, o kiti taip ir liko vartojimo pavyzdžiuose, nors įvade nurodyta: „Iš tikrųjų būtų tikslinga visus priešdėlėtus veiksmažodžius, net ir neturinčius išskirtinės reikšmės, duoti atskirai abėcėlės tvarka“ (DŽ1, Įvadas, XI). Tai buvo padaryta tik DŽ2 leidime (Balašaitis 2008, 115–116).

1952 m. balandžio mėnesį LKI surengtoje sąjunginėje leksikografų konferencijoje duota nurodymų lietuvių leksikologijos, leksikografijos klausimais. Nesutikdamas su verčiamais LKŽ redagavimo pertvarkymais iš redaktoriaus ir LKI direktoriaus pareigų pasitraukė J. Balčikonis. LKI 1952 m. buvo sujungtas su Lietuvių literatūros institutu. Jungtiniam institutui vadovauti paskirtas literatas akademikas K. Korsakas (1909–1986). Pagal konferencijos rekomendacijas buvo parengta atitinkama redagavimo instrukcija (jos autoriai J. Kruopas, A. Kučinskaitė, B. Larinas), į redakcinę komisiją paskirti K. Korsakas, B. Larinas, J. Kabelka, J. Kruopas (ats. redaktorius), A. Lyberis, K. Ulvydas (ten pat, 116).

J. Balčikonis 1953 m. gruodžio 3 d. raštu atsisakė būti paminėtas tarp žodyno redaktorių: „Kadangi aš nebesu tiesioginis Lietuvių kalbos ir literatūros instituto bendradarbis ir dėl kalbos taisyklingumo ne visur sutinku su kitų žodyno redaktorių nuomone, todėl prašyčiau Jūsų to žodyno redaktorių skaičių manęs neminėti“, nors antraštiniame DŽ1 puslapyje yra J. Balčikonio pavardė (žr. Čepaitienė, Lapinskienė 2006, 296) (cit. iš Balašaitis 2008, 116).

Pirmojo leidimo, išėjusio 1954 m., pratarmėje nusakytas DŽ1 tikslas:

Tarybiniais kalbininkams buvo iškeltas neatidėliotinas uždavinys – paruošti platų aiškinamąjį dabartinės lietuvių kalbos žodyną, kuris ryškiai atspindėtų socialistinę ideologiją bei tarybinį gyvenimą, veiksmingai prisidėtų prie kalbos kultūros kėlimo, prie literatūrinės kalbos normų įdiegimo tarybinėje visuomenėje.

Kaip nusimatytieji tikslai atsispindi DŽ1, galima matyti iš pavyzdžių:
agentas 3. imperialistinės vyriausybės šnipas, diversantas.

¹⁹ Žr. Lietuvos TSR Mokslų akademijos žinynas, 1949, 301, iš Balašaitis 2008, 115.

agresorius grobikas, imperialistinio karo kurstytojas, puolanti šalis: *Imperialistiniai ~iai. armija* 5. šnek. būrys, daugybė: *Milžiniškos galingos taikos šalininkų armijos priešakyje žengia didžioji mūsų Tėvynė - Tarybų Sąjunga.*

bažnyčia (1) 1. namai, į kuriuos renkasi melstis religinių prietarų besilaikantys žmonės.
buožė (1) 5. kaimo buržuazijos atstovas - turtingas valstietis: *Pas mus ~ių klasė likviduota.*
tikyba (1) tikėjimas tariamu dievo buvimu; religijos pseudomokslas.

Dėl DŽ1 supolitinimo priekaištavo JAV atsidūrę lietuvių kalbininkai. P. Skardžius žodyną laikė ideologiškai selektyviu, pasigedo dažnų lietuvių kalbos žodžių: „<...> šis žodynas yra ne moksliskai objektyvus, bet ideologiškai selektyvus: jame tyčiomis išleista daugelis dažnai gyvenime vartojamų žodžių, pvz.: *adventas, anatema, atvelykis, babtistas, čekistas, dekalogas, enkavedistas, evangelija, evangelistas, komunija, ostija, trejybė* ir kt.“ (Skardžius 1997, 411). Nemaža žodyno dalis „yra persunkta komunistinės ideologijos“ (Skardžius 1999, 918).

Norminimo reikalui DŽ1 naudota tik viena pažyma žr., kuria buvo nurodomi teiktinesni variantai ir siūloma keisti tik vieną kitą svetimybę: *ankstybas* žr. *ankstyvas, grabas* žr. *karstas, kiniečiai* žr. *kinai, kulšis* žr. *šlaunis, skaitlingas* žr. *gausus* ir kt. Griežta pažyma *neteikt.* pridėta vos prie kelių žodžių: *apiprekinti* 2. spec., *neteikt.* mainyti žemės ūkio produktus į prekes; *kabliataškis* *neteikt.* taškas kablelis (Balašaitis 2008, 118). J. Kruopas minėjo, kad „kai kurių norminių formų nustatymas sukėlė žodyno redakcijoje didelius ginčus“ (Kruopas 1998, 425; taip pat Balašaitis 2008, 118). Recenzijose DŽ1 kritikuotas dėl asmenvardžių iš vietovardžių darybos tik su priesaga *-ietis*. Pateikta pastabų dėl žodžių atrankos (nerado *abiturientas, buldozeris*), siūlyta daugiau dėmesio skirti žodžiams su paplitusiais priešdėliais *prie-, su-, už-*. Kiti pasigedo aiškinamajame žodyne dialektizmų, pasitaikančių grožinėje literatūroje, pvz., *luinas, pylė, priebėga*. Siūlyta įtraukti daugiau tarptautinių žodžių, pvz., *buldozeris, leiboristas, streptomocinas* (ten pat, 118).

Čikagoje nuspręsta perspausdinti 1954 m. Vilniuje išleistą DŽ1 prieš tai pašalinus komunistinę propagandą. Daug pastabų pateikė P. Skardžius (1999, 917–924) ir Benediktas Babrauskas. DŽ „nubolševikinimo“ ryžosi imtis rašytojas B. Babrauskas (1910–1968), Lietuvoje rašęs kalbos kultūros klausimais, išleidęs knygėlę „Kirčiavimo taisyklės“ (1939). Jis pakeitė politizuotus žodžių reikšmių aiškinimus ir iliustracinius sakinius. Labai panašiu šriftu surinkti žodyno intarpai buvo užklijuoti ant viršaus ir taip Čikagoje buvo išspausdintas fotografuotinis leidimas. „Pastabose prie antrosios laidos paašikintos taisyms priežastys: taisyti žodyną imtasi dėl „pirmosios laidos nepriimtumo, ypač dėl jos perkrovimo bolševikinės propagandos medžiaga, nieko bendra neturinčia nei su žodyno paskirtimi, nei su kalbiniais žodyno reikalavimais, nei pagaliau su mokslinio veikalo rimtumu bei objektyvumu“ (plačiau Balašaitis 1999a, 1999b).

Atsirado ketinimų parengti ne dabartinės, o bendrinės, tuo metu vadinamos literatūrinės (pagal rusų kalbotyroje vartojamą *literaturnyj jazyk*), kalbos žodyną. J. Kruopas paskelbė straipsnį *Koks turėtų būti literatūrinės kalbos žodynas* (žr. Kruopas 1998b,

455–460). Tačiau vėliau nuspręsta, kad visapusiškai pavyzdinio bendrinės kalbos žodyno dar neįmanoma parengti, ir po ketverių metų (1972) išleistam žodynui paliktas senasis pavadinimas (Balašaitis 2008, 120).

DŽ2 (1972) pratarmėje rašoma:

„Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“ yra vienuomenis, aiškinamasis, norminamasis, kuo platesniam skaitytojų ratui skirtas veikalas. Jame pateikta didelis pluoštas dabartinės bendrinės (literatūrinės) kalbos žodžių, šiek tiek įdėta plačiau vartojamų šnekamosios kalbos, tarmių, taip pat ankstesnės ir šiuolaikinės grožinės literatūros, ypač klasikų raštų, žodžių, reikalingų tekstams suprasti, mokslus einančiai jaunuomenei savo kalbai ugdyti, įvairiems funkciniams stiliams atspindėti, neretai tinkamų ir tam tikroms naujoms sąvokoms reikšti. Žodyne pateikti sunorminti žodžiai, teikiamos vartosenai jų lytys, rašyba, kirčiavimas, paaiškintos svarbiausios žodžių reikšmės, glaustais pavyzdžiais parodytas tų žodžių junglumas ir vartoseną. Tai antrasis papildytas leidimas (pirmasis pasirodė 1954 metais), kuriame yra apie 60 000 žodžių. Šiame žodyne pateikiama daugiau priešdėlinių veiksmažodžių pavyzdžių, papildytas žodžiais, atsiradusiais kalboje pastaraisiais dešimtmečiais ir įsigalėjusiais vartosenoje. Taupumo sumetimais buvo išmesta nemaža retų bei nelabai reikalingų bendrinei kalbai žodžių. Žodynas parengtas kolektyviškai. Jo tekstą taisė, perdirbinėjo, naujais žodžiais bei pavyzdžiais pildė ir redagavo Lietuvių kalbos ir literatūros instituto bendradarbiai J. Kruopas, A. Lyberis, D. Lukšys, J. Paulauskas, J. Senkus, K. Ulvydas.

Pratarmėje nurodyti ir naujadarai, kuriais papildytas DŽ2, pvz.: *buitininkas, dailėtyra, dirvotyra, savitarna, kosmonautas, nailonas, porolonas*. Atsisakyta retų ir nelabai reikalingų bendrinei kalbai žodžių: *mainybos, nuošalystė, nuožanga, pasaginė* ir kt. Atsižvelgiant į kirčio įvairumą pateikta naujų kirčiavimo variantų: *aistra* (4, 2), *deguonis* (2, 3b), *proga* (4), *raudonas* (1, 3) ir kt. Įsivesta griežtesnė pažyma *ntk.* (= neteiktinas), šalia po lygybės ženklo pateikiami norminiai jų atitikmenys. Prie neteiktinų žodžių DŽ2 priskirti *brylius = skrybėlė, kaladė = trinka, kalnierius = apykaklė, prūdas = tvenkinys, savistovus = savarankiškas, smala = derva, sosiska = dešrelė*. Kaip neteiktinos praleistos ir kai kurių žodžių verstinės reikšmės: DŽ1, buvusi *pilnas* 5 reikšmė ‘aukščiausias, visiškas’, *sekti* 10 reikšmė ‘eiti, būti tuoj po ko’ (Balašaitis 2008, 120).

DŽ2 parinkti tinkamesni neutralūs žodžių aiškinimai, daugiau iliustracinių pavyzdžių. Prie naujo teksto rengimo prisidėjo K. Vosyltė, terminus tikslino, pildė ir visą tekstą skaitė Kazimieras Gaivenis; atskirų raidžių tekstą skaitė ir pateikė vertingų pastabų A. Balašaitis, A. Kučinskaitė ir kt.

DŽ2 recenzijose pabrėžiamas jo papildymas ir patobulinimas, tikslesnis reikšmių aiškinimas. Nurodyta ir dar taisytinų dalykų: kritikuota dėl tarminių priesagų (*valkatūzas, vampazyti, arklėkas, paršėkas*), neįprastų naujadarų su priesagomis *-ėlis, -uolis* (*pasenėlis, pasiaubėlis*), prieštarauta net toms rekomendacijoms, kurias teikė ne tik J. Jablonskis ar J. Balčikonis, bet ir kiti to paties instituto leidiniai, visų pirma, KK. Buvo kritikuojama

dėl nepakankamo papildymo specialiais terminais, pvz., *alternatyva, esė, fantastika, izotopas, kaubojus* (ten pat, 120)²⁰.

DŽ2 bene plačiausiai ir išsamiausiai buvo aptartas žodynininko J. Paulausko (Paulauskas 1974). J. Paulauskas pripažino, kad „literatūrinės kalbos leksikos norminimas, nors ir intensyvu, vyksta lėčiau, negu norėtume. <...> dar nemaža leksikos norminimo klausimų nėra išspręsta“ (Paulauskas 1974, 40). Remdamasis savo redagavimo patirtimi ir lygindamas pirmuosius DŽ1 ir DŽ2 leidimus, autorius teigė, kad nors kalboje kai kurioms sąvokoms nusakyti yra daug variantų, literatūrinei kalbai pageidautina pasirinkti labiausiai paplitusius, pvz., DŽ1 iš veiksmažodžių su priesagomis *-elėti, -elti, -erėti, -erti* pateikti vien tik žodžiai su priesaga *-elėti* (ten pat, 41). Pastebėtas norminimas tokių veiksmažodžių, kurių šaknyse įvairuoja duslusis ir skardusis priebalsiai: tam pasitelkiamas nuorodinis aiškinimas, pvz., *spragtukas* žr. *spragtukas*, kai kurių veiksmažodžių su dusliaisiais ar skardžiais priebalsiais vartoseną galėjo lemti ir reikšmė: taip nevienodai žymimas veiksmo intensyvumas, plg., *pupsėti* ir *bubsėti*, *cingsėti* ir *dzingsėti*. Taip pat paminėta, kad DŽ2 jau nepateikta dar DŽ1 buvusių neteiktinų žodžių ar jų reikšmių, pvz., DŽ1 dar buvusių veiksmažodžių *sekti* ir *rišti* reikšmių ‘eiti, būti tuoj po ko’ ir ‘sieti, turėti sąryšį’ (ten pat, 42), nėra ir būdvardžio *priešakinis* reikšmės ‘pirmaujantis, pažangusis, vadovaujantis’. Tačiau palikti spaudoje gajūs žodžiai, kurių neteiktinumas nepakankamai motyvuotas, tiesa, kai kur nuorodinis aiškinimas rodo teiktinesnį variantą, pvz., *davinys* žr. *duomuo*, *lygsvara* žr. *pusiausvira*, o kai kur jokio neigiamo vertinimo nematyti, pvz., *savalaikis* ‘atliekamas reikiamu laiku’, *pastatyti* ‘paskirti ką nors kokiam darbui’ (*Pastatyti ką vedėju*). Dar kiti atskiriami specialiomis santrumpomis *spec.* ar *knyg.*, rodančiomis jų vartoseną specialiose srityse, pvz.: *apmuitinti, nudruskinti, įbaudžiovinti* (ten pat, 42).

Autorius aptarė ir DŽ2 dar likusių apie 2 000 tarminių žodžių (apie 3 proc. visos leksikos) su specialiomis pažymomis: kai kurie žodžiai tarmybėmis nelaukiami, pvz., *minklė, drengti, dvailas*, o kai kurių jau DŽ2 atsisakoma, pvz., *myniava, gairus*, bet daugiausia pridedama naujų, pvz.: *deinauti, dykmuo, dykoji* ir pan. J. Paulausko nuomone, tą tarminę leksiką vertėtų „krupščiai paanalizuoti ir išaiškinti, kokios perspektyvos tiems 3 proc. tarminių žodžių įsilieti į literatūrinę kalbą“ (ten pat, 42). Pavyzdžiui, leksikografas siūlo tarminiais nelaikyti dainose plačiai vartojamų žodžių *goda* ir *poringė*. Taip pat nepalikti tarminių formų, pvz., *audrotie, šaltie* (ten pat, 42), atsisakyti tokių tarminių žodžių, kurie bendrinėje kalboje turi aiškius atitikmenis, pvz., *skoma* žr. *skonis*, *skoba* žr. *šonkaulis*, o kitus, turinčius specialiąją reikšmę, palikti be nuorodų kaip bendrinės lietuvių kalbos faktus, pvz., *rūgpienis* (ten pat, 43).

J. Paulauskas pastebi, kad DŽ2 išsamesnis kirčiavimo skyrius ir žodyne kirčiavimui skirta daugiau dėmesio. Leksikografo nuomone, norint sutvarkyti bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimą, lietuvių kalbai reikia atvirkštinio žodyno, kad „visų darybinių tipų žodžiai būtų surinkti vienoje vietoje“ (ten pat, 44). Taip pat reikėtų atkirai tirti vienaskaitinių ir

²⁰ Daugiau kritikos žr. Kirvaitis 1974, 1984a, b; Lebedys 1972.

daugiskaitinių žodžių vartoseną, nes „iki šiol nėra nusistovėjusios nuomonės, ar tokios daugiskaitos formos laikytinos tik atskiromis žodžių reikšmėmis“ (ten pat, 45). Atkreiptas dėmesys ir į sangražinių formų pateikimą: pagal pratarmėje pateiktą taisyklę, kai nuo nesangražinių jie skiriasi tik „gramatine reikšme, t. y. terodo veiksmo kryptį į patį veikėją ar težymi jo sau pačiam taikomą veiksmą, – skyrium antraštiniais žodžiais nekeliami“ (ten pat, 45). Visus sangražinius veiksmažodžius, anot J. Paulausko, reikėtų pateikti atskirai nuo nesangražinių, nes juos reikia paaiškinti, o ne „paslėpti“ iliustracijose (ten pat, 45).

Ne visur aiškus žodžių gretinimas su pamatiniais žodžių lizduose, dar nėra iki galo nusistovėjusi stilistinių pažymų sistema: atskirai aptariama pažymų *perk.*, *šnek.*, *menk.* ir *niek.* vartoseną. Kadangi pažymų iškeliamos ypatybės tarpusavyje susijusios, vertėtų sudaryti žodžių su stilistiniais atspalviais sąrašus, leidžiančius pažymų vartojimo ribas geriau apibrėžti (ten pat, 46–47).

DŽ2 pagerėjęs žodžių reikšmių aiškinimas, bet žodžių aiškinimo srityje reikia daugiau apibendrinamųjų darbų. Siūloma kai kurias žodžių grupes aiškinti vienodomis formulėmis, nes žodžio reikšmės aiškinimas susideda iš dviejų dalių: „bendresnės reikšmės sąvokos iškėlimo ir aiškinamuoju žodžiu pasakytos sąvokos specifinių bruožų nusakymo“. Tam vertėtų sudaryti bendros reikšmės žodžių sąrašą, sukurti teminį lietuvių kalbos žodyną (ten pat, 47).

DŽ2 gausiau ir iliustracinių pvz., šalia DŽ1 pateikiamo vieno daiktavardžio *gatvė* pavyzdžio *Antakalnio gatvė Vilniuje* pateikiama tokių junginių: *plati, ilga, vingiuota gatvė. Tiesia naują gatvę. Žmonių pasipylė į gatves. Siaura, tyli gatvelė*. Parenkant vartosenos pavyzdžius ir toliau bus galima žodyną plėsti, pildyti ir tobulinti (ten pat, 48). Tam padėsiančios kartotekos ir mokslinė žodžių vartosenos analizė.

Būta ir kitų recenzijų, atkreipiančių dėmesį į siauresnę sritį, pvz., pastebėta, kad DŽ2 pateiktas gerokai didesnis kirčiavimo skyrius, išdėstomos kirčiavimo taisyklės. Atsirado daugiau žodžių variantų ir kirčiavimo svyravimų (Vitkauskas 1988, 71).

1991 m. Stasys Keinys konstatavo, kad iki šiol nėra vieno leksikografijos padalinio, vieno žmogaus, kuris nuolat šiuo žodynu rūpintųsi, nors nuo DŽ1 pasirodymo praėjo jau 35 metai. Dėl to prie DŽ naujojo leidimo rengimo sėdama priešokiais šalia kitų (paprastai pagrindinių) darbų, dirbti tenka labai skubotai (kuo kitu galima būtų paaiškinti tai, kad DŽ2 palikta nemažai leksikografinio redagavimo spragų (Keinys 1991a, 92). Kadangi naujas DŽ leidimas turįs būti artimiausios susijęs su naujausia kalbos vartoseną, apimti įvairių sričių leksikos branduolį, atsižvelgti į mokslo, technikos, kultūros ir visų kitų tautos gyvenimo sričių pakitimus, plačiau toliau konsultuotasi su įvairių sričių specialistais (ten pat, 93). DŽ gerai atspindi ir XX a. pirmosios pusės norminamąją veiklą (K. Būgos, J. Jablonskio ir GK teikinius ir taisymsus), remiasi KPP ir tyrinėjimais, skelbtais žurnaluose KK ir MK (ten pat, 93). Dėl liberalesnio požiūrio į normas S. Keinys teisinasi, tuo, kad DŽ nėra klaidų žodynas, antra, ir patys normintojai į įvairias kalbos normas žiūrį nevienodai (ten pat, 93). DŽ nevengiama ir nereikia vengti etnografizmą, specifinių regionų žodžių, ypač tų, kurie yra vartojami klasikinėje literatūroje, nes būtų naivu skaitytojams kiekvieną kartą rekomenduoti naudotis LKŽ arba rašytojų raštų žody-

nais (ten pat, 94). Žodyno vertė labai priklauso nuo to, kiek jis atspindi tautos gyvenimo daiktus ir reiškinius, jos papročius, valstybės ir tautos praeities gyvenimą ir dabartį, todėl svarbu sistemiskiau žiūrėti į istorizmus. Be to, stengiamasi sistemiskiau pateikti augalų ir gyvūnų pavadinimus, kurie atspindi Lietuvos kraštovaizdį (ten pat, 94). Žodis žodyne tampa leksikografijos objektu. Turi būti atspindėtos rašybos, kaitybos (morfologijos), reikšmių (semantikos), vartosenos (sintaksės ir stilistikos), iš dalies ir tarties bei žodžių darybos normos (ten pat, 94). Dėl išsamesnės junglumo informacijos paaiškinama, kad tai turėtų būti specialiojo, t. y. junglumo žodyno objektas. „Kiekvienas žodynas fiksuoja leidimo (tiksliau rengimo, nes ir leidyba kartais ilgokai užtrunka) metų normalizacijos būklę. Normos būna tikslinamos, kartais ir keičiamos. Dėl to, aiškus daiktas, žodynai, taip pat ir DŽ, sensta“ (ten pat, 97).

1993 m. buvo parengtas DŽ3. Iš ankstesnių žodyno rengėjų buvo likę J. Paulauskas ir K. Ulvydas. Vyriausioju redaktoriumi paskirtas terminologas S. Keinys. Be šių kalbininkų, į redaktorių kolegiją dar įrašyti V. Vitkauskas, Jonas Klimavičius, N. Sližienė ir J. Pikčilingis (mirė 1991 m. nesulaukęs DŽ3 išleidimo).

Kaip pažymėta DŽ3 pratarėje, redaktorių kolegijos nariams teko „pagrindinis žodyno tvarkymo, papildymo, pakeitimų, tikslinimo, taisyso darbų krūvis“. Visą tekstą ištiesai yra skaitęs V. Vitkauskas ir pateikęs pastabų. J. Klimavičius daugiausia rūpinęsis papildyti DŽ3 terminais, ypač gamtos mokslų. N. Sližienė, kaip veiksmožodžių junglumo tyrėja, tekstą papildžiusi iliustraciniais valdymo sakiniais, tačiau žodyno glaudinimo sumetimais tik dalis jų tepalikta (Balašaitis 2008, 123).

Pratarė vyriausiojo redaktoriaus pasirašyta 1990 m. sausio 30 d. Joje teigiama, kad „norminamasis filologinis bendrasis kalbos žodynas – ne politikos ar kurios kitos srities vadovėlis“. Jame reikia ieškoti „kalbinės informacijos apie pateikiamus žodžius“. Paminima, kad DŽ3 rašyba pakeista pagal Lietuvių kalbos komisijos nutarimus: įteisintas rašymas pagal tarimą: *pjauti*, *rugpjūtis*, *bjaurus*, *spjauti* ir kt. Įtrauktos gretybės *kontuzyti*, *kontūzyti* ir *tramplinas*, *tramplynas*. Nurodoma, kad remiamasi KPP1 (1976) ir KPP2 (1985). Paaiškinama, kad „sutrumpinimai *žr.* (= žiūrėk) ir *ntk.* (= neteiktinas) turi norminamąją funkciją“. Kalbos klaida nelaikomas žodis ar žodžio variantas orientuojamas į įprastesnį, dažnesnį žodį, o antruoju pasakoma, kad tas žodis (ar reikšmė) yra nenorminis, laikomas kalbos klaida ir jo vietoje dera vartoti po lygybės ženkle pateiktą žodį ar žodžius. DŽ2 vertinti žodžiai tik su pažyma *žr.*, pvz.: *knatas žr. dagtis*, be jokios pažymos DŽ2 pateiktas daiktavardis *papkė* DŽ3 laikomi neteiktiniais. DŽ2 būdvardžio *tamprus* 3 reikšmė ‘prk. artimas, glaudus’ jau DŽ3 vertinama kaip neteiktina.

Atlikti statistiniai DŽ3 tyrimai parodė, kad DŽ3 yra 8 aukštaitybės, 467 rytietybės, 161 dzūkybė, 111 vakarietybių, 688 žemaitybės, 698 tarmybės (kai nenurodoma konkrečiau) (Kalėdienė 2009, 167). Apskaičiuotos ir terminų kiekybinės charakteristikos, pvz., kaip terminai DŽ2 buvo pateikta 5 proc. (Lyberis 1983, 151), o DŽ3 – 8,35 proc. visų žodyno žodžių (Žilinskienė 1995).

D3 neliko šių lizdų: *bolševikinis*, *buožija*, *buožinis*, *buožiškas*, *kompartija*, *komjaunuoliškas*, *lenininis*, *leninietis*, *partkomas*, *partorgas*, *politkalinys*, *politvadovas*, *partkabinetas*,

revkomas, spaliukas, baltagvardietis, raudongvardietis. Iš iliustracijų išbraukti žodžių junginiai ir pasakymai *raudonieji partizanai, raudonieji kempeliai, proletariato pergalė prieš buržuaziją, perauklėti inteligentiją, tarybinė spauda, tarybiškai nusiteikęs žmogus, komunistinis auklėjimas, marksizmas-leninizmas, revoliucinio proletariato ideologija, nenugalimoji Tarybinė armija* ir kt. (Keinys 1991b, Balašaitis 2008, 125).

Apie DŽ pirmųjų trijų leidimų sudarymo nenuoseklumus, sistemiškumo trūkumus, leksikos norminimo problemas, žodyno sudarymo principus rašė J. Paulauskas (1979), J. Klimavičius (1997a, 2000a, 2000b), A. Gudavičius (1997), Gertrūda Naktinienė (2000), V. Vitkauskas (1995, 2000), Loreta Vaicekauskienė (2008). J. Paulauskas kėlė žodyno redagavimo žodžių grupėmis svarbą (Paulauskas 1985), aptarė frazeologizmų pateikimo aiškinamuosiuose žodynuose trūkumus (Paulauskas 1982). Daiva Murmulaitytė nagrinėjo vedinių pateikimo DŽ problemas (Murmulaitytė 1995, 1998b, 2000), žodžių sąsajų žymėjimo nenuoseklumus (Murmulaitytė 1998a).

Daugiau DŽ leidimų skirtumų, leksikos ar informacijos apie ją pateikimo problemų aptariama ir kituose straipsniuose: atkreiptas dėmesys ir į kirčiavimo variantus (Malakauskas 1996), rašyta, kaip DŽ2 ir DŽ3 pateikiami homonimai (Barauskaitė, Raslanaitė 1999), sudurtiniai daiktavardžiai (Stankevičienė 2006). Mantrimas Danielius ir Algirdas Malakauskas lygino neteiktinus DŽ3 žodžius ir jų vertinimą KPP2 (Malakauskas 1997, 10–13; Mantrimas 1997, 14–19). Apie DŽ norminimo aplinkybes ir normų kaitą plačiau rašė Virginija Stankevičienė (Stankevičienė 2003, 2005), kartu su Vilija Celiešiene (Stankevičienė, Celiešienė 2014). Vida Žilinskienė atkreipė dėmesį į DŽ3 terminus. DŽ3 kritikuotas dėl netolygaus įvairių sričių terminų parinkimo: botanikos, zoologijos, technikos, istorijos terminų pateikta gana daug, o agronomijos, komercijos, logikos, mineralogijos, tekstilės – vos keletas žodžių (Žilinskienė 1995, 81–83; 1997, 46–47). Tarmybių ir jų reikšmių pateikimo nevienodumus aprašė Vilija Lazauskaitė-Ragaišienė (Lazauskaitė 1998a, 1998b).

Ruošiantis rašyti „Bendrinės lietuvių kalbos žodyną“ (toliau – BŽ) ir nusprendus žodžius redaguoti leksinėmis semantinėmis grupėmis, pastebėta daugiau nenuoseklumų, pvz., DŽ3 pateikiami daiktavardžiai *liuteronas, kalvinistas*, tačiau nėra *reformatas*; yra *feja, džinas*, tačiau nėra *elfas, trolis*; yra *džiazas, rokas*, nėra *bliuzas, kantri, repas*; yra *sektetas, oktetas*, nėra *septetas*; yra *neoklasicizmas, neoromantizmas*, nėra *neorealizmas, postmodernizmas* (Liutkevičienė 2006, 10–11). Iš naujo tirtos ir kitos žodžių grupės, pvz., valgių ir gėrimų. Pastebėta, kad DŽ3 iš 370 žodžių didžiąją dalį sudaro sava valgius ar gėrimus įvardijanti leksika, tačiau dalis jos laikytina tarmybėmis ar šnekamosios kalbos žodžiais, pvz.: *užkulas, žali barščiai, žildinys*, mažiausiai pateikta naujųjų skolinių, pavadinančių kitų tautų nacionalinius valgius, atkreiptas dėmesys į apibrėžčių nenuoseklumus, naujų realiųjų papildymo būtinumą ir sisteminių pateikimą (pvz., *beliašas, čenachas, jogurtas, pica, spagečiai* ir pan.). Sudarytas neteiktinų BŽ valgių ir gėrimų sąrašas (Lazauskaitė, Sabaliauskaitė-Liutkevičienė 1998, 205–217).

DŽ3 norminamosios nuostatos laikytasi ir 2000 m. pakartotame DŽ4. Jis „išleistas iš spaustuvės išsaugoto trečio leidimo rinkinio“. Yra korektūrinių ir kitokių klaidų atitai-

symų, kirčiavimo patikslinimų, pvz.: stilistinė pažyma *istor*: pridėta prie žodžių *milicija*, *tarybinis* ir *tarybiškas*, o prie *kolchozas* panaikinta *šnek*. (Balašaitis 2008, 125).

DŽ4 pratarinėje aprašomas taip:

„Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“ – vienas iš svarbiausių bendrinės kalbos norminamųjų ir teikybės veikalų. 2000 m. išleistas 4-asis jo leidimas (ankstesnieji – 1954, 1972 ir 1993 m.). Šis žodynas – bene dažniausiai liuanistų naudojama knyga. Tai tarsi Biblija, parankinė knyga, kurioje pirmiausia ieškoma atsakymo į bet kokį su žodžiais susijusį klausimą. Čia galima sužinoti, kaip sudėti žodžiai rašomi, kirčiuojami, kaitomi, kokios jų reikšmės, junglumas, kaip jie vartojami. Be šios knygos neišsiverstų spaudos darbuotojai, mokytojai bei plačioji visuomenė – visi, kuriems rūpi taisyklingai rašyti ar kalbėti. Per visus tuos metus žodyną rengė, taisė, pildė, atsižvelgdami į šalies padėtį ir gyvenimą, keturių kartų kalbininkai. Palyginti su ankstesniais „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ leidimais šis yra didžiausias – jame pateikta daugiau kaip 75 tūkstančių žodžių, kurie sutalpinti į maždaug 50 tūkstančių žodyno straipsnių. Nuo 1993 m. išėjusio 3-iojo leidimo šis skiriasi tuo, kad ištaisytos pastebėtos korektūros klaidos, riktai bei patikslintas vieno kito žodžio aiškinimas ar vartosenos pavyzdys. 2004 m. „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“ sulaukė savo jubiliejaus – penkiasdešimtmečio, ir buvo išleistas penktas atnaujintas ir papildytas jo leidimas kompaktinės plokštelės pavidalu.

Elektroniniu pavidalu DŽ išleistas 2002 ir 2003 m. (DŽ4e, DŽ5e). Jis gerokai papildytas, yra apie pusantro šimto naujų lizdų ir apie 3 000 svarbiausių Lietuvos ir pasaulio vietovardžių (plg. Keinys 2004, 76–83). Apie pastebėtus trūkumus yra rašęs Antanas Smetona (Smetona 2003). Į DŽ5e įdėta naujų išvestinių žodžių: *antilietuviškas*, *-a*, *arkikatedra*, *bakalauras*, *-ė*, *benamis*, *-ė* dkt., *bevizis*, *-ė*, *euras*, *internetas*, *jogurtas*, *kultūrizmas*, *kūrinija*, *magistrantas*, *-ė*, *muitinti*, *neįgalus*, *-i*, *opozicininkas*, *-ė*, *pica*, *privilegijuoti*, *skalbiamoji* dkt., *teikyba*, o išbraukta apie 0,2 proc. žodyno straipsnių. Į DŽ5e nepateko tokie DŽ4 būvę ankstesniais laikais vartoti žodžiai, dabar laikomi istorizmais, pvz.: *agitpunktas*, *antitarybinis*, *-ė*, *antraatskyrininkis*, *-ė*, *bolševikinis*, *-ė*, *dešimtrublė*, *kolūkinis*, *-ė*.

DŽ6e leidimas išleistas 2006 m. Jis pratarinėje nusakomas taip:

„Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“ (DŽ) daugiau kaip pusė amžiaus yra svarbiausias mūsų kalbos žodžių norminamasis ir teikiamasis leidinys. Nuo pat pradžios tai yra bendrasis visiems bendrinės kalbos vartotojams skirtas žodynas. Jame aprėpiamos visos tautos, apskritai Lietuvos žmonių ir valstybės gyvenimo sritys, stengtasi iš šimtų tūkstančių kalbos žodžių atrinkti plačiau vartojamą žodyno klodą. Tas klodas, kurį šiame leidime sudaro apie 80 tūkstančių žodžių, bent kelis kartus viršija kiekvieno atskiro kalbos vartotojo žodyną, nes tautos žodyną sudaro visų kalbos vartotojų žodynai. Kartu, vartotojams žodyne pateikta apie 3000 svarbiausių Lietuvos (bei su ja susijusių kraštų) ir pasaulio vietovardžių. Žodynas rengtas kaip kalbos pagalbininkas ir patarėjas visiems pasaulio lietuviams ir tiems kitataučiams, kurie lietuviškai yra išmokę ar dar tik mokosi. DŽ yra universalus, nes, pirma, jame atspindimos visos bendrinės kalbos vartojimo sritys, visos vartojamosios jos atmainos, antra, jame pateikiama vartotojams būtina informacija apie teikiamų, norminių žodžių rašybą, kirčiavimą, kaitymą, paaiškintos

būdingos žodžių reikšmės, vartosenos pavyzdžiais parodytas žodžių junglumas, įdėtas nemažas pluoštas vaizdingų pasakymų, frazeologizmų, taip pat sudėtinių įvairių sričių terminų. Be teikiamų norminių žodžių, į žodyną įdėtas pluoštelis kalboje išsiskirčių ir plačiai vartojamų, bet pavyzdinei kalbai netinkamų tiek skolintų, tiek verstinių žodžių bei teikiamų bendrinei kalbai žodžių neteikiamų reikšmių. Tai yra penktas iš naujo redaguotas, pataisytas ir šiek tiek papildytas vien elektroninis (kompaktinės plokštelės pavidalu su knygelėje išspausdintu įvadu, metodiniais patarimais bei darbo su kompiuterių programa aprašymu) DŽ leidimas.

2012 m. pasirodė spausdintinis septintasis pataisytas ir papildytas (DŽ7), o 2021 m. – aštuntasis (DŽ8e) leidimai.

Leksikos tyrimai (XX a. paskutiniai dešimtmečiai)

Atskirai vertėtų suminėti leksikos, leksinės semantikos, žodžių darybos ir leksikografijos tyrimus paskutiniais XX a. dešimtmečiais.

Vincas Urbutis, dar 1955 m. apgynęs disertaciją iš lietuvių kalbos leksikos homonimų susidarymo būdų, 1978 m. išleido monografiją „Žodžių darybos teorija“, kurioje pateikiamas žodžių darybos apibrėžimas, diachroninės ir sinchroninės darybos skirtumai, aptariami darinio analizės pagrindai, paaiškinama, kas yra žodžio darybos reikšmė, iškeliami pagrindiniai žodžių darybos tipo bruožai, nagrinėjamas darybos tipų produktyvumas ir reguliarumas ir pan. (Keinys 1979, 149–151). Taip pat iš V. Urbučio leksikologijai skirtų straipsnelių matyti, kaip jis atidžiai tikrindavo žodžių vartoseną, nuosekliai aiškino ir pagrįsdavo kilmę (Urbutis 2009). V. Urbučio vadovaujama grupė Vilniaus universitete sudarinėjo etimologijų bibliografiją – parengiamąjį darbą naujam dideliame etimologijos žodynui.

A. Sabaliausko mokslinės veikla buvo istorinė baltų kalbų leksikologija. Pagrindinėse publikacijose (Sabaliauskas 1966, 1990) jam rūpėjo nuosekliai ištirti pasirinktų teminių žodyno grupių kilmę, semantikos raidą – susisteminti esamus tyrimus ir jais remiantis suskirstyti žodžius į chronologinius sluoksnius: senoji indoeuropietiška leksika, bendroji baltų ir slavų kalbų leksika, tik baltų kalboms būdinga leksika, tik lietuvių kalbai būdinga leksika.

Taip pat A. Sabaliauskas išleido mokslo populiarinimo knygelę, pvz.: „Žodžiai keliauja“ (1962), „Žodžiai pasakoja“ (1965), „Žodžiai atgyja“ (1967, 1980, anglišką vertimas 1973), „Iš kur jie? Pasakojimas apie žodžių kilmę“ (1994).

A. Sabaliausko knygoje „Iš kur jie? Pasakojimas apie žodžių kilmę“ (1994) atskirais etiudais aprašoma kelių šimtų lietuvių kalbos žodžių, pvz., *arklys*, *bičiulis*, *dangoraižis*, *dėlnas*, *jungas*, *kaimas*, *mokykla*, *svogūnas* ir kt. istorija. Sužinome, kad žodį *ainis* sugalvojo Jonas Basanavičius ir pirmą kartą pavartojo „Aušroje“ (1885), *aistruolis* pirmą kartą pavartotas leksikografo Chachelio Lemcheno 1955 m. rusų–lietuvių kalbų žodyne, *dramblį* pirmą kartą gyvūno reikšme randame Jono Balvočiaus-Geručio (1842–1915)

raštuose, daiktavardžio *draustinis* autoriumi reikėtų laikyti leksikografą Joną Baroną (1873–1952), *galininką* linksnio reikšme pradėjo vartoti J. Jablonskis, *garvežį* randame A. Juškos žodyne, *sostinės* sukūrėju laikomas Jurgis Šlapelis ir kt. Nemažai rašoma apie skolinius ir jų kilmę, žr. *cepelinai*, *giljotina*, *gobelenas*, *horizontas*, *kosmosas*, *marionetė*, *morfijus*, *tabakas*, *tironas* ir pan. Žodis *džinsai* dar nefiksuotas DŽ2 (1972), tik vėliau patenka į aiškinamuosius žodynus.

Su leksikos tyrimais, žinoma, sietini vadovėliai ir mokomosios knygos ar dalys vadovėliuose.

1980 m. išėjo E. Jakaitienės vadovėlis „Lietuvių kalbos leksikologija“ (1980). Jame analizuotos žodžių reikšmės, leksikos kilmė ir kitimas, vartojimo sferos (skyriai „Lietuvių kalbos žodžių reikšmės analizė“, „Lietuvių kalbos leksika kilmės požiūriu“, „Lietuvių kalbos leksika vartojimo sferų požiūriu“), tikrinė leksika, frazeologizmai ir jų sandara, trumpai pateikta leksikografijos ir jos raidos apžvalga (skyriai „Tikriniai lietuvių kalbos žodžiai“, „Lietuvių frazeologija“, „Lietuvių kalbos leksikografija“) (Jakaitienė 1980a). Kaip teigia šio vadovėlio recenzentas J. Pikčilingis, vadovėlyje „nemaža to, kas lietuvių leksikologinės minties raidoje įprasminama pirmą kartą: žodžio kaip ženklų aptarimas, žodžio reikšmės komponentinė analizė, leksinės žodžio reikšmės ryšys su gramatine reikšme, leksinė reikšmė ir motyvacija“ (Pikčilingis 1981, 207). „Leksikologija“ sulaukė antrojo papildyto leidimo (Jakaitienė 2009, 2010), iš kurio dabar mokosi įvairių aukštųjų mokyklų studentai.

1988 m. išėjo E. Jakaitienės monografija „Leksinė semantika“, kurioje nagrinėjamos teorinės ir metodologinės leksinės semantikos problemos, žodžio vieta leksinėje sistemoje, leksinės reikšmės prigimtis ir santykis su kitais reikšmių tipais, atskleidžiama reikšmės komponentinė struktūra ir jos tyrimo būdai, metodiką iliustruoja veiksmažodžio *derėti* komponentinė analizė. Recenzento A. Gudavičiaus nuomone, „išdėstytos pažiūros, konkretūs semantinės analizės pavyzdžiai turėtų paskatinti ne vieną jauną kalbininką savo studijų objektu pasirinkti šią įdomią ir, atrodo, vieną iš perspektyviausių kalbotyros sričių“ (Gudavičius 1990, 113).

Minėtinos ir V. Drotvino metodinės priemonės: „Pagrindinės leksikologijos sąvokos“ (1986), „Lietuvių kalbos leksika ir frazeologija“ (1987). Pirmoje aptariamos pagrindinės leksikologijos sąvokos, reikšmių tipai, leksikos kilmė ir raida, leksikos kitimas. Leidinyje „Lietuvių kalbos leksika ir frazeologija“ (1987) aiškinama nominacijos sąvoka, leksinė sistema, atskleidžiamos frazeologijos tyrimų problemos.

Taip pat leksikologijos, leksinės semantikos problemoms skirti J. Barauskaitės „Leksikologijos pradmenys (leksinė semantika)“ (1979), „Leksikologijos pradmenys (leksikos sluoksniai)“ (1980), „Lietuvių kalbos frazeologizmai“ (1982), Dalios Barauskaitės „Darybinė žodžių analizė“ (1985), A. Gudavičiaus „Leksinė semantika. Vienetai. Ryšiai. Struktūra“ (1994), Inos Klįūnaitės „Leksinė semantinė grupė kalbos sistemoje“ (1995). Vadovėlyje „Lietuvių kalba“ J. Barauskaitė parengė dalį „Leksikologija“ (1995).

Dalija Tekorienė tyrė sintaksinę semantiką, jos nagrinėjimo metodus ir žodžių junginių semantikos problemas (Tekorienė 1982), o 1990 m. išleido monografiją „Bevardės

giminės būdvardžiai: sintaksė ir semantika“. Aurelija Usonienė analizavo veiksmazodžio *matyti* ir kitų statyvų semantiką (Usonienė 1987, 1988), vėliau tyrimai apibendrinti monografijoje, žr. toliau.

1985 m. rusų kalba išleidžiama A. Gudavičiaus monografija „Gretinamoji lietuvių ir rusų kalbų semasiologija“. Tai pirmasis gretinamosios semantikos darbas lietuvių kalbotyroje. Jame paaiškinamos semantikos sąvokos, lyginamos abiejų kalbų leksinės reikšmės ir semantinės grupės, nagrinėjami matymo, girdėjimo, uoslės veiksmazodžiai.

Vilniaus „Mokslo“ leidykloje pradėta leisti knygelių serija „Kalba ir žmonės“, kurioje išėjo žodynų istoriją atskleidžianti knygelė A. Balašaičio „Žodžiai ir žodynai“ (1984)²¹, Stasės Krinickaitės „Kalbų raiškos savitumas“ (1984), E. Jakaitienės knygelė „Ką ir kaip reiškia žodžiai“ (1986), skirta tiesioginėms ir perkeltinėms reikšmėms atskleisti (1986a), K. Gaivenio „Margas žodžių pasaulis“ (1987), V. Vitkausko knygelė „Ar sunkus lietuvių kirčiavimas“ (1988), kurioje nusakoma lietuvių kalbos kirčiavimo istorija, aptariami svarbiausi kirčiavimo dėsniai, kirčiavimo variantai, Gražinos Rosinienės „Kodėl raudonas kaip vėžys?“ (1993) apie žmogaus apibūdinimus zoomorfizmais ir kt.

Leksikos vartosenos klausimais vaikams periodinėje spaudoje rašė ir K. Gaivenis. Straipsneliai, spausdinti 1979–1988 m., buvo sudėti į knygą „Nuostabioji žodžio šviesa“ (Gaivenis 2020).

Kodifikacijos ir žodyno normas tyrė Aldona Paulauskienė ir Danutė Tarvydaitė knygoje „Žodyno normos ir dabartinė vartoseną“ (1998). Autorės aptarė daugiau kaip šimtą ne ta reikšme kalboje vartojamų žodžių (semantizmų), sukaupė daug jų vartosenos pavyzdžių, lygino jų pateikimą žodynuose (LKŽ ir DŽ), aiškino žodžių netinkamos vartosenos atsiradimo priežastis (svetimų kalbų įtaką, skirtingas semantines sistemas), aptarė ankstesnius taisymus. Ne visiems taisymams ar žodyno skiriamoms reikšmėms, jų pateikimui buvo linkusios pritarti, plg. straipsnelius *griežti* ir *groti*, *kalbėti*, *kartus* ir *karčiai*, *kelias*, *kristi*, *naudoti(s)*, *pildyti* ir kt.

1999 m. pasirodė S. Keinio Šiaulių universitetui skirtas vadovėlis „Bendrinės lietuvių kalbos žodžių daryba“. Jame išdėstyti svarbiausi dabartinės bendrinės kalbos daiktavardžių, būdvardžių, skaitvardžių, įvardžių veiksmazodžių bei prieviesmių darybos būdai.

Atskirai dar norėtusi aptarti publikacijas kalbotyros žurnaluose. Pavyzdžiui, 1991 m. „Lietuvių kalbotyros klausimų“ 29 tomo, pavadinto „Lietuvių leksikos ir terminologijos problemos“, pratarinėje rašoma: „Vieni šio rinkinio straipsnių (K. Vosylytės, R. Šepetytės, V. Vitkausko) tiesiogiai susiję su akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“ rengimu, kiti (S. Keinio) su „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ redagavimu, trečiuose (S. Ambrazo, S. Karaliūno, A. Valeckienės) nagrinėjami istorinės leksikologijos dalykai, ketvirti (A. Vidugirio ir J. Petrausko, E. Grinaveckienės) – skirti tarmių leksikai.“ Taigi toliau matyti tiek žodynus redagavusių mokslininkų, tiek kitų tyrimai, atskleidžiantys žodžių istoriją ar vartoseną. Ritutė Šepetytė čia aptarė būdvardžių abstraktų semantiką (Šepetytė 1991), K. Vosylytė – nagrinėjo frazeologizmų pateikimą LKŽ (Vosylytė 1991), S. Keinys – DŽ redagavimo darbus (Keinys 1991).

²¹ 2018 m. išėjo antrasis, pataisytas leidimas (plačiau žr. Zubaitienė 2018, 12–18).

Iš žodžių sandaros ir semantikos problemas nagrinėjančių straipsnių dar galima paminėti S. Keinio straipsnį apie lietuvių kalbos hibridų sąvoką ir normiškumą (Keinys 1984), R. Šepetytės –rieveiskmio reikšmės ryšį su būdvardžio reikšme (Šepetytė 1984), daiktavardžių linksnių adverbializaciją ir jų pateikimą LKŽ (Šepetytė 1995), E. Jakaitienės straipsnį apie semantinę motyvaciją (1986), Zofijos Babickienės – apie išvestines reikšmes aiškinamuosiuose žodynuose (1995), Getrūdos Savičiūtės-Naktinienės – apie lietuvių kalbos priešastinių ir parūpinamųjų veiksmažodžių leksikografinį pateikimą (Savičiūtė-Naktinienė 1995). A. Gudavičius nagrinėjo kognityvinį leksinės reikšmės aspektą ir jo atskleidimą reikšmės definicijoje (Gudavičius 1999).

D. Barauskaitė svarstė dėl leksinės grupės statuso (Barauskaitė 1987), J. Barauskaitė nagrinėjo šnekamosios kalbos pažymą turinčius žodžius: asmenų pavadinimus ir veiksmažodžius (Barauskaitė 1997, 1999). Albina Pribušauskaitė tyrė mušimo veiksmažodžius (Pribušauskaitė 1981a, 1981b). Dana Vasiliauskienė analizavo kalbėjimo veiksmažodžių (Vasiliauskienė 1979), o Janina Jakelaitytė – intelektinės veiklos veiksmažodžių (Jakelaitytė 1990) semantines grupes, E. Jakaitienė aprašė homonimų poros *vyti* ir *vyti* semantiką (Jakaitienė 1980b), daiktavardžio *lizdas* semantinę struktūrą (Jakaitienė 1990). Saulius Ambrazas aptarė lietuvių kalbos veiksmažodžių abstraktų leksikalizaciją (Ambrazas 1987), Giedrė Čepaitienė tyrė prašymą ir liepimą reiškiančius veiksmažodžius (Čepaitienė 1998). N. Sližienė analizavo veiksmažodžių reikšmės ir valentingumo santykį (Sližienė 1989), taip pat valentingumo aprašymo būdus (Sližienė 1995), „Lietuvių kalbos junglumo žodyno“ principus ir praktinę naudą (Sližienė 1998).

Galima dar minėti Rūtos Buivydienės giminystės terminų (Žukaitė-Buivydienė 1987; Buivydienė 1997), Irenos Andriukaitienės ir Gražinos Astramskaitės spalvų pavadinimų reikšmių semantinės struktūros ir ekvivalentiškumo (Astramskaitė 1976; Andriukaitienė 1996), Danutės Kalendienės būdvardžių *jaunas* ir *senas*, *naujas* leksinių semantinių sistemų (Kalendienė 1981, 1982, 1988) tyrimus. Danutė Marija Sabaliauskaitė nagrinėjo drabužių ir apavo pavadinimus (Sabaliauskaitė 1995, 1996, Sabaliauskaitė-Liutkevičienė 1997a, 1997b), Janina Lipskienė – somatinius posakius (1979), J. Zabarskaitė – ištiktukų fonetinę struktūrą ir semantiką, Z. Šimėnaitė – daiktavardžio *širdis* daugiareiškiškumą (Šimėnaitė 1997). K. Gaivenis atkreipė dėmesį į tarptautinių žodžių paplitimą ir jų fiksaciją žodynuose (Gaivenis 1981), J. Klimavičius – žodžių *sirgalius*, *aistruolis*, *mėgėjas* ir *fanas* reikšmes (Klimavičius 1997b) ir kt.

Su leksikologijos tyrimais susijusių straipsnių galima rasti ir kitose serijose, pvz., Bronio Savukyno sudarytoje straipsnių rinktinėje „Kalba ir mintis“ publikuotas V. Drotvino straipsnis *Nominacija ir motyvuočiai* (Drotvinas 1980). „Filologijoje ir metodikoje“ – A. Gudavičiaus straipsnis apie kalbėjimo veiksmažodžių aksiologinį aspektą (Gudavičius 1995).

Vertėtų paminėti ir įvairias XX a. paskutinius dešimtmečius vykusias konferencijas ir pranešimų pagrindu sudarytus tezių ar straipsnių rinkinius.

1982 m. Šiauliuose vyko mokslinė konferencija „Sintaksės ir semantikos klausimai“, kurioje nagrinėtos leksikologijos ir leksinės semantikos problemos, plg. D. Barauskaitės straipsnį apie pykčio veiksmažodžių semantiką (Barauskaitė 1982), E. Jakaitienės

svarstymus dėl daugiareikšmių žodžių reikšmių skyrimo (Jakaitienė 1982), G. Rosinienės žmogaus protinių ypatybių zoomorfinį apibūdinimą lietuvių kalboje (Rosinienė 1982), Laimutės Servaitės leksinių statyvų semantikos ir sintaksės apžvalgą (Servaitė 1982) (pranešimai išspausdinti tezių rinkinyje „Sintaksės ir semantikos klausimai“ (1982).

1995 m. LKI Žodynų skyrius organizavo tarptautinę mokslinę konferenciją „Leksikografijos problemos: semantika, etimologija, tarminių faktų pateikimas, žodynų sudarymo principai: K. Būgos 115-osioms ir J. Balčikonio 110-osioms gimimo metinėms“, o 1997 m. išėjo „Lietuvių kalbotyros klausimų“ 37 numeris, kuriame įvairiuose straipsniuose nagrinėjamos teorinės ir praktinės leksikografijos problemos, aptariami norminamojo žodyno sudarymo, leksikos ir kirčiavimo sistemiskumo klausimai, tarminių žodžių ir terminų pateikimo problemos, atliekama semantinė ir etimologinė žodžių analizė ir pan. Jau anksčiau minėti D. Sabaliauskaitės-Liutkevičienės, Z. Šimėnaitės, V. Vitkausko, V. Žilinskienės ir kt. straipsniai.

Leksikos klausimais rašyta periodinėje spaudoje, pvz., žurnale „Gimtasis žodis“: V. Drotvinas – Tauta, nacija ir jų giminaičiai (GŽ 12, 1990), Tarptautinių žodžių vartojimas (GŽ 7/8, 1995), J. Klimavičius – Žodžio mankurtas kilmė ir reikšmė (GŽ 4 1990), Arnoldas Piročkinas – Kaip galima eiti (GŽ 7 1990).

E. Jakaitienė GK aptarė šiuolaikinės leksikografijos problemas (Jakaitienė 1996), dvikalbių žodynų sudarymo teoriją ir praktiką, žodžių reikšmių kitimo būdus (Jakaitienė 1997a, 1997b, 1998a, 1998b).

Paskutinį XX a. dešimtmetį parašyta disertacijų leksikologijos ir leksikografijos temomis: Rūta Marcinkevičienė apgynė disertaciją „Lietuvių kalbos slinkties veiksmažodžių semantika ir stilistika (lyginant su anglų kalba)“ (1990), J. Jakelaitytė – „Intelektinės veiklos veiksmažodžiai lietuvių ir latvių kalbose“ (1991), Marius Daškus – „Tarminių faktų pateikimas lietuvių leksikografijoje“ (1992), D. Murmulaitytė – „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ veiksmažodinių daiktavardžių semantinė ir statistinė analizė: (priesagos *-imas/-ymas* ir galūnės *-a* vediniai)“ (1997), J. Zabarskaitė – „Lietuvių kalbos ekspresyvosios leksikos fonosemantika“ (1994), R. Petrokienė (Šepetytė) – „Dabartinės lietuvių kalbos pirminių būdvardžių semantika“ (1994), D. M. Sabaliauskaitė (Liutkevičienė) – „Lietuvių kalbos drabužių pavadinimai“ (1996), Jolanta Vaskelienė – „Lietuvių kalbos darybiniai sinonimai (veiksmažodžių abstraktai)“ (1998).

Taigi visą XX a. daug dėmesio buvo skirta tiek leksikos kitimo ir raidos, tiek konkrečių leksinių grupių ar žodžių reikšmių tyrimams, specialiujų žodynų rašymas aktualino sisteminių ryšių (sinonimijos, antonimijos, frazeologijos ir junglumo) problemas, kurios ir toliau buvo sistemingai analizuojamos.

1996 m. sukūrus automatinę naujažodžių atpažinimo programą, buvo nustatyta, kad iš 30 milijonų tąsyk „Lietuvių kalbos tekстыne“ buvusių žodžių neologizmų buvo daugiau kaip 10 000 (Mikelionienė 2000b). Tik dalis jų pateko į aktyvią vartoseną, kita dalis taip ir liko XX a. pabaigos naujažodžiais. Tekстыne tuo metu užfiksuota naujoji bei aktualizuotoji ar atgaivintoji leksika pagal kilmę ir žodžių atsiradimo būdą pasiskirstė taip: savieji dariniai sudarė 23 proc., hibridai – 18 proc., skoliniai – 58 proc. (Mikelionienė 2000c, 68–69).

Pastebėtas darinių su nelietuviškais dėmenimis, naujų nekaitomų žodžių gausėjimas dėl anglų kalbos įtakos. Kai kurie tokie žodžiai įvardija subkultūrų reiškinius; kiti vertintini tik kaip stilistinės kalbos naujovės (plg. Kupčinskaitė 1997; Ryklienė 1999, 2000).

Leksikos tyrimai (XXI a. pradžia)

Skirtį galima brėžti su XXI a. pradžia, tačiau dalis tyrėjų savo ankstesnius tyrimus toliau tęsė ir plėtojo.

Pirmiausia minėtinos disertacijos, kurias parašę mokslininkai savo mokslinį kelią pradėjo būtent paskutiniu XX a. dešimtmečiu, o kita dalis tapo ankstesnių mokslininkų mokiniais. Jurgita Mikelionienė apgynė disertaciją „Naujoji lietuvių kalbos leksika (1991–1996 m. kompiuterinio periodikos teksto pagrindu)“ (2000), Vilija Sakalauskienė – „Valdymo semantinis laukas baltų kalbose (**ueldh*- šaknies derivacinė paradigma)“ (2001), Egidijus Zaikauskas – „Teoriniai performatyvų pagrindai“ (2002), Jurgita Girčienė – „Naujųjų skolinių atitikmenys: struktūra ir vartoseną“ (2003a), Jūratė Lubienė – „Lietuvių kalbos šakniniai garsų veiksmažodžiai“ (2003), Z. Šimėnaitė – „Daugiareikšmio žodžio semantika ir derivacija (Daiktavardžio *širdis* mikrosistema)“ (2003), Eglė Gudavičienė – „Lietuvių kalbos direktyvai“ (2007), Anželika Gaidienė – „Lietuvių kalbos gėrimo ir valgyimo veiksmažodžių semantinių ryšių ypatybės“ (2016), Agnė Aleksaitė – „Lietuvių kalbos naujažodžių daryba (2011–2019 m. Naujažodžių duomenyno pagrindu)“ (2022b).

2000 m. publikuota R. Macinkevičienės studija „Tekstynų lingvistika: teorija ir praktika“, supažindinanti su tekstynais, dažnumų sąrašais, konkordancijomis ir įvairiomis žodžių vartosenos tyrimų galimybėmis.

2000 m. pasirodė Mildos Norkaitienės, R. Šepetytės, Z. Šimėnaitės parengtas „Mokomasis Lietuvių kalbos žodynas“ (toliau – MLKŽ, antrasis leidimas išėjo 2010 m.). Žodyne pateikta apie 8 000 žodžių ir žodžių junginių, 280 žodžių ar jų reikšmių iliustruota. Nuo DŽ jis skyrėsi keliais požymiais: MLKŽ pateikta gausesnė gramatinė informacija, įtraukta daug nesudėtingų vartojimo pavyzdžių, į antraštiną įtraukta sudėtingo kirčiavimo vietovardžių, dvižodžių terminų, reikalingiausių santrumpų.

2005 m. E. Jakaitienės monografijoje „Leksikografija“ (Jakaitienė 2005a) aprašomi leksikografinio darbo principai ir metodai, aiškunami leksikografijos tikslai, uždaviniai, aptariami žodynų tipai, analizuojama žodynų ir žodynų straipsnių struktūra ir leksikografinės problemos, dažnai remiamasi kitų kalbų analogiškų žodynų pavyzdžiais. 2001 m. E. Jakaitienė kartu su Sturla Berg-Olsenu parengė pirmąjį naujo tipo „Lietuvių–norvegų kalbų žodyną“, kuriuo dedami moderniosios leksikografijos koncepcijos pagrindai (Barauskaitė-Mikkelsen 2002, 196). Atnaujintas dvikalbio žodyno antraštynas: įdėta naujadarų, naujųjų skolinių, dažnai vartojamų nesunormintų šnekamosios kalbos žodžių, pateikiama išsami gramatinė ir sintaksinė informacija apie lemas: yra gramatinio junglumo nuorodų, patikslinta lietuvių kalbos žodžių semantinė struktūra: atsisakyta pasenusių reikšmių, kai kurie žodžiai papildyti naujomis reikšmėmis; semantinis junglumas iliustruojamas

įvairiais vartojimo pavyzdžiais (tarp jų ir kolokacijomis, frazeologizmais). Išėjo keli „Lietuvių–norvegų kalbų žodyno“ leidimai.

2009 m. (pakartota 2010 m.) išspausdinta E. Jakaitienės studijų knyga „Leksikologija“, kurioje išdėstytos svarbiausios teorinės leksikologijos problemos, analizuojama žodžio samprata, atskiros dalys skiriamos leksinei semantikai ir pragmatikai, etimologijai ir žodžių darybai, onomastikai, frazeologijai, socialiniams leksikos aspektams aptarti.

2004 m. J. Girčienė sudarė straipsnių rinktinę „Skoliniai ir bendrinė kalba“ (Girčienė 2004a). Straipsniuose kalbama apie skolinių norminimo teoriją ir praktiką, aptariami teoriniai svetimžodžių norminimo pagrindai (Vaicekauskienė 2004), svarstomi šio leksikos sluoksnio pateikimo ir vertinimo norminamuosiuose leidiniuose kriterijai (Mikulėnienė 2004), skolinių vertės motyvacija (Miliūnaitė 2004). Nemažai dėmesio skiriama naujiesiems skoliniams: nagrinėjami vadinamieji seni naujieji skoliniai (Klimavičius 2004), aptariami naujųjų skolinių ir jų atitikmenų konkurencijos polinkiai (Girčienė 2004b; Urnėžiūtė 2004). Keletas straipsnių skirta skolinių (tarp jų – ir tarptautinių žodžių) funkcionavimui specifinėse vartosenos srityse (teisės aktuose, dalykiniuose tekstuose ir kt.) aptarti (Koženiauskiene 2004; Žilinskiene 2004).

J. Girčienės monografijoje „Naujųjų skolinių atitikmenys: struktūra ir vartoseną“ (2005), rašytoje disertacijos pagrindu, nagrinėjami 1991–2001 m. bendrojoje lietuvių kalbos vartosenoje funkcionavę ir / ar tokiai vartosenai teikti naujųjų skolinių atitikmenys, aprašoma jų struktūra, naujųjų skolinių ir jų atitikmenų konkurencija, vartotojų nuostatos skolinių vartosenos norminimo atžvilgiu, svarstomi leksikos variantų atranką lemiantys veiksniai. Monografijos priedą sudaro nagrinėtų kalbos reiškinių rodyklė. Tyrėja nustatė, kad beveik pusė skolinių turi daugiau nei vieną viešoje rašytinėje vartosenoje funkcionuojantį atitikmenį, leksikos variantų atranką lemia lingvistiniai veiksniai: sistemiškumas, distinktyvumas, motyvacijos taiklumas, darymas (Girčienė 2005a, 156).

L. Vaicekauskienės monografijoje „Naujieji lietuvių kalbos skoliniai: kalbos politika ir vartoseną“ (2007) aptariamas skolinimosi procesas ir svetimžodžio samprata, skolininės leksikos klasifikacijos, skolinimosi priežastys (designatinės, semantinės, stilistinės, sociopsichologinės), funkcijos tekste bei svetimžodžių santykis su kalbos sistema. Visa dalis skiriama svetimžodžiams kaip kalbos politikos objektui: nagrinėjama vertinamoji naujųjų svetimžodžių norminimo politika Lietuvoje 1993–2004 m. Kaip priedas pateikiamas naujųjų svetimžodžių sąvadas (ten pat, 255–311).

A. Gudavičius išleido dvi monografijas: „Etnolingvistika“ (2000) ir „Gretinamoji semantika“ (2007). „Etnolingvistikoje“, be etnolingvistikos objekto ir kryptių aptarimo, nagrinėjamos kalbos pasaulėvaizdžio eksplikacijos sferos, leksinės reikšmės struktūra, metaforos, pateikiama daug pavyzdžių, kaip žodžiai kalbose sužadina skirtingas asociacijas, susijusias su tautos kultūra, religija, istorija, gyvenimo būdu. „Gretinamojoje semantikoje“ daug dėmesio skiriama leksinės semantikos vienetais: leksinei reikšmei, žodžio semantinei struktūrai, semantinei grupei. Tiriama reikšmės samprata ir jos struktūra, reikšmės definicija ir jos prototipinis, tautinis ir antropocentrinis aspektai. Skiriami trys gretinimo lygmenys: sememos, žodžio ir semantinės grupės. Kognityvinis aspektas

leidžia žodžio reikšmę gretinti platesniame mentalinių struktūrų fone, išaiškinti konceptų raiškos kalbose bendrybes ir skirtynes.

2006 m. išleista straipsnių rinktinė „Kalbos vienetų semantika ir struktūra“. Albinas Drukteinis straipsnyje nagrinėja sintaksinę semantinę veiksmažodžių požymių vertę (Drukteinis 2006), E. Jakaitienė – semantizaciją dvikalbėje leksikografijoje (Jakaitienė 2006c), J. Lubienė – šakninių gyvūnų garsų veiksmažodžių semantinę struktūrą (Lubienė 2006), Violeta Jociuvienė – antonimų *stovėti–gulėti* semantiką ir jų atitikmenis vokiečių kalboje (Jociuvienė 2006).

Pirmąjį nedidelės apimties lietuvių žargono žodynėlį „Kalbos paribiai ir užribiai: lietuvių kalbos žargono žodynėlis“ 2007 m. parengė E. Zaikauskas. Čia surinkta ir aprašyta apie 1 700 žargono žodžių ir frazeologizmų, per 2 000 reikšmių, pateikta beveik 400 fonetinių, gramatinių ir rašybos variantų. Dalį žodyno sudaro vulgarioji leksika ir frazeologija.

2008 m. pasirodė ilgametės antonimų tyrėjos I. Ermanytės monografija „Antonimija ir antonimai“. Monografijoje apibendrinami antonimų teoriniai tyrimai ir jų tyrimų metodologija (ypač komponentinė analizė). Patys antonimai vertinami kaip ypatingos leksinės semantikos tipas, grindžiamas priešingų reikšmių žodžiais ir supriešintomis loginėmis sąvokomis. Antonimų poras gali sudaryti beveik visų kalbos dalių žodžiai. Darybos požiūriu antonimai yra šakniniai ir darybiniai, besiskiriantys įvairiomis reikšmėmis, žyminčiomis ypatybę, laiką ir jo trukmę, vietą, veiksmo tempą bei intensyvumą. Jau anksčiau minėta, kad 2003 m. išėjo autorės parengtas AŽ antrasis leidimas. Sudarant AŽ medžiaga rinkta iš LKŽ bei LKŽ kartotekos, grožinės literatūros, spaudos, tautosakos, šnekamosios kalbos. Vis dėlto atrankos kriterijai nėra visiškai aiškūs: neįtraukta pastarųjų dešimtmečių leksikos, yra nemažai retų tarmybių ar okazionalizmų. Trūksta ir sistemiskumo (plačiau žr. Jakaitienė 2005c, 178–179).

R. Miliūnaitės monografijoje „Dabartinės lietuvių kalbos vartosenos variantai“ (2009) nagrinėjama dabartinė lietuvių kalbos vartoseną ir joje funkcionuojantys variantiški kalbos reiškiniai, atskleidžiami svarbiausi kelių dešimtmečių vartosenos pokyčiai, atspindintys ir visuomenėje vykstančius procesus. Variantų požymiai skiriami į struktūrinius ir funkcinius: struktūrinius lemia vidinė kalbos reiškinų raiška, funkcinius (reguliarumą, dažnumą ir būdingumą) – vartosenoje išryškėjančios variantų ypatybės (Miliūnaitė 2009, 220). Skiriami tokie leksinio varijavimo tipai: skolintos : savos šaknies žodžiai, verstiniai : savos leksikos vienetai, žodžio reikšmės variantai, gramatinio varijavimo tipai: žodžių sandaros variantai ir morfologijos variantai (plačiau žr. ten pat, 142–144, 164–172).

XX a. atkreiptas dėmesys į kalbos fraziškumą: pastebėta, kad didžiąją dalį leksikos sudaro sustabarėję ar pusiau apstabarėję kalbos vienetai, tarp kurių tradiciškai suvokiama frazeologija apima kiekybiškai ir kokybiškai nedidelę stabilių žodžių junginių, konstrukcijų ir sakinių dalį (Marcinkevičienė 2001, 81–98). Atskirai pradėtos tirti kolokacijos, kuriamos pastovijų junginių duomenų bazės.

2010 m. R. Marcinkevičienė parašė monografiją „Lietuvių kalbos kolokacijos“, kurioje aptariama kolokacijos samprata, stabilijų junginių tyrinėjimo aspektai, nusakomas kolo-

kacijos ir metaforos ar frazeologizmo santykis, aprašomi leksiniai-gramatiniai kolokacijų modeliai, dažniausi kolokacijų išgavimo būdai ir kt.

2011 m. išleidžiamas R. Marcinkevičienės vadovėlis „Žodžio reikšmė. Žodynai ir tekstynai“ (Marcinkevičienė 2011). Vadovėlyje iš pradžių pateikiama žodžio reikšmės samprata, paaiškinami reikšmių skyrimo būdai, išskiriami leksinės reikšmės tipai, aptariama monosemijos ir polisemijos problema, nagrinėjamas polisemijos ir homonimijos santykis. Antra vadovėlio dalis skirta žodžiams aiškinamuosiuose, vertimo ir specialiuosiuose žodynuose aptarti. Naujoviškiausia yra trečia dalis. Joje rašoma apie naujų reikšmių nustatymo būdus, semantinės struktūros pokyčius, kontekstinės konotacijos atpažinimą, išryškėjantį tik iš labai didelio duomenų kiekio. Anot mokslininkės, „[k]nygoje mokoma, kaip dirbti su tekstynu, kaip surinkti, tvarkyti ir sisteminti vartosenos pavyzdžius, kad iš jų būtų galima suprasti, kas reiškama vienu ar kitu žodžiu“ (ten pat, 5).

2015 m. J. Lubienė išleido knygą „Lietuvių kalbos mikonimai: nominacija ir motyvacija“. Monografijoje tiriami liaudiški grybų pavadinimai, jų iš rašytinių šaltinių surinkta apie 1400. Analitinę monografijos dalį sudaro du skyriai: „Mikonimų nominacija“ ir „Mikonimų motyvacija“. Onomasiologinės analizės metodais buvo nustatyti nominacijos tipai, būdai, priemonės, motyvacijos principai bei modeliai. Semasiologinė mikonimų semantinės grupės struktūra buvo atlikta remiantis leksikografiniais šaltiniais, tiriant paradigminius ir sintagminius santykius. Konceptualieji požymiai nustatyti iš etnolingvistikai konototų kolokacijų ar tekstų (palyginimų, frazeologizmų, smulkiosios tautosakos, ypač etnografinių tekstų, populiariųjų literatūrinių tekstų) ir metatekstų (t. y. respondentų apklausų arba mikologijos srities mokslo duomenų). Tyrimas parodė egzistuojant penkis motyvacijos modelių tipus – deskriptyvųjį, komparatyvųjį, lokatyvųjį, temporatyvųjį ir funkcinį (plačiau žr. Pakalniškienė 2017).

2016 m. pasirodžiusioje A. Usonienės monografijoje „Reikšmės pasaulis: tekstynais paremti semantiniai kalbų tyrimai“ remiantis tekstynais nagrinėjama mentalinių veiksmažodžių semantinė kaita. Daug dėmesio skiriama adverbializacijos, (inter)subjektyvumo ir pragmatikalizacijos reiškiniams. Atskleidžiami tarpkalbiniai semantiniai ir morfosintaksiniai veiksmažodžių skirtumai.

Atskirai minėtinos ir XXI a. pradžioje išleistos mokomosios knygos: E. Jakaitienės „Žodynų istorijos apybraiža“ (2006a), J. Girčienės „Naujoji lietuvių kalbos leksika (1990–2007)“ (2007b), J. Vaskelienės „Darybiniai sinonimai“ (2000), Vilmos Zubaitienės „Lietuvių leksikografija“ (2014), J. Lubienės „Leksinė semantika ir leksikografija“ (2014).

LKI aktyviai rengtos leksikografų konferencijos: „Leksikografijos ir leksikologijos problemos. A. Salio 100-osioms gimimo metinėms“ (2002), „Aktualūs aiškinamųjų bendrinės kalbos žodynų klausimai“ (2004), „Leksikologija ir terminologija: teorija, praktika, istorija. J. Kruopo 100-osioms metinėms“ (2008), „Nuo Konstantino Sirvydo iki Didžiojo žodyno. Lietuvos vardo tūkstantmečiui“ (2009), „Aiškinamieji žodynai amžių sandūroje“ (2014), seminarai: „Bendrinės lietuvių kalbos žodyno“ baigiamųjų darbų problematika“ (2011), „Sociokultūrinis žodynų vaidmuo: konceptualumas, vizualumas, tradicijos kaita“ (2018). Reikšmių problematikai ir semantikos problemoms aptarti 2011 m. birželio

mėn. Klaipėdoje, Klaipėdos universitete, vyko tarptautinė konferencija „Kalbos vienetų semantika ir struktūra“. 2016 m. rugsėjo mėn. Vilniaus universitete – 23-oji tarptautinė mokslinė Jono Jablonskio konferencija „Reikšmė kalboje ir kultūroje“.

2003 m. išėjo straipsnių rinktinė „Leksikografijos ir leksikologijos problemos“. A. Gudavičius nagrinėjo žodžio reikšmės definicijos tautinį aspektą (Gudavičius 2003), J. Mikelionienė – tradicinės ir kompiuterinės leksikografijos panašumus ir skirtumus (Mikelionienė 2003), V. Sakalauskienė – leksikos tyrimo semantinius laukais vaidmenį leksikografijoje (Sakalauskienė 2003), Milda Norkaitienė – lietuvių zoonimus (Norkaitienė 2003), J. Zabarskaitė – ištiktukų reikšmių pateikimą žodynuose (Zabarskaitė 2003).

Leksikografinėms problemoms skirti leidinio „Leksikografija ir leksikologija“ straipsnių rinkiniai. Pirmoji dalis pavadinta „Aiškinamųjų bendrinės kalbos žodynų aktualijos“ (2006). Čia publikuoti su įvairiomis leksikografijos problemomis susiję straipsniai, pvz., tiriamą daiktavardžių kirčiavimo normų kodifikacija (Pakerys 2006), leksikografinės definicijos savitumas (Babickienė 2006), prototipiškumas (Gudavičius 2006), sintaksinių duomenų aiškinamajame žodyne pateikimas (Jakaitienė 2006b), daiktavardžių apibrėžčių problemos (Murmulaitytė 2006), žodžių iliustravimas jų vediniais (Šepetytė 2006), išves-tinių būdvardžių ir iš jų padarytų prievieksmių pateikimas (Svetikienė 2006), beekvivalentė (Černė 2006) ir ekspresyvioji leksika (vaizdingieji daiktavardžiai ir veiksmažodžiai, ištiktukai ir jaustukai, keiksmožodžiai, gyvūnų šaukimo garsažodžiai) bei jos pateikimas (Zabarskaitė 2006), abstrakčiųjų dalykų žodyninis aiškinimas (Papurėlytė-Klovienė 2006) ir kt. Antroje „Leksikografijos ir leksikologijos“ dalyje (2010) dėmesio skirta nelietuviškų žodžių pateikimui LKŽ (Čepienė 2010), refrenams LKŽ (Černiutė 2010), dialektizmų atrankai aiškinamuosiuose žodynuose (Sakalauskienė 2010b), sudurtiniams augalų pavadinimams (Gritėnienė 2010). Trečia dalis skirta istorinei leksikografijai: straipsnių rinkinys parengtas po K. Sirvydo konferencijos LKI. Ketvirtoje „Leksikografijos ir leksikologijos“ dalyje (2014) rašoma apie deminutyvų pateikimą aiškinamuosiuose žodynuose (Petrokienė 2014), fotografijos leksiką (Murmulaitytė 2014a), žodžio semantinį kraitį (ištiktuką *pyst*) (Zabarskaitė 2014), frazeologizmų pateikimą BŽ (Liutkevičienė, Vosylytė 2014) ir kt. Penktoje „Leksikografijos ir leksikologijos“ dalyje pateikiama K. Būgos ir J. Balčikonio žodynų leksikografinių metodų analizė (Pupkis 2015), aptariami DŽ ir BŽ žodynų skirtumai (Liutkevičienė, Murmulaitytė 2015), aprašomas naujažodžių duomenynas (Miliūnaitė 2015).

Dalis leksikografijos istorijai skirtų straipsnių pasirodė Albinos Auksoriūtės sudarytame rinkinyje „Priešaušrio mokslas, kultūra ir švietimas: Lauryno Ivinskio 200-osioms gimimo metinėms“ (2012).

Anksčiau minėtuose „Leksikografijos ir leksikologijos“ rinkiniuose skelbiama apie žymiausius leksikografus, pvz., J. Kruopą (Šimėnaitė 2010), V. Vitkauską (Naktinienė 2014). Žodynininkams skirtų straipsnių yra ir kitur: apie A. Lyberį (Šimėnaitė 2009), I. Ermanytę (Černiutė 2017), S. Keinį (Umbrasas 2016), Z. Šimėnaitę (Naktinienė, Gritėnienė 2016), sudarytose leksikografų bibliografijose, pvz., A. Balaišaičio (2021), E. Jakaitienės (2020).

XXI a. pradžioje publikuotos terminologų ir leksikografų straipsnių rinktinės: K. Gai-venio „Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys“ (2002), J. Klimavičiaus „Leksikologijos ir terminologijos darbai: norma ir istorija“ (2005), A. Lyberio „Leksi-kografijos teorija ir praktika“ (2009), S. Keinio „Lietuvių terminologijos raida“ (2012).

Paskutinį dešimtmetį institute atkurta leksikografų seminarų tradicija: jau įvyko ketu-rios leksikografų dirbtuvės – „Leksikografų dirbtuvės: Bendrinės lietuvių kalbos žodynas šiandien“ (2016 m. liepos 7 d.), „Leksikografų dirbtuvės 2: Leksikografija – mokslas ir gyvenimas: mokslinis seminaras, skirtas Irenos Ermanytės jubiliejui paminėti“ (2017 m. liepos 5 d.)²², „Leksikografų dirbtuvės 3: Idealus žodynas, žodynininkas ir skaitytojas“ (2019 m. birželio 28 d.), „Leksikografų dirbtuvės 4“ (2022 m. gegužės 11 d.).

LKŽ(e) medžiaga ir toliau gausiai remiamasi. Aptariamos atskiros grupės, pvz., skoli-niai (Čepienė 2010), nagrinėjama pasirinktos tarmės leksika ar tarminių faktų pateikimas LKŽ (Naktinienė 2015b; Gritėnienė 2014), analizuojami homonimai, jų skyrimo ir apra-šymo problemos (Čepienė 2017), aptariama K. Sirvydo žodžių fiksacija LKŽ (Naktinienė 2013), Eugenijos Šimkūnaitės, Vaclovo Aliulio surinkti žodžiai, rasti LKŽ ir kartotekose (Gritėnienė 2020d, 2021a). Tiriamas žodyno vaizdinys LKŽ (Gritėnienė 2017), iš LKŽ atsiskleidžiančios priešos (Gaidienė 2020), ruso (Gritėnienė 2021b), vokiečio (Liutkevičie-nė 2020), totorių (Liutkevičienė, Palovienė 2021), partizano (Gritėnienė 2020a), Rusijos (Gritėnienė 2020b, c), gražumo sampratos (Gritėnienė 2020e), politinis ar lietuviškasis pasaulėvaizdis (Zabarskaitė 2010, 2012).

Atskirai minėtini XXI a. pradžioje suintensyvėję naujųjų skolinių tyrimai, paremti duomenų bazėmis. Rašyta apie skolinių vartojimo priežastis, jų konkurenciją su atitikme-nimis, adaptavimą ir vartoseną (Girčienė 2003b, 2005b, 2006, 2007a; Miliūnaitė 2021a; Murmulaitytė 2010b, 2013b; Pakerys 2013; Rimkutė, Raižytė 2010; Tamašauskaitė 2013; Vaicekauskienė 2008, 2013; Vaicekauskienė, Dabašinskienė, Kamandulytė-Merfeldienė 2013). Vida Rudaitienė tyrė tarptautinių žodžių vartojimo polinkius (Rudaitienė 2000). J. Girčienė analizavo naujųjų skolinių atitikmenis – naujadarus (Girčienė 2000), naujuosius svetimžodžius su šaknimi *blog-* ir jų atitikmenis (Girčienė 2008a). Jos teigimu, galima suskaičiuoti jau per 100 darinių, turinčių dėmenį *-tinkl-*, kurie atsirado kaip referentinę funkciją atliekantys įvairiašaknių naujųjų skolinių atitikmenys (Girčienė 2011). Autorė nustatė tokių darinių dažnumą, dariausius formantus ir darybos kategorijas, pateikė jų sąrašą. Dar viename J. Girčienės straipsnyje nagrinėjami sudėtiniai naujųjų skolinių atitikmenys *elektroninis paštas, elektroninis laiškas, prekės ženklas, prekybos centras, (bulvių) traškučiai, greitasis maistas, pranešimų gaviklis*, kurie vartojami vietoj svetimos šaknies žodžių (Girčienė 2002). Taip pat J. Girčienė atkreipė dėmesį į stilistinius nauja-darus (Girčienė 2013), šalia naujažodžių pateikiamus metakomentarus (Girčienė 2012). Autorė analizuoja ir naujažodžius grožinėje literatūroje (Girčienė 2008b). Ji pastebi, kad leidėjai motyvuotai palieka skaitytojui atpažįstamesnį, aiškesnį naująjį svetimžodį, o ne kai kuriuose kalbos patariamuosiuose leidiniuose siūlomą ne itin tinkamą, kalbos varto-

²² Apie seminarą žr. Murmulaitytė 2017b, 2017c; Liutkevičienė, Murmulaitytė 2017.

tojams nepriimtina lietuvišką atitikmenį, pvz., pasirenka skolinį *lazanija* vietoj *lakštinių apkepas*. Šiam svetimžodžiui tuo metu jau siūlyta atitikmenų: *lakštiniai makaronai*, *lakštinių (makaronų) apkepas*. Bet šie sudėtiniai pavadinimai yra netikslūs – jie įvardija kitą tos pačios vartosenos srities realiją (Girčienė 2008, 5). Jeigu tinkamo, vartosenoje plintančio atitikmens knygos rengimo metu nesama, dažniausiai pasirenkamas naujasis svetimžodis (ten pat, 5).

Kartu su D. Liutkevičiene J. Girčienė yra išleidusi knygelę „Sūrių pavadinimai. Vartoseną. Norma. Žodynelis“ (Girčienė, Liutkevičienė 2010), kurioje nagrinėjami naujaisiais skoliniais išreikšti sūrių pavadinimai, aptariami jų vartosenos ir norminimo polinkiai, pateiktos sulietuvinotos norminės sūrių pavadinimų formos, atitikmenys kitomis kalbomis, kilmė ir apibrėžtys.

Sukūrus Naujažodžių duomenyną (toliau – ND) pradėti tirti pastarųjų dešimtmečių naujadarai ir jų pateikimas ND (Aleksaitė 2018, 2019, 2021, 2022a; Aleksaitė, Murmulaitytė 2016a, 2016b) ir kt. Atskirai nagrinėti naujieji asmenų pavadinimai (Murmulaitytė 2016c), priesagos *-iklis* naujadarų apibrėžčių sistemiškumas (Murmulaitytė 2014b), naujažodžiai lyties išraiškos aspektu (Murmulaitytė 2021a).

2021 m. pasirodė D. Murmulaitytės studija „Naujažodžių darybos ir morfemikos tyrimų perspektyvos (Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyno atvejis)“. Remdamasi ND autorė tiria kelių tipų neologizmus: naujai pasidarytus arba išsiverstus, skolintus, atgijusius ir naujas reikšmes įgijusius žodžius. ND duomenys vertinami sistemiškumo požiūriu, atkreipiamas dėmesys į naujažodžių morfemas, kurios suskirstytos į lietuviškas, skolintas, mišrias ir neaiškios kilmės, parodomi daiktavardžių dūrybos dėsningumai ir tipai pagal gramatikas ir pateikiant konkrečius naujadarų pavyzdžius, aiškinamasi, kiek sudurtiniai lietuvių kalbos naujažodžiai atitinka gramatikose aprašytas lietuvių kalbos žodžių darybos taisykles ir kt. (Murmulaitytė 2021b).

2022 m. išleista R. Miliūnaitės monografija „Įvairuojantys ir nauji lietuvių kalbos reiškiniai XXI a. pradžioje: sistematika ir pokyčių kryptys“. Joje pristatomi visi ankstesni norminamieji leidiniai ir ištekliai, pateikiamas įvairuojančių kalbos reiškinų sąvadas, analizuojama, kodėl ir kaip varijuoja kalbos vienetai, atliekama bendrinės kalbos pokyčių analizė.

Šiame šimtmetyje suintensyvėjo kalbos fraziškumo tyrimai. Čia galima paminėti VDU mokslininkų projektus: „Arbitraliosios lietuvių kalbos kolokacijos: atpažinimas, aprašymas, vartojimas“, „Lietuvių kalbos pastoviųjų junginių automatinis atpažinimas (PASTOVU)“ ir Agnės Bielinskienės, Jolantos Kovalevskaitės, Erikos Rimkutės, Lauros Vilkaitės ir kt. publikacijas (Kovalevskaitė, Rimkutė 2008, 2010; Rimkutė, Bielinskienė, Kovalevskaitė, Vilkaitė 2017), mokomojo teksto pagrindu parengtą mokomąją priemonę (Kovalevskaitė, Rimkutė, Vaičenonienė 2020)²³, taip pat du žodynus: „Lietuvių kalbos kolokacijų žodynas“ (2019)²⁴ ir „Lietuvių kalbos arbitraliųjų kolokacijų žodynas“ (2022)²⁵.

²³ Plačiau žr. <https://sitti.vdu.lt/bibliografija/>.

²⁴ <https://pastovu.vdu.lt/wp-content/uploads/2021/11/zodynas.pdf>

²⁵ https://arka.pastovu.vdu.lt/wp-content/uploads/2022/06/arbitraliujų_kolokacijų_zodynas.pdf

Toliau pateikiama maždaug paskutinių dviejų dešimtmečių publikacijų, skirtų leksikologijos, leksikos (įvairių leksikos grupių) semantikos ir vartosenos ar leksikografinio pateikimo problemoms.

J. Girčienė analizavo žodžio reikšmės sampratą leksikologijos ir žodžių darybos požiūriu (Girčienė 2003c), I. Ermanytė rašė apie antonimų struktūrą ir semantiką (Ermanytė 2004), E. Jakaitienė aptarė sinonimijos ir daugiareikšmiškumo santykius (Jakaitienė 2007), A. Gudavičius nagrinėjo reikšmės, sąvokos, koncepto ir prasmės ryšius (Gudavičius 2012). Z. Babickienės straipsnyje (Babickienė 2012) nagrinėti lietuvių kalbos veiksmažodžių abstraktų semantiniai modeliai. Veiksmažodžių abstraktų reguliariusius semantinius pokyčius, pasak mokslininkės, lemia semantinė ir formalioji analizuojamų žodžių grupės raida. Tyrimu nustatyta, kad reguliarioji polisemija yra tam tikra semantinė derivacija, t. y. daugeliu atvejų pastebimas tos pačios leksemos formos dėsningas perėjimas nuo pagrindinių reikšmių prie šalutinių. Reguliariųjų modelių produktyvumą sąlygoja formalioji leksemos struktūra.

S. Keinys tyrė žodyno plėtros būdus (Keinys 2005), skolinių priderinimą ir teikybą (Keinys 2007). Angelė Kaulakienė aprašė terminizacijos būdus: semantinius darinius ir vertinius (Kaulakienė 2001). J. Mikelionienės straipsnyje pateikiama darinių su tarptautiniu dėmeniu *techno-* apžvalga ir jų struktūrinė bei semantinė analizė (Mikelionienė 2008, 185–191).

Aušra Lisinskaitė nagrinėjo laukinių gyvūnų pavadinimus ir jų kalbinę ir liaudies motyvaciją (Lisinskaitė 2003), Žydrūnė Šalaviejūtė – vabzdžių ir gyvulių pavadinimus bei jų semantinę motyvaciją (Šalaviejūtė 2018, 2019, 2021), Aušra Rimkutė-Ganusauskienė – naujuosius avalynės ir kelnų pavadinimus (Rimkutė-Ganusauskienė 2019, 2020), Loreta Vaičiulytė-Semėnienė – spalvų pavadinimus rašto kalboje (Vaičiulytė-Semėnienė 2018, 2019, 2021). Edita Valiulienė aprašė temperatūros būdvardžių semantiką ir conceptualiąsias metaforas (Valiulienė 2011, 2014), Vaida Drukteinytė – metaforinę veiklos, slinkties ir kt. grupių veiksmažodžių vartoseną (Drukteinytė 2001, 2005, 2006), Rolandas Mikulskas aptarė kognityvinės lingvistikos metodus ir leksikografines problemas (Mikulskas 2009). Laura Jancaitė – priešdėlinių lietuvių kalbos veiksmažodžių leksikalizaciją (Jancaitė 2020). Taip pat tirta semantinė piniginių vienetų pavadinimų struktūra ir vartoseną (Murmulaitytė 2013a; Tamulionienė 2013), valgymo ir gėrimo veiksmažodžių reikšmės ir sinonimija, kūrybos veiksmažodžių semantika (Gaidienė 2015a, 2015b, 2017). Ilokucinių veiksmažodžių reikšmės ir jų aiškinimo žodyne problemas aptarė E. Zaikauskas ir Erika Jasionytė (Zaikauskas, Jasionytė 2006). Tarptautinių žodžių semantikos pokyčius analizavo Rasuolė Vladarskienė (Vladarskienė 2019, 2021).

Mokslininkai taip pat domėjosi daryba ir darybos tipais: apie analogiją lietuvių kalbos žodžių daryboje rašė J. Mikelionienė (Mikelionienė 2002), apie kontaminaciją, sudurtinių daiktavardžių naujadarą bei naujuosius dūrinius – D. Murmulaitytė (Murmulaitytė 2018, 2019, 2020), apie darybinių sinonimų stilistiką (Vaskelienė 2002), autorinius naujadarus – J. Vaskelienė (Vaskelienė 2005, 2007, 2012 ir kt.). Naujieji asmenų pavadinimai nagrinėti darybos ir semantiniu aspektu (Murmulaitytė 2016c).

Pasitelkiant DŽ toliau tirtos leksikografinės problemos. Violeta Černiutė aprašė šnekamosios kalbos leksikos apibūdinimo aiškinamuosiuose žodynuose nevienodumus (Černiutė 2000, 160–179), Giedrius Tamaševičius – šnekamosios leksikos ir jos reikšmių pateikimą (Tamaševičius 2008), D. Murmulaitytė atkreipė dėmesį į įvairuojančias žodynuose formas *murdytis, murkdytis, murgdytis* (Murmulaitytė 2010a).

Dėl vedinių (veiksmažodžių ir būdvardinių abstraktų, išvestinių būdvardžių, parūpinamųjų veiksmažodžių) pateikimo nenuoseklumų aiškinamuosiuose žodynuose paskelbta keletas straipsnių (Murmulaitytė 2000; Sakalauskienė 2005; Svetikienė 2006; Vaskelienė 2006, 2019). J. Vaskelienės teigimu, rašant aiškinamuosius žodynus visada iškyla klausimas, kokius žodžius į žodyną įtraukti, kuriuos rašyti atskirais straipsniais. DŽ veiksmažodžių straipsniuose pateikti sinonimiški vediniai su priesagomis *-ėjas, -a* ir *-ikas, -ė*. Daroma išvada, kad taip pateikiant vedinius veiksmažodžių straipsniuose kalbos vartotojas neretai yra klaidinamas, nes atrodo, kad (jei veiksmažodis daugiareikšmis) vediniai remiasi visomis pamatinio žodžio reikšmėmis ir laikytini darybiniais sinonimais. Be to, tyrimas parodė, kad esama atvejų, kai vartosenoje įsigali kuris nors vienas darybinių sinonimų su priesagomis *-ėjas, -a* ir *-ikas, -ė* poros narys (plačiau žr. Vaskelienė 2006).

V. Sakalauskienė 2003 m. straipsnyje supažindino su leksikografinio darbo sritimi – leksikos aprašymu skirstant žodžius semantiniais laukais, teikiančiu galimybę atskleisti sisteminius žodžių ryšius. Semantinį lauką sudaro žodžiai, priklausantys ne vienai, o kelioms kalbos dalims, ne tik darybiškai susiję žodžiai, bet ir sinoniminės ir teminės grupės. Leksikos vienetų grupavimas semantiniais laukais leidžia geriau žodyne atskleisti paradigminius, sintagminius ir derivacinius žodžių santykius. Skirstant žodžius semantiniais laukais, galima tiksliau ir vienodžiau apibrėžti žodžių reikšmes, parodyti žodžių semantinį ir sintaksinį junglumą (Sakalauskienė 2003).

Daug medžiagos suteikia tekstynai, rodantys realiąją vartoseną. Nagrinėtos tekstynų panaudojimo galimybės: antraštyams kurti, terminų atrankai, dažnumui, reikšmėms nustatyti (Marcinkevičienė 2000; Dadurkevičius, Petrauskaitė 2021). Svarstytos elektroninio žodyno galimybės: žodyno straipsnio turinys yra išsamesnis, žodyną galima bet kada koreguoti, fiksuoti naujas leksemas ar sememas, praplėsti ar susiaurinti žodžių reikšmes ir pan. (Mikelionienė 2003, 85–86). D. Murmulaitytė aprašė žodynų ir jų elektroninių bazių struktūros ir duomenų pateikimo skirtumus (Murmulaitytė 2009a, 2009b).

Rašoma nemažai straipsnių, kuriuose analizuojama tam tikra žodžių ar jų reikšmių kodifikacija. Pvz., V. Drukteinytės straipsniuose tiriama būdvardžių *grubus* ir *draugiškas* reali vartoseną ir santykis su kodifikuotomis normomis (Drukteinytė 2009, 2014). Kartu su Daiva Pagojienė rašytame straipsnyje (Drukteinytė, Pagojienė 2021) aptarta veiksmažodžio *taikyti* semantinė struktūra ir jo vartoseną junginiuose. Danguolė Žalionienė atkreipė dėmesį į būdvardžių *intelektinis, intelektualus* ir *intelektualinis* aiškinimą žodynuose, remdamasi lietuvių kalbos tekstynu atliko jų realios vartosenos tyrimą (Žalionienė 2010).

V. Drukteinytės nuomone, būdvardžio *grubus* reikšmės ‘nemandagus, įžūlus’ ir ‘didelis’ yra ne skolintinės, o perkeltinės šalutinės reikšmės, atsiradusios daugiausia dėl analogijos su sinonimiškai vartojamu ir tokias reikšmes turinčiu būdvardžiu *šurkštus*, todėl kalbinio

pagrindo griežtai taisyti jomis vartojamą būdvardį nėra (Drukteinytė 2009). Taip pat atkreiptinas dėmesys į būdvardžio *draugiškas* naujas reikšmes ‘saugus’, ‘nekenksmingas’, ‘patogus’ (Drukteinytė 2014). Tokia normų neatitikimo problema sunkina praktinį kalbos tvarkybos darbą, todėl išreikštas pageidavimas žodynų kūrėjams greičiau reaguoti į kalbos normų pokyčius bei atitinkamai tvarkyti leksikografinius šaltinius. V. Drukteinytė aptarė ir daiktavardžio *susirgimas* terminizavimą, diskutavo dėl tinkamos / netinkamos jo vartosenos (Drukteinytė 2012), nagrinėjo veiksmažodžio *aptarnauti* (ir abstrakto *aptarnavimas*) vartoseną ir semantiką (Drukteinytė 2018). Autorė parodė, kodėl dalis junginių, kuriuos kalbos vartotojai paprastai laiko netaisyklingais, atitinka kalbos normos reikalavimus, išskyrė požymius, pagal kuriuos galima greičiausiai nustatyti taisyklingus pavyzdžius nuo netaisyklingųjų.

E. Rimkutė, remdamasi tekstyno ir apklausos duomenimis, tyrė morfologiškai neadaptuotų daiktavardžių giminę ir nustatė, kad, nepaisant kalbos rekomendacijų, dažniau moteriškajai giminei priskiriami daiktavardžiai *aveniu* ir *žiuri*, o daiktavardžiai *amplua*, *koljė*, *reziūmė*, *suflē*, *turnė* dažniau laikomi vyriškosios giminės daiktavardžiais. Skoliniai prie lietuvių kalbos sistemos gali būti pritaikomi remiantis panašios reikšmės žodžių gimine, pvz., *žiuri–komisija*, *dosjė–prašymas*. Nekaitomų daiktavardžių sintaksiškai reiškiamą giminę rodo polinkį vartoti vyriškąją giminę (Rimkutė 2011, 197). Taip pat E. Rimkutė, remdamasi tekstynu, vertino ir semantizmų paplitimą, siūlė daugiau dėmesio skirti žodžiams, nemotyvuotai vartojamiems tik netinkama reikšme, pvz.: *ap(si)jungti*, *apsivesti*, *at(si)žymėti*, *gautis*, *paskaičiuoti*, *prabalsuoti*, *užskaityti* ir kt. (Rimkutė 2015).

Lietuvių kalboje nuolat randasi vienaskaitiniams abstraktiesiems daiktavardžiams nebūdingų daugiskaitos formų, kurios aptariamios J. Mikelionienės straipsnyje (Mikelionienė 2007). Laimutė Bučienė tyrė daiktavardžių skaičiaus kategorijos raišką ir neatitikimus tarp normos ir vartosenos (Bučienė 2017). Jonas Stepšys (Stepšys 2022) siekė nustatyti pasirinktų lietuvių kalbos vienaskaitinių abstrakčiųjų daiktavardžių gramatinės formos leksikalizaciją, kuri yra susijusi su žodžių skaičiaus gramatinės formos pasikeitimu. Nors daugiskaitėjimo reiškinys nėra labai išplitęs, iš atliktos analizės matyti, kad daugiskaitėjančios leksemos įgauna naujų reikšmių (arba sememų). Tokios leksemos galėtų būti pateikiamos atskirame daugiskaitinės lemos žodyniniame straipsnyje.

Rašyta ir apie atskiras leksemas: *peržiūrėti* ir *peržiūra* administracinėje kalboje (Vladarskienė 2013), apie žodžius *dėka* (Vaičiulytė-Semėnienė 2016), *vienok* (Judžentis 2014), *kažkada* ir *kada nors* reikšmes ir vartoseną (Pajėdienė 2021), nusakyta žodžio *pāreigos* reikšmė ir parodyta vietininko problema (Vladarskienė 2016), aptarta žodžių *atitiktis* ir *atitikimas* administracinėje kalboje vartoseną (Vaičiulytė-Semėnienė 2020). Galima paminėti ir nedidelius straipsnelius GK: apie žodžius *dula*, *rotbandas*, *sofistikuotas*, konkuruojančias leksemas *asmenukė* ir *selfis* (Aleksaitė GK 9, 10, 2013, GK 4, 12, 2014), apie veiksmažodžių *atsipirkti*, *primesti* reikšmes (Sakalauskienė GK 4, 7, 2010), daiktavardį *prieiga* (Sakalauskienė GK 7, 2010), žodžius *laida* ir *leidimas* (Zemlevičiūtė GK 5) ir kt.

Tiek DŽ kritika, tiek naujausi tyrimai verčia leksikografus keistis. Siekiant pagerinti rengiamų žodynų kokybę VLKK 1998 m. patvirtino Bendrinės lietuvių kalbos žodyno

rengimo pagrindus ir principus. Kaip teigia G. Naktinienė, su grupe 1999 m. pristačiusi BŽ kūrimo darbus dar praėjusio šimtmečio pačioje pabaigoje, „[l]abai svarbu ankstyvuoju darbo etapu ne tik išstudijuoti neigiamą šios tradicijos patirtį, kuri nuolat pabrėžiama gausiuose kritikos darbuose, bet ir išmokti pasinaudoti teigiamąja patirtimi. BŽ rengėjų nuostata – pagarbus santykis su DŽ tradicija. Iš kritikos reikia mokytis ir, svarbiausia, nepamiršti, kad gausi kritika liudija didelį darbo aktualumą ir svarbą“ (Naktinienė, *Pristatome rengiamą Bendrinės kalbos žodyną* 1999). Į redakcijos klausimus atsakė G. Naktinienė, D. Liutkevičienė, D. Murmulaitytė, Dovilė Svetikienė, A. Sirutavičiūtė, V. Černiūtė, V. Sakalauskiene. Iškeltos žodyno rašymo problemos, pagrindiniai šaltiniai ir kt., šiuo interviu toliau remiamasi ir bandoma atsakyti į kritikų klausimus, kodėl šis aiškinamasis žodynas iki šiol neparašytas.

„Bendrinės lietuvių kalbos žodyno“ rengimas

BŽ kol kas dar tik rengiamas, todėl visuomenei prieinama tik dalis teksto²⁶. Planuojama, kad žodyną turėtų sudaryti apie 200 autorių lankų; apie 1 mln. žodžių, pavartotų žodyno tekste (pavyzdžiuose, reikšmių apibrėžimuose ir kt.); apie 80 tūkst. leksikografinių straipsnių. BŽ struktūrą, tikslus, perspektyvas ir problemas nuosekliai yra aptarusi D. Liutkevičienė (Liutkevičienė 2010a, 2010b, 2014b). Šiuo metu jau yra paskelbti visi B, C, Č, D, E, Ė, F, G, H, J, O, R, Z, Ž raidėmis prasidedančių žodžių straipsniai ir visas antraštynas. Rašant BŽ kruopščiai ištiriama kiekvieno žodžio vartoseną, jo reikšmės, probleminiai atvejai išdiskutuojami Valstybinės lietuvių kalbos komisijos posėdžiuose. BŽ fiksuojama pakitusi lietuvių kalbos padėtis, plg.: į jį nepateko apie 12 000 žodžių, buvusių DŽ, ir įtraukta per 9 000 naujų žodžių, jame nėra neteiktinų ar vengtinų žodžių bei jų reikšmių, pateikiama naujausia informacija apie reikiamo žodžio kirčiavimą, reikšmę ar vartoseną. Žodynas nuolat atnaujinamas. Atnaujinimo datos žymimos pirmajame BŽ puslapyje ir Naujienų skyrelyje (Liutkevičienė 2015; Urbanavičienė 2020). BŽ uždaviniai yra keli – įtraukti žodžius, nefiksuotus kituose žodynuose (terminus, tarptautinius žodžius, naujas realijas žyminčias ir jau gerai žinomas leksemas), pateikti taisyklingą kirčiavimą, kodifikuoti kelis bendrinės kalbos normų lygmenis, parodyti sintaksinį junglumą, kai kuriuos morfologinius dalykus ir kt. (Liutkevičienė 2016, 2; Naktinienė 2002).

BŽ viešai prieinamame Antraštynė žodis yra sukirčiuotas, nurodyta jo kalbos dalis ir dažniausiai pridėtas vienas vartosenos pavyzdys. Į antraštyną įtraukiami ir dvižodžiai ar keliažodžiai terminai, pvz.: *baltàsis kraūjo kūnėlis, briusėlinis kopūstas, debesų kompiutėrija, vaikų daržėlis* ir pan., labiau paplitę Lietuvos ir pasaulio vietovardžiai, pagrindiniai religiniai vardai, pvz.: *Gàngas, Japònijos jūra, Rasòs šveñtė, Raudonàsìs Kryžius, Žàlgiris, Žemėpatìs* ir kt. Antraštyną sudaro 82 autoriai lankai (Liutkevičienė 2010a, Liutkevičienė 2016, 2; Urbanavičienė 2020).

²⁶ Vyriausioji BŽ redaktorė – D. Liutkevičienė. Apie redaktorių kolegiją žr. <https://ekalba.lt/bendrinės-lietuvių-kalbos-zodynas/apie/BLK%C5%BD%20C5%BDodyno%20reng%C4%97jai>, literatūrą ir šaltinius žr. <https://ekalba.lt/bendrinės-lietuvių-kalbos-zodynas/apie/BLK%C5%BD%20Bendrin%C4%97s%20lietuvi%C5%B3%20kalbos%20C5%BEodynu%20naudota%20literat%C5%ABra%20ir%20C5%A1altiniai>

Pirmiausia kuriant BŽ buvo iškelta antraštyno problema: „Negalima nepaisyti to, kad kalba, jos vartojimo sąlygos bei reiškinių vertinimas nuolat kinta. Taigi DŽ3 leksika peržiūrima, atsižvelgiant į pakitusią kalbos padėtį, naujus informacinės visuomenės bei prestižinio kalbos vartojimo poreikius, į naujausius bendrinės kalbos tyrimo, norminimo rezultatus, paskelbtą ar kitaip pareikštą kritiką ir tikslą turėti aprobuotą norminamąją bendrinės lietuvių kalbos žodyną, skirtą visai visuomenei“ (Naktinienė, *Pristatome* 1999). Pabrėžiamas leksikos nuolatinis kitimas, dėl kurio leksikografai gali vėluoti fiksuoti, o dar labiau kalbininkai aprobuoti į lietuvių kalbą atėjusius žodžius.

Kiti jau DŽ kritikų kelti klausimai dėl specialiosios leksikos. Kiek jos reiktų į aiškinamąjį BŽ žodyną įtraukti. G. Naktinienės nuomone, žinoma, specialiosios leksikos daugėja, bet taip daugėja ir svetimosios leksikos, taip pat naujadarų, taip susiduriama su variantų problema, nes vartosenoje konkuruoja po kelis sinonimus (plg. *byla, failas* ir *rinkmena, liekninamasis kvėpavimas* arba *kvėpyba* (vietoj ntk. *bodifleksas*). Variantų nestinga ir terminų žodynuose, vadovėliuose ir kitoje specialioje literatūroje, enciklopedijose. Ne visada aišku, kaip elgtis su žodžiais *andergraundas, barbekiu, hitas, topas*, kuriuos vieni kalbininkai laiko vartotinais, kiti griežtai smerkia (plačiau žr. Liutkevičienė 2006, 2015). Daugelyje terminų žodynų pateikiama sinonimų, variantų, todėl visada kyla klausimas, kiek jų dėti ir kaip juos aprašyti BŽ (Naktinienė, *Pristatome* 1999). Be to, pastebėta ir kita problema: ne visi naujadarai prigryja, plg. *procentas* ir *nuošimtis*, kiti paskelbiami nevartotinais, pavyzdžiui, *blicas* (plačiau žr. Naktinienė 2002). G. Naktinienės nuomone, žodyne pateikiamų normų bus laikomasi, jeigu jos bus realios, todėl reiktų vengti paseusių žodžių, retų tarmybių ar neįsitvirtinusių naujadarų (Naktinienė, *Pristatome* 1999).

Trečias aptariamas aspektas, kaip duomenys atrenkami ir vertinami. Teigiama, kad antraštynui atrinkti DŽ3 duomenys toliau lyginami su LKŽ išleistų tomų tekstais ir kartoteka. Papildomai tikrinami tekstiniai, dažnumų žodynai, vadovėliai ir įvairūs kiti šaltiniai. Jie padeda patikrinti kalbos faktų paplitimo ribas, vartojimo dažnumą, parodo leksinę aplinką, galima įvertinti ir leksikos mikrosistemų išsamumą ar trūkumą (Naktinienė, *Pristatome* 1999). Nors nenorminių, neteiktinų ar vengtinų žodžių BŽ nėra, Žodyne greta pagrindinės normos leksikos, žodžių darybos, kirčiavimo ar kt. variantų pateikiama ir šalutinės normos variantų²⁷.

Rašant BŽ renkama medžiaga ir iš spaudos, nes ji greičiausiai atspindi kalbos pokyčius, joje greičiausiai užfiksuojami naujų daiktų ar reiškinių pavadinimai, naujos žodžių reikšmės. Terminija peržiūrima, įtraukiama naujų. Tarptautinių žodžių vartoseną labai pasikeitė, todėl vertinama iš naujo (Liutkevičienė, *Pristatome* 1999). Iš neseniai atsiradusių ir į BŽ pateksiančių žodžių minimi *mėsainis, spausdintūvas, fāksas*, iš naujų, anksčiau į DŽ nepatekusių reikšmių: (*plaukių*) *žėlė, greitoji* ‘greitosios pagalbos automobilis’, *manekėnas* ‘drabužių demonstruotojas’, kompiuterijos, muzikos, religijos teminės grupės papildytos gausiai (Liutkevičienė 2006, 16). Sistemškai rašant žodyną pastebėta DŽ trūkumų, (pvz.,

²⁷ Iš atraminų norminamųjų darbų, be DŽ ir LKŽ, minimi pagalbiniai šaltiniai: N. Sližienės „Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas“ (1994, 1998), KPP (1998), sinonimų, frazeologizmų, tarptautinių žodžių, dažniniai ir atgaliniai žodynai, Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas ir kt.

DŽ yra *amerikiėtis, brazilas, meksikiėtis*, bet nėra *kanadiėtis*) ir kt., DŽ yra *beisbolas, biatlonas*, bet nėra *golfas, krikėtas* ir kt. (Liutkevičienė, *Pristatome* 1999).

Atkreipiamas dėmesys, kad rašant BŽ leksinėmis semantinėmis grupėmis nuosekliau aprašomi asmenų, gyvūnų, augalų, vietų, valgių ir gėrimų pavadinimai, technikos srities, su sveikata (medicina) susiję žodžiai ir kt. Vienodžiau aprašomos ne tik tos pačios leksinės grupės, bet ir to paties darybos tipo žodžiai, geriau pastebimi reikšmių apibrėžimų nenuoseklumai (plačiau žr. Liutkevičienė 2010a).

Dėl aiškinimų tikslumo BŽ buvo atsisakyta lizdinio žodžių pateikimo būdo. DŽ3 kai kurie vediniai dedami į vieną straipsnį su pamatiniu žodžiu: tai veiksmažodžių abstraktai su priesaga *-imas/-ymas*, būdvardžių abstraktai su priesagomis *-umas* ir *-ybė*, veikėjų pavadinimai su priesagomis *-tojas, -toja; -ėjas, -ėja; -ikas, -ikė*, prievėksmiai su priesagomis *-(i)ai, -yn* ir ištiktukų kilmės veiksmažodžiai su priesaga *-telėti*. BŽ tik būdvardiniai ir dalyviniai prievėksmiai pateikiami pamatinių būdvardžių ir dalyvių straipsnių gale (plačiau žr. Liutkevičienė, Naktinienė, Vosylytė 2010, 235–251; Murmulaitytė 2012, 71–91, Naktinienė 2011, Sakalauskiene 2005, 153–16). Dėl tokio pasirinkto vedinių pateikimo būdo teko iš naujo apibrėžti dalį BŽ vedinių, pateikti jiems vartosenos pavyzdžių. Atrenkant minėtų priesagų vedinius pirmiausia žiūrėta jų vartojimo dažnumo bei darybos ir leksinių reikšmių santykio (leksikalizacijos laipsnio). Pirmiausia BŽ rašomi ir redaguojami nepriešdėliniai veiksmažodžiai, tik paskui priešdėliniai, nes būtų sudėtinga suredaguoti, pavyzdžiui, žodžių *aplenkti, nulenkti, sulenkti, užlenkti* straipsnius, kol dar nesuredaguotas pamatinio žodžio *lenkti* straipsnis (Liutkevičienė 2016, 1).

Atskiras dėmesys BŽ skiriamas apibrėžtims (definicijoms). Jos apibrėžiamos daugiau enciklopediškai, todėl gerokai plačiau ir tiksliau negu DŽ3. Visi apibrėžime vartojami žodžiai turi būti randami žodyne (išskyrus apibrėžime vartojamus tikrinius žodžius). Reikšmės apibrėžime atsispindi pagrindinių semantinių požymių kompleksas ir pirmiausia turi būti nurodyta, kokiai realijų klasei tas žodis priklauso (Liutkevičienė, *Pristatome* 1999). BŽ skirtos tokios semos: ‘Dievas / mitinė dievybė’, ‘asmuo / žmogus’, ‘gyvūnas’, ‘augalas’, ‘daiktas’, ‘gamtos jėga’, ‘abstraktus dalykas’, ‘veiksmas’, ‘būseną’, ‘veiksmo ar būsenos pradžia’, ‘veiksmo ar būsenos pabaiga / rezultatas’, ‘slinktis’, ‘mušimas’, ‘kalbėjimas’, ‘garsai’, ‘regėjimas’, ‘emocijos’, ‘intelektas’, ‘padarymas’, ‘destrukcija’, ‘gausumas’, ‘įstengimas ką daryti’, ‘intensyvus veiksmas’ ir kt. (Naktinienė 2006, 29).

Ankstesniuose žodynuose pastebėta žodžių aiškinimo vieni kitais problema, todėl reikėjo apibrėžtis taisyti, o apibrėžtims pasirinkta metakalba lėmė antraštyno išplėtimą. Tiek sinoniminis, tiek nuorodinis reikšmių aiškinimo būdai nėra patikimi reikšmei atskleisti (plačiau žr. Naktinienė 2006). Aiškinant sinonimais niveliuojami artimų žodžių reikšmių skirtumai, o nuorodinis apskritai tik nukreipia į kitą žodį (ten pat, 13–14; Liutkevičienė 2014a; Murmulaitytė 2017). Pasak Liutkevičienės, „[D]augelyje Vakarų žodynų įprasta visus žodžius apibrėžti, vartojant kokius 2 000–3 000 žodžių. Tai kiek įmanoma semantiškai ir stilistiškai neutraliesni, visuotinai žinomi bendrinės kalbos žodžiai“. Taip susiduriama bent su dviem problemomis: kartais į antraštyną įtraukiami retesni žodžiai vien todėl, kad jais apibrėžiami kiti žodžiai. Ne visada sudėtingus terminus pavyksta apibrėžti paprastais

žodžiais (Liutkevičienė 2006, 14). Apibrėžtys BŽ rašomos iš naujo arba gerokai redaguojamos, pateikiama daug naujų iliustracijų, atsižvelgiant į pakitusią vartoseną, naujausius tekstynų duomenis, vartotojų poreikius (Murmulaitytė 2006, 34–54).

Apie daugiareikšmių antraštinių žodžių reikšmių pateikimą daugiau rašė D. Liutkevičienė (Liutkevičienė 2016). Žodyno reikšmės pateikiamos pagal dažnumą, o ne istorinį ar etimologinį principą (dar plg. Naktinienė 2006, 29). Po įprasčiausios ar dažniausios reikšmės BŽ pateikiamos kuo artimiau su jomis susijusios reikšmės, toliau – siauriau vartojamos bendrinėje kalboje, tarminės, pasenusios ar specialiųjų vartojimo sričių reikšmės. Kartais šalia pateikiami sinonimai, padedantys nustatyti konkrečią reikšmę. Reikšmėms patikrinti naudojamosi tekstynais ir dažniniais žodynais. Jos žymimos numeriais, kaip ir kituose žodynuose. Reikšmių atspalviai žymimi ženklų²⁸. Reikšmės struktūros analizė – vienas sudėtingiausių leksikografo darbų: ne visada lengva atskirti jau susiformavusią naują reikšmę, ją tinkamai apibrėžti, pateikti konkrečių vartosenos pavyzdžių. Dėl semantikos reiškinių sudėtingumo reikšmių numeracijos seka tik iš dalies rodo reikšmių tarpusavio ryšį (Naktinienė 2006, 29–30).

Vienos leksinės grupės žodžius BŽ stengiamasi vienodžiau paaiškinti²⁹, todėl sukurtos apibrėžčių schemos, pvz., tautoms apibrėžti pasirinkta formulė: „tauta, gyvenanti tam tikroje vietoje, kalbanti tam tikros grupės kalba“, indams bei stalo įrankiams: „kaip atrodo, kam skirtas“ (Liutkevičienė 2006, 9; dar žr. Lazauskaitė, Liutkevičienė 1998; Liutkevičienė 2016; Murmulaitytė 2006; Naktinienė 2006; Sakalauskiene 2003). Pagal griežtas formules žodžius apibrėžti pavyksta ne visada, nes aiškinimas gali tapti pernelyg griezdiškas (Liutkevičienė 2006, 10).

Atskirai aptarta, kuo skirsis BŽ ir DŽ fonetinė informacija apie lietuvių kalbos žodžius. BŽ bus dedamas prestižinis, šalia pateikiamas kitas, esamas dabartinėje kalboje, norminis kirčiavimo variantas. Aprobuojant kirčiavimo gretybes, taikomas laipsniško perėjimo principas. Jeigu DŽ3 buvo pateikti kirčiavimo variantai, BŽ galima teikti tą, kuris labiau vartojamas (Sakalauskiene, *Pristatome* 1999). Nors laikomasi nuostatos nespirtinti variantų įteisinimo, BŽ bus daugiau gretybių: greta buvusių DŽ3 *próga* (1), *yda* (1), *rinkà* (2) įsitvirtina *progà* (4), *ydà* (4), *rinka* (1) ir kt. (Sakalauskiene, *Pristatome* 1999). Pakitus daiktavardžių kirčiavimo tendencijoms ateityje gali kisti ir variantų eiliškumas BŽ.

Probleminių klausimų kelia ir gramatinės informacijos pateikimas BŽ. Kyla diskusijų dėl būdvardžių ir dalyvių skyrimo (žr. Liutkevičienė 2006, 14–15). Neretai keblu žymėti kalbos dalį prie tokių žodžių, kurie iš vienos kalbos dalies pereina ar jau yra perėję į kitą: subūdvardėję ar sudaiktavardėję dalyviai, sudaiktavardėję būdvardžiai. Žodis *pėsčiasis* – kai kuriuose kalbotyros darbuose laikomas daiktavardžiu, kai kur – būdvardžiu, *pažįstamas* – daiktavardžiu, būdvardžiu ar dalyviu (Liutkevičienė 2010b,

²⁸ Tuo pačiu ženklų atskiriama ir sangražinės ar beasmenės formos, perkeltinė žodžių vartoseną. Susiformavusios reikšmės (kartu ir perkeltinės) santrumpomis neatskiriamos.

²⁹ Augalų ir gyvūnų apibrėžtis plačiau tyrė A. Gaidienė ir D. Liutkevičienė (Gaidienė, Liutkevičienė 2017), taip pat žodžio *gelė* sampratą ir vartoseną (Gaidienė, Liutkevičienė 2018a, b).

223–234). Dalelyčių, jungtukų, prielinksnių ar prieveiksmių skyrimas gramatikose įvairuoja, todėl žodynininkams dažnai reikia patiems apsispręsti, kuriai kalbos daliai tam tikras leksemas priskirti.

Svarstyta ir dėl nuorodų sistemos BŽ, pavyzdžiui, *euf.* (eufemizmas), *iron.* (ironiškas) ir kt. Sutrumpinimą *malon.* (maloninis) BŽ turėtų pakeisti pažyma *dem.* (deminutyvas), nes neretai žodis turi ir mažumo, ir malonumo reikšmes. Taip pat, norint išvengti netikslumų, atsirandančių nustatant neigiamo laipsnio intensyvumą, BŽ reikėtų atsakyti pažymos *niek.* (niekinamasis), o menkinamąjį bei niekinamąjį atspalvį turinčius žodžius ir jų reikšmes žymėti universalesniu sutrumpinimu *menk.* (menkinamasis) (Černiūtė, *Pristatome* 1999). Diskutuojama ir dėl vulgariosios leksikos pateikimo. Paprastai žodynuose pažyma *vulg.* (vulgarybė) yra apibūdinami šiurkštūs, nepadorūs žodžiai ar posakiai, susiję su geidulingumu, ekskrementais ir pan. DŽ3 šiuo sutrumpinimu pažymėti žodžiai *idiotas*, *-ė* ‘kvailys’, *rupūžė* ‘nenaudėlis, bjaurybė’ ir kt. Kyla klausimas, ar toliau ignoruoti vulgariąją leksiką (ne plačiąją prasme), ar ją pateikti.

Vartojimo srities nuorodos dedamos prie tokių žodžių (daugiausia terminų) ar reikšmių, kurių ji yra gana siaura ir neatspindima reikšmės apibrėžime, nes jos gali padėti suprasti reikšmę. Kai žodis ar reikšmė bendrinėje kalboje vartojama(s) gana plačiai ir reikšmę galima apibrėžti visai aiškiai, nuorodų bus atsisakoma, pvz., *nuodėmė*, *skaičius*, *pasninkas*, *smuikas*.

BŽ skiriasi nuo DŽ žodžių junglumo žymėjimu. Sintaksinis junglumas pateikiamas dvejopai: specialiomis nuorodomis prie antraštinio žodžio ar jo reikšmių ir iš dalies iliustracijomis. Specialios nuorodos dedamos ne tik prie veiksmažodžių, bet ir prie kai kurių būdvardžių bei daiktavardžių (*pilnas*, *atstovavimas* ir pan.). Semantinis junglumas parodomas iliustracijomis. Ne visada aišku, kaip atskirti būtinąjį ir fakultatyvųjį junglumą, todėl toks dėmesys sintaksinei informacijai kartais reikalauja išsamesnių ir nuodugnesnių junglumo tyrimų.

Pavyzdžiai BŽ autentiški, o ne sukurti. Jais stengiamasi pateikti kuo daugiau informacijos: parodyti būdingiausius vartojimo atvejus, žodžių junglumą (ypač prie veiksmažodžių) ir pateikti „pavoingo“ kirčiavimo linksnius (prie vardažodžių) ar formas (prie veiksmažodžių) (Liutkevičienė, *Pristatome* 1999). Iliustracinių pavyzdžių atranką ir pateikimą BŽ atskirai tyrė D. Murmulaitė (Murmulaitytė 2011). Naujos autentiškos medžiagos parinkimas – dar vienas sudėtingas leksikografinio darbo etapas.

Apibendrinant galima pasakyti, kad tiek pradėjus rašyti BŽ, tiek jį rašant susiduriama su tomis pačiomis leksikografinėmis problemomis, kurias lemia žodžių kirčiavimo, gramatikos ir ypač semantikos pokyčiai. Fonetinių (akcentinių) variantų skyrimas, gramatinės charakteristikos (žodžių klasės nuorodos, vienaskaitinių, daugiskaitinių daiktavardžių lemavimas, sangrąžinių formų leksikalizacija ir kt.), reikšmių eksplikacija ir filiacija bei apibrėžčių rašymas – nuolat sprendžiami klausimai, kuriuos išspręsti gali tik gerai pasirengę kalbininkai.

Elektroninės bazės ir žodynai

XXI a. vis daugiau dėmesio skiriama elektroniniams ištekliams ir automatiniam duomenų apdorojimui, pripažįstama, kad elektroniniai žodynai gali būti nuolat pildomi, redaguojami, todėl medžiaga juose pateikiama nuosekliau, geresnė paieškos sistema.

Apie elektroninę BŽ duomenų bazę ir paskirtį yra rašiusi D. Murmulaitytė (2006, 2009). Bazėje fiksuojamas leksikografinis vienetas, pagrindinės jo formos, kirčiavimo dalykai, įvairios (gramatinės, semantinės, sintaksinės, stilistinės, tarminės ir kt.) pažymos, darybos, kilmės dalykai, apibrėžtis, iliustraciniai vartosenos pavyzdžiai, vartojimo dažnio rodikliai. Vienoje kortelėje kaupiami vienos leksikografinio vieneto sememos (reikšmės) duomenys. Bazės poreikis nusakomas taip: pirmiausia kaupiama lietuvių kalbos leksika; ji leksikografiškai apdorojama; atliekamas mokslinis sukauptų duomenų tyrimas; duomenys nuolat tikslinimi, redaguojami, atnaujinami; fiksuojami probleminiai atvejai.

2012 m. parengtas „Lietuvių kalbos daiktavardinių frazių žodynas“ (VDU; toliau – LKDFŽ). Tai elektroninis žodynas, sudarytas iš visų frazių sąrašo, abėcėliškai išrūšiuoto pagal pirmąjį frazės žodį, ir duomenų bazės, kurioje galima ieškoti frazės pagal tam tikrus žodžius ar gramatines kategorijas³⁰ (LKDFŽ 14). Daiktavardine fraze laikomas dažnai kartu vartojamų žodžių junginys, kuriame būtinai yra vienas ar daugiau daiktavardžių. Ją gali sudaryti tikriniai ir bendriniai daiktavardžiai, vienaarūšės sakinio dalys ar net ilgesnio teksto atkarpa. Daugiausia pateikiama dvižodžių frazių (46,4 proc.) (Rimkutė 2006, 249–251).

2011 m. pradėti Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyno kūrimo darbai³¹. ND sudarytoja, rengėja ir administratorė yra R. Miliūnaitė, taip pat duomenis tvarko A. Aleksaitė. ND tikslas – sukurti duomenų bazę, kurioje būtų galima nuolat kaupti naująją lietuvių kalbos leksiką ir ilgainiui atskleisti sisteminių šios leksikos vaizdą, taip pat lietuvių kalbos vartotojams pateikti praktinės informacijos, kurios nėra kituose dabartinės leksikografijos šaltiniuose (Miliūnaitė 2012, 3–11). Naujažodžiai renkami iš interneto žiniasklaidos, socialinių tinklų, lietuvių ir verstinės grožinės literatūros bei kitų šaltinių. ND pateikiama informacija apie naujažodžių kilmę, vartojimą, norminimą, nurodomi jų šaltiniai. Apie paskutinių dešimtmečių naujažodžius, jų pateikimą ir paieškos galimybes ND rašiusi R. Miliūnaitė (Miliūnaitė 2015, 2018, 2020b), D. Murmulaitytė (2016a, 2016b), A. Aleksaitė (2018).

LKI sukaupta Naujųjų skolinių duomenų bazė (toliau – NSDB), kurią sudarė L. Vaicekauskienė (ir redagavo), Laima Nevinskaitė, ankstesniu etapu prisidėjo Skaistė Aleksandravičiūtė, G. Tamaševičius. NSDB įtraukta daugiau kaip 2 000 antraštinių žodžių – naujųjų skolinių ir jų kamienų darinių su lietuviškomis priesagomis – ir per 8 000 jų vartosenos iliustracijų iš spaudos, interneto, kitų viešosios informacijos šaltinių, valstybės dokumentų³².

³⁰ „Lietuvių kalbos daiktavardinių frazių žodyno duomenų bazė“ prieinama <https://sitti.vdu.lt/fraziu-zodynas/>.

³¹ Plačiau žr. <https://ekalba.lt/naujazodziai/apie/ND%20%C4%AEvadas>.

³² Plačiau žr. <http://nsdb.sociolingvistika.lt/apie-baze.htm>.

2021 m. parengtas „Mokomasis lietuvių kalbos leksikonas“³³, kuriame aprašyta 3 700 leksinių vienetų: 700 dažniausiai mokomajame tekстыne vartojamų žodžių ir 3 000 su dažniausiais žodžiais susietų darinių ir pastoviųjų žodžių junginių; dažniausių žodžių leksiniai ir gramatiniai dėšningumai parodyti vartosenos modeliuose ir pavyzdžiuose.

2022 m. parengta „Lietuvių kalbos pastoviųjų žodžių junginių duomenų bazė“³⁴. Šiuo metu bazėje yra beveik 19 tūkst. kolokacijų (ir nedidelė dalis frazeologizmų). Kolokacijos atspindi internetinės žiniasklaidos stilių, nes nustatytos 2014–2016 m. *DELFI.lt* publikuotų tekstų tekстыne (tekстыno dydis apie 70 mln. žodžių, jis automatiškai morfologiškai anotuotas).

Visuomenei atvira modernizuota lietuvių kalbos išteklių informacinė sistema „E. kalba“. Joje yra devyni vienakalbiai lietuvių kalbos žodynai „Lietuvių kalbos žodynas“, „Bendrinės lietuvių kalbos žodynas“ bei jo antraštynas, „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“, „Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas“, „Sinonimų žodynas“, „Antonimų žodynas“, „Frazeologijos žodynas“, „Palyginimų žodynas“, „Sisteminis lietuvių kalbos žodynas“. Taip pat į sistemą integruota dešimt dvikalbių žodynų: „Lietuvių–anglų kalbų žodynas“, „Lietuvių–latvių kalbų žodynas“, „Lietuvių–vokiečių kalbų žodynas“, „Lietuvių–lenkų kalbų žodynas“ bei analogiški atvirkštiniai žodynai, taip pat klasikinių kalbų žodynai: „Lietuvių–lotynų kalbų žodynas“ ir „Lietuvių–senosios graikų kalbų žodynas“. Nuo 2021 m. „E. kalba“ papildyta K. Būgos etimologinio žodyno kartoteka; prieinamos septynios elektroninės paslaugos: sukurtas „Žodžių prasmų tinklas“ (susideda iš e. paslaugų „Paieška Žodžių prasmų tinkle“, „E. sąvokos“, kurias sudaro „Ekonomikos sąvokų ontologijos“, „Kompiuterinės technikos ir jos dalių sąvokų ontologijos“ ir „Žmogaus anatomijos sąvokų ontologijos“, „E. rinkodara“ (susideda iš e. paslaugų „E. pavadinimas“, „Naudotojų užklausų analizė“ ir „Nuomonių analizė“) bei „E. patarimai“ (susideda iš e. paslaugų „Žodžių darybos vedlys“ ir „Kalbos patarimai“).

Apibendrinant galima pasakyti, kad visą XX a., kaip ir XXI a. pradžioje, didelis dėmesys buvo skiriamas leksinės medžiagos kaupimui, atrankai ir analizei, mokslininkai domėjosi lietuvių kalbos leksikos raida ir kaita, atkreipė dėmesį į realiąją žodžių vartoseną, sisteminius žodžių ryšius, leksikografinį jų pateikimą įvairių tipų žodynuose. Pirmieji XX a. leksikografiniai darbai susiję su J. Jablonskio ir K. Būgos veikla. J. Jablonskiui rūpėjo sukaupti kuo daugiau šnekamosios kalbos žodžių, patikrinti jų autentiškumą ir paplitimą. Mokiniam skirtas „Mūsų žodynelis“ gali būti laikomas pirmuoju norminamuoju bendrinės kalbos žodynu. J. Būga turėjo tikslą sudaryti mokslinį žodyną, atskleidžiantį ne tik bendrinių, bet ir tikrinių žodžių istoriją ir kilmę. Tikrindamas kalbos faktus, jis nustatė tinkamas ir iškraipytas žodžių formas, ne vieną skoliniu laikytą žodį įvertino kaip savą, lietuvišką. P. Skardžius ypatingą dėmesį skyrė žodžių darybai ir darybiniam ryšiams atskleisti, apžvelgė to meto naujadarus, parašė išėivijai skirtą „Lietuvių kalbos

³³ <https://kalbu.vdu.lt/mokymosi-priemones/leksikonas/>

³⁴ Plačiau žr. <https://resursai.pastovu.vdu.lt/paieska/apie>.

vadovą“ (1950). A. Salys domėjosi bendrinės kalbos norminimo klausimais, buvo vienas iš „Lietuvių rašomosios kalbos žodyno“ (1926–1968) autorių. Abu mokslininkai didelę savo mokslinės veiklos dalį skyrė kalbos praktikai ir rekomendacijoms. Tai rodo jų redaguotas „Kalbos patarėjas“ (1939). J. Balčikonio leksikografinio darbo pradžia susijusi su pirmaisiais LKŽ tomiais, žodyno redagavimo instrukcija. Jis organizavo kolektyvinius žodyno tipo, sandaros, medžiagos pateikimo svarstymus. XXI a. leksikos vartosenos ir kodifikavimo klausimais daug rašyta K. Ulvydo redaguotame žurnale KK. Vėliau imta rašyti ir redaguoti kolektyvinius darbus – LKŽ, DŽ, o XXI a. pabaigoje ir BŽ. Organizacinius reikalus tvarkė vyriausieji redaktoriai: J. Kruopas, S. Keinys, D. Liutkevičienė, tačiau įvairias problemas svarstė ir toliau svarsto kalbininkai, terminologai, įvairių sričių mokslininkai. Buvo sprendžiama daug leksikografinių problemų: antraštyno, žodyno straipsnio struktūros, fonetinės, gramatinės, semantinės informacijos, iliustracinės medžiagos pateikimo ir kt. Kolektyvinių darbų rašymas ir redagavimas, diskusijos dėl žodyno tipo, paskirties ir vartotojo poreikių, ankstesnių žodynų kritika lėmė sinonimų, antonimų, frazeologizmų, palyginimų ir kt. specialiųjų žodynų atsiradimą. Pasirodė pirmosios leksikologijai, leksinei semantikai, žodžių darybai skirtos monografijos ir vadovėliai. Analizuoti leksikos sluoksniai, žodyno plėtos klausimai, įvairių leksinių grupių sandara, reikšmių tipai, daugiareikšmių žodžių struktūra. XXI a. pabaigoje kito medžiagos rinkimo būdai: nuo kortelių pereita prie tekstynų ir elektroninių duomenų bazių, imta intensyviau tirti skolinius (ypač naujuosius) ir naujadarus. Atkreiptas dėmesys į kalbos fraziškumą ir stabilijų junginių pobūdį, kalbos vienetų variantiškumą, kodifikavimo galimus pokyčius. Kiek plėtosis leksikografinis darbas ir kiek gerės žodynų kokybė, priklauso ne tik nuo šaltinių skaitmenizacijos ar realiosios vartosenos tyrimų, bet ir nuo mokslininkų parengimo.

Literatūra ir šaltiniai

- Aleksaitė, Agnė. 2018. Ypatybių pavadinimai Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyje. *Bendrinė kalba* 91, 1–27.
- Aleksaitė, Agnė. 2019. Emocinė-ekspresinė leksika Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyje – naujadarų radimosi aplinkybės ir darybos būdai. *Bendrinė kalba* 92, 1–26.
- Aleksaitė, Agnė. 2021. Lietuvių kalbos naujadarų neoklasikinės darybos polinkiai: Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyno atvejis. *Lituanistica* 67(1), 64–78.
- Aleksaitė, Agnė. 2022a. Naujieji pavadinimai pagal lyties skirtumą. *Acta Linguistica Lithuanica* 87, 224–244.
- Aleksaitė, Agnė. 2022b. Lietuvių kalbos naujažodžių daryba (2011–2019 m. Naujažodžių duomenyno pagrindu). Daktaro disertacija. Vilnius: LKI, VDU.
- Aleksaitė, Agnė, Daiva Murmulaitytė. 2018. Naujoji lietuvių kalbos leksika – *sáva* ir *svėtima*. *Linguistica Lettica* 26, 236–258.
- Ambrasas, Saulius. 1987. Lietuvių kalbos veiksmažodžių abstraktų leksikalizacija. *MA Darbai* 3(100), 94–100.
- Ambrasas, Vytautas, Elena Valiulytė. 2000. Kazio Ulvydo darbai ir nuopelnai kalbos mokslui. *Kalbos kultūra* 73, 3–12.
- Andriukaitienė, Irena. 1996. Spalvos sąvoka ir pavadinimai lietuvių kalboje. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 36, 162–166.
- Astramskaitė, Gražina. 1975. Lietuvių *baltas* ir vokiečių *weiss* semantinė struktūra. *Kalbotyra* 27(1), 7–15.
- Babickienė, Zofija. 1985. Reguliariųjų išvestinių reikšmių pateikimas aiškinamuosiuose lietuvių ir rusų kalbų žodynuose. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 24, 223–235.

Babickienė, Zofija. 2006. Leksikografinė definicija ir realybė. *Leksikografija ir leksikologija 1: Aiškinamųjų bendrinės kalbos žodynų aktualijos*. Ritutė Petrokienė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. 117–127.

Babickienė, Zofija. 2012. Veiksmažodžių abstraktų semantiniai pokyčiai. *Santalka: filologija, edukologija* 20(1), 18–25.

Balaišis, Antanas. 1969. *Wörterbuch der litauischen Schriftsprache, Litauisch–Deutsch (Rašomosios lietuvių kalbos žodynas, lietuviškai–vokiška dalis)*. I. Bd. A–K. von M. Niedermann, A. Senn, Fr. Bender, 1932, XII + 548 S.; II. Bd. L– Pa. von M. Niedermann, A. Senn, A. Salys, 1951, 729 S; III Bd. Pe–Sk. von A. Senn und A. Salys, 1957, 718. S.; IV. Bd. Sl–T. von A. Senn und A. Salys, 1963, 756 S.; V Bd. U–Ž. und Anhang (Eigennamen und damit Zusammenhängendes, Nachwort), von A. Senn und A. Salys, 1968, 565 S., Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg (rec.). *Baltistica* 5(2), 203–209.

Balašaitis, Antanas. 1972. Žodžių rinkimas „Lietuvių kalbos žodynui“. *Mūsų kalba* 2, 15–20.

Balašaitis, Antanas. 1984. *Žodžiai ir žodynai: [Apie žodynų raidą, jų tipus]* (ser. Kalba ir žmonės). Vilnius: Mokslas.

Balašaitis, Antanas. 1999a. „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ Čikagos leidimas (1962). *Gimtoji kalba* 5, 28–31.

Balašaitis, Antanas. 1999b. „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ Čikagos leidimas (1962). *Gimtoji kalba* 6, 28–32.

Balašaitis, Antanas. 2008. Lietuvių kalbos leksikos norminimo raida. *Kalbos kultūra* 81, 112–132.

Balašaitis, Antanas. 2010. Iš „Lietuvių kalbos žodyno“ kartotekos ir jos saugojimo istorijos. *Gimtoji kalba* 7, 29–32.

Balašaitis, Antanas. 2018. *Žodžiai ir žodynai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Balašaitis, Antanas. 2021. *Antanas Balašaitis: bibliografijos rodyklė*. Antanas Balašaitis, Aurelija Gritėnienė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Balčikonis, Juozas. 1978. Rygiškių Jonas. „Mūsų žodynelis“. *Juozas Balčikonis. Rinktiniai raštai 1*. Aldonas Pupkis, sud. Vilnius: Mokslas. 44–45.

Barauskaitė, Dalia. 1982. Pykčio veiksmažodžių semantika. *Sintaksės ir semantikos klausimai. Pranešimų tezės*. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas, 76–78.

Barauskaitė, Dalia. 1985. *Darybinė žodžių analizė: metodinė priemonė*. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas.

Barauskaitė, Dalia. 1987. Dėl leksinės semantinės grupės statuso. *Kalbotyra* 38(1), 12–20.

Barauskaitė, Janina. 1979. *Leksikologijos pradmenys: (Leksinė semantika): Paskaitų konsp.* Vilnius: Lietuvos TSR aukšt. ir spec. vid. mokslo m-ja.

Barauskaitė, Janina. 1980. *Leksikologijos pradmenys: (Leksikos sluoksniai): Paskaitų konsp.* Vilnius: Lietuvos TSR aukšt. ir spec. vid. mokslo m-ja.

Barauskaitė, Janina. 1982. *Lietuvių kalbos frazeologizmai: [Paskaitų konspektas]*. Vilnius: Lietuvos TSR aukšt. ir spec. vid. mokslo m-ja.

Barauskaitė, Janina. 1997. Pažymą šnek. turinčių žmonių pavadinimų reikšmės apžvalga. *Kalbos aktualijos* 4, 5–14.

Barauskaitė, Janina. 1999. Pažymą šnek. turinčių veiksmažodžių reikšmės charakteristika. *Kalbos aktualijos* 5, 18–25.

Barauskaitė, Janina. 2001. *Leksikologija. Lietuvių kalba 1*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 4–78.

Barauskaitė, Janina, L. Raslanaitė. 1999. Homoniminiais santykiais susiję žodžiai DŽ-93 ir DŽ-72. *Kalbos aktualijos* 5, 25–35.

Barauskaitė-Mikkelsen, Dalia. 2002. E. Jakaitienė, S. Berg-Olsen, *Lietuvių–norvegų kalbų žodynas* (rec.). *Acta linguistica Lithuanica* 46, 192–196.

Bučienė, Laimutė. 2017. Daiktavardžių skaičiaus kategorijos raiška: normos ir vartosenos sankirta. *Kalba ir kontekstai* 7(2), 44–61.

Būga, Kazimieras. 1958. *Rinktiniai raštai 1*. Zigmas Zinkevičius, sud. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Būga, Kazimieras. 1961. *Rinktiniai raštai 3*. Zigmas Zinkevičius, sud. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Buivydienė, Rūta. 1997. *Lietuvių kalbos vedybų giminystės pavadinimai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų institutas.

BŽe – Bendrinės lietuvių kalbos žodynas: elektroninis variantas, redaktorių kolegija: Danutė Liutkevičienė (vyr. redaktorė), Gertrūda Naktinienė, Ritutė Petrokienė, Dalia Svetikienė, Klementina Vosylytė, Jolanta Zbarskaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014–... Prieiga internete: <http://bkz.lki.lt/>

BŽ Antraštynas – Bendrinės lietuvių kalbos žodyno Antraštynas. Prieiga internete: <http://bkz.lki.lt/antraštynas>.

Čepaitienė, Giedrė. 1998. Prašymą ir liepimą reiškiantys lietuvių kalbos veiksmažodžiai. *Linguistica Lettica* 2, 101–112.

Čepaitienė, Giedrė, Lionė Lapinskienė. 2010. *Atsiminimai apie Joną Jablonskį*. Vilnius: Gimtasis žodis.

Čepienė, Nijolė. 2010. Dėl keleto nelietuviškų žodžių, pateiktų „Lietuvių kalbos žodyne“, kilmės. *Leksikografija ir leksikologija* 2. Vilija Sakalauskiene, Albina Aukšoriūtė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 49–58.

Čepienė, Nijolė. 2017. Homonimai lietuvių kalbos žodynuose. *Acta Linguistica Lithuanica* 77, 103–128.

Černė, Violeta. 2006. Beekvivalentė leksika aiškinamuosiuose žodynuose. *Leksikografija ir leksikologija* 1: *Aiškinamųjų bendrinės kalbos žodynų aktualijos*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 192–208.

Černė, Violeta. 2014. [Palyginimų žodynas] (rec.). *Acta linguistica Lithuanica* 70, 228–235.

Černiūtė, Violeta. 2000. Šnekamosios kalbos ir emocinės-ekspresinės leksikos apibūdinimo problemos. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 42, 160–179.

Černiūtė, Violeta. 2010. Leksikografinė refrenų traktuotė „Lietuvių kalbos žodyne“. *Leksikografija ir leksikologija* 2. Vilija Sakalauskiene, Albina Aukšoriūtė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 143–153.

Černiūtė, Violeta. 2017. Irenos Ermanytės nuopelnai leksikografijai: Personalijos. *Bendrinė kalba* 90, 1–10. Dadurkevičius, Virginijus, Rūta Petrauskaitė. 2021. Tradicinių aiškinamųjų žodynų antraštyno atnaujinimo būdas. *Taikomoji kalbotyra* 16, 42–48.

Daškus, Marius. 1992. *Tarminių faktų pateikimas lietuvių leksikografijoje*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas.

Daškus, Marius. 1995. Raštų leksikos pateikimas didžiajame „Lietuvių kalbos žodyne“. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 33, 231–234.

Drotvinas, Vincentas. 1972. *Lietuvių kalbos tyrinėjimų tarybiniais metais apžvalga*: Mokymo priemonė studentams. Vilnius: Vilniaus valst. ped. inst. Lietuvių k. katedra.

Drotvinas, Vincentas. 1980. Leksinė nominacija ir motyvuotė. *Kalba ir mintis*. Bronys Savukynas, sud. Vilnius: Mokslo, 149–158.

Drotvinas, Vincentas. 1986. *Pagrindinės leksikologijos sąvokos*. Vilnius: LTSR aukštojo ir specialiojo mokslo ministerija.

Drotvinas, Vincentas. 1987. *Lietuvių kalbos leksika ir frazeologija: mokomoji knyga*. Vilnius: Lietuvos TSR aukšt. ir spec. vid. mokslo m-ja.

Drotvinas, Vincentas. 1988. Dėl skolintinės leksikos sąvokų ir terminų. *Kalbos kultūra* 54, 48–56.

Drukteinis, Albinas. 2006. Sintaksinė semantinė veiksmažodžių požymių vertė. *Kalbos vienetų semantika ir struktūra*. Albinas Drukteinis [et al.], red. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 23–30.

Drukteinytė, Vaida. 2001. Sintaksiniai semantiniai veiksmažodinės metaforos požymiai. *Tiltai*. Priedas 9, 103–108.

Drukteinytė, Vaida. 2005. Metaforinis veiklos veiksmažodžių vartojimas. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*, 111–119.

Drukteinytė, Vaida. 2006. Metaforinis lietuvių kalbos slinkties veiksmažodžių vartojimas. *Kalbos vienetų semantika ir struktūra*. Albinas Drukteinis [et al.], red. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 31–37.

Drukteinytė, Vaida. 2009. Dėl būdvardžio *grubus* laikymo semantizmu. *Res humanitariae* 6, 42–55.

Drukteinytė, Vaida. 2012. Daiktavardžio *susirgimas* terminizavimas ir (ne)tinkama vartoseną. *Res humanitariae* 11, 173–188.

Drukteinytė, Vaida. 2014. Dėl būdvardžio *draugiškas* reikšmių. *Res humanitariae* 16, 66–85.

Drukteinytė, Vaida. 2018. Dėl (ne)tinkamo aptarnavimo. *Res humanitariae* 23, 247–264.

Drukteinytė, Vaida, Daiva Pagojienė. 2021. *Taikyti sveikatos tekstuose: būtinas reikšmės platinimas ar netinkama vartoseną? Res humanitariae* 29, 8–22.

Dvidešimt *Lietuvių kalbos žodyno* tomų. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2002.

DŽ1 – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 1-as leidimas, redaktorių kolegija: Jonas Kruopas (vyr. redaktorius), Juozas Balčikonis, Jonas Kabelka, Kostas Korsakas, Borisas Larinas, Antanas Lyberis, Kazys Ulvydas. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1954.

DŽ2 – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 2-as leidimas, redaktorių kolegija: Jonas Kruopas (vyr. redaktorius), Antanas Lyberis, Domininkas Lukšys, Jonas Paulauskas, Juozas Senkus, Kazys Ulvydas. Vilnius: Mintis, 1972.

DŽ3 – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 3-as leidimas, redaktorių kolegija: Stasys Keinys (vyr. redaktorius), Jonas Klimavičius, Jonas Paulauskas, Juozas Pikčilingis, Nijolė Sližienė, Kazys Ulvydas, Vytautas Vitkauskas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.

DŽ4 – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 4-as leidimas, redaktorių kolegija: Stasys Keinys (vyr. redaktorius), Jonas Klimavičius, Jonas Paulauskas, Juozas Pikčilingis, Nijolė Sližienė, Kazys Ulvydas, Vytautas Vitkauskas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.

DŽ4e – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 4-as (1-as elektroninis) leidimas, redaktorių kolegija: Stasys Keinys (vyr. redaktorius), Laimutis Bilkis, Jonas Paulauskas, 2002.

DŽ5e – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas: 5-as (2-as elektroninis) leidimas, redaktorių kolegija: Stasys Keinys (vyr. redaktorius), Laimutis Bilkis, Jonas Paulauskas, Vytautas Vitkauskas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2003.

DŽ6e – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas: 6-as (3-as elektroninis) leidimas, redaktorių kolegija: Stasys Keinys (vyr. redaktorius), Laimutis Bilkis, Jonas Paulauskas, Vytautas Vitkauskas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006. Prieiga internete: <http://dz.lki.lt/>.

DŽ7e – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 7 leidimas, Stasys Keinys (vyr. redaktorius). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2012.

DŽ8 – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 8-asis pataisytas ir papildytas leidimas, Stasys Keinys (vyr. redaktorius), Stasys Keinys (redaktorius), Anželika Gaidienė (redaktorius), Danutė Liutkevičienė (redaktorius), Rita Miliūnaitė (redaktorius), Daiva Murmulaitytė (redaktorius), Vilija Sakalauskiene (redaktorius), Rasuolė Vladarskienė (redaktorius). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2021.

DŽ – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas / vyriausiasis redaktorius Stasys Keinys. – 7-as patais. ir papild. leid. – Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2012, XXVI, 969 p.; elektroninis variantas, 2015. Prieiga internete: <http://lkiis.lki.lt>.

Ermanytė, Irena. 1982. Dvi prieštaraujantios reikšmės žodžių stilistinės funkcijos. *Kalbos kultūra* 42, 24–27.

Ermanytė, Irena. 1984. Apie antonimų reikšmes ir vartojimą kalboje. *Kalbos kultūra* 46, 43–46.

Ermanytė, Irena. 1985. *Lietuvių kalbos antonimų žodynas*. Kaunas: Šviesa.

Ermanytė, Irena. 1995. Priešybė kaip semantinis ir loginis antonimijos pagrindas. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 35, 9–31.

Ermanytė, Irena. 1997. Kelios pastabos apie enantioseiją. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 37, 53–59.

Ermanytė, Irena. 2003. *Antonimų žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Ermanytė, Irena. 2004. Pastabos apie antonimų struktūrą ir semantiką. *Kalbos kultūra* 77, 96–102.

Ermanytė, Irena. 2007. *Bibliografijos rodyklė*. Zita Šimėnaitė, sud. Lietuvių kalbos instituto Leksikografijos centras, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Ermanytė, Irena. 2008. *Antonimija ir antonimai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Gaidienė, Anželika. 2015a. Semantinės veiksmažodžio gerti sinonimų atsiradimo priežastys. *Acta linguistica Lithuanica* 72, 196–220.

Gaidienė, Anželika. 2015b. Antrinės netiesioginės nominacijos valgymo veiksmažodžių semantiniai atsiradimo ypatumai. *Acta linguistica Lithuanica* 73, 230–251.

Gaidienė, Anželika. 2016. *Lietuvių kalbos gėrimo ir valgymo veiksmažodžių semantinių ryšių ypatybės*. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Gaidienė, Anželika. 2017. Motyvai kurti: kūrybos veiksmažodžių semantinė analizė. *Kūrybiškumo slinkty ir lūžiai. Kalbinė kurti analizė*. Zabarskaitė Jolanta, Temčinas Sergejus, Gritėnienė Aurelija, Vaičiulytė-Semėnienė Loreta, Stunžinas Robertas, Gaidienė Anželika, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 74–88.

- Gaidienė, Anželika. 2020. Priešas „Lietuvių kalbos žodyne“. *Bendrinė kalba* 93, 1–26.
- Gaidienė, Anželika, Danutė Liutkevičienė. 2017. Reikšmių apibrėžimo ypatumai „Bendrinės lietuvių kalbos žodyne“: augalai ir gyvūnai. *Bendrinė kalba* 90, 1–47.
- Gaidienė, Anželika, Danutė Liutkevičienė. 2018. *Gėlės* samprata aiškinamuosiuose žodynuose. *Bendrinė kalba* 91, 1–19.
- Gaivenis, Kazimieras. 1981. Šimtas žodžių, kurių nerasime „Tarptautinių žodžių žodyne“. *Kalbos kultūra* 41, 71–77.
- Gaivenis, Kazimieras. 1987. *Margas žodžių pasaulis* (ser. *Kalba ir žmonės*). Vilnius: Mokslas.
- Gaivenis, Kazys. 2002. *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Gaivenis, Kazys. 2020. *Nuostabioji žodžio šviesa: straipsneliai vaikams apie kalbą, spausdinti 1979–1988 metais*. Jolanta Gaivenytė-Butler, sud. ir red. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Gedrimas, Robertas. 2001. Gamtos mokslų terminai Rygiškių Jono „Mūsų žodynyje“. *Jono Jablonskio diena Šiauliuose*. III knyga. Mokslinės konferencijos medžiaga. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 39–48.
- Girčienė, Jurgita. 2000. Naujųjų skolinių atitikmenys – naujadarai. *Acta Linguistica Lithuanica* 42, 33–57.
- Girčienė, Jurgita. 2002. Sudėtiniai naujųjų skolinių atitikmenys. *Kalbotyra* 51(1), 19–32.
- Girčienė, Jurgita. 2003a. Naujųjų skolinių atitikmenys: struktūra ir vartoseną. Daktaro disertacija. LKI, VDU.
- Girčienė, Jurgita. 2003b. Leksikos gryninimo polinkiai bendrinės kalbos istorijoje. *Archivum Lithuanicum* 5, 391–410.
- Girčienė, Jurgita. 2003c. Žodžio reikšmė leksikologijos ir žodžių darybos požiūriu. *Žmogus ir žodis* 1, 21–29.
- Girčienė, Jurgita. 2004a. *Skoliniai ir bendrinė lietuvių kalba*. Jurgita Girčienė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Girčienė, Jurgita. 2004b. Naujųjų skolinių ir jų atitikmenų konkurencija sakininėje vartosenoje. *Skoliniai ir bendrinė lietuvių kalba*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 120–146.
- Girčienė, Jurgita. 2005a. *Naujųjų skolinių atitikmenys: struktūra ir vartoseną*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Girčienė, Jurgita. 2005b. Naujažodžių radimosi priežastys ir vartojimo ypatumai. *Gimtoji kalba* 12, 7–10.
- Girčienė, Jurgita. 2006. Verstinės literatūros neologizmai. *Kalbos kultūra* 79, 74–90.
- Girčienė, Jurgita. 2007a. Naujųjų skolinių vartoseną: kalbos kultūros ir stilistikos takoskyra. *Kalbos kultūra* 80, 143–152.
- Girčienė, Jurgita. 2007b. *Naujoji lietuvių kalbos leksika (1990–2007). Metodinė priemonė*. Vilnius: VPU leidykla.
- Girčienė, Jurgita. 2008a. Naujieji svetimžodžiai su šaknimi *blog-* ir jų atitikmenys. *Kalbos kultūra* 81, 50–64.
- Girčienė, Jurgita. 2008b. Naujažodžiai grožinės literatūros vertimuose. *Gimtas žodis* 7, 2–8, 47.
- Girčienė, Jurgita. 2011. Naujažodžiai su dėmeniu (-)tinkl-. *Kalbos kultūra* 84, 165–177.
- Girčienė, Jurgita. 2012. Metakalbiniai komentarai kaip internetinio naujažodžių diskurso elementas. *Lituanistica* 58(3), 248–272.
- Girčienė, Jurgita. 2013. Stilistiniai naujadarai internete. *Šiuolaikinės stilistikos kryptys ir problemos*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 79–88.
- Girčienė, Jurgita, Danutė Liutkevičienė. 2010. *Sūrių pavadinimai. Vartoseną. Norma. Žodynelis*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Gritėnienė, Aurelija. 2010. Sudurtiniai augalų pavadinimai su sandais *šun-* ir *kal-*. *Leksikografija ir leksikologija* 2. Vilija Sakalauskiene, Albina Auksoriūtė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Gritėnienė, Aurelija. 2014. Daujėnų šnektos leksika „Lietuvių kalbos žodyne“ ir jo kartotekoje. *Leksikografija ir leksikologija* 4. Rita Petrokienė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 71–80.
- Gritėnienė, Aurelija. 2017. Žodyno vaizdinys „Lietuvių kalbos žodyne“. *Bendrinė kalba* 90, 1–19.
- Gritėnienė, Aurelija. 2020a. Pokario Lietuvos partizanas „Lietuvių kalbos žodyne“ ir jo kartotekose. *Linguistica Lettica* 28, 133–156.
- Gritėnienė, Aurelija. 2020b. Rusija „Lietuvių kalbos žodyno“ iliustraciniuose sakiniuose ir reikšmių apibrėžtyse. *Baltu filologija* 29(1), 41–61.

- Gritėnienė, Aurelija. 2020c. Carinė Rusija „Lietuvių kalbos žodyne“. *Gimtoji kalba* 6, 10–15.
- Gritėnienė, Aurelija. 2020d. Eugenijos Šimkūnaitės žodžiai „Lietuvių kalbos žodyne“ ir jo kartotekose. *Gimtoji kalba* 9, 9–17.
- Gritėnienė, Aurelija. 2020e. Koks žmogus yra gražus „Lietuvių kalbos žodyne“. *Mano kraštas*. Vilnius: VŠĮ „BUSK“, liepos 11 d., 1–6.
- Gritėnienė, Aurelija. 2021a. Rusas „Lietuvių kalbos žodyno“ pasaulėvaizdyje. *Acta Linguistica Lithuanica* 84, 122–148.
- Gritėnienė, Aurelija. 2021b. Vaclovo Aliulio žodžiai „Lietuvių kalbos žodyne“ ir jo kartotekose. *Gimtoji kalba* 3, 9–17.
- Gudavičienė, Eglė. 2007. *Lietuvių kalbos direktyvai*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Gudavičius, Aloyzas. 1985. *Sopostavitel'naja semasiologija litovskogo i russkogo jazykov*. Vilnius: Mokslas.
- Gudavičius, Aloyzas. 1990. E. Jakaitienė. Leksinė semantika (rec.). *Kalbotyra* 41(1), 110–113.
- Gudavičius, Aloyzas. 1994. *Leksinė semantika: Vienetai. Ryšiai. Struktūros*. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas.
- Gudavičius, Aloyzas. 1995. Kalbėjimo semantinio lauko aksiologinis aspektas. *Filologija ir metodika* 2, 12–27.
- Gudavičius, Aloyzas. 1997. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas leksikos sistemiškumo požiūriu. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 33–39.
- Gudavičius, Aloyzas. 1999. Leksinės reikšmės kognityvinis aspektas ir jo atskleidimas reikšmės definicijoje. *Filologija* 2(6), 25–31.
- Gudavičius, Aloyzas. 2003. Žodžio reikšmės definicijos tautinis aspektas. *Leksikografijos ir leksikologijos problemos*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 70–79.
- Gudavičius, Aloyzas. 2006. Žodžio reikšmės definicijos prototipinis aspektas. *Leksikografija ir leksikologija* 1: *Aiškinamųjų bendrinės kalbos žodynų aktualijos*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 105–116.
- Gudavičius, Aloyzas. 2000. *Etnolingvistika*. Šiauliai: K. J. Vasiliausko įm.
- Gudavičius, Aloyzas. 2007. *Gretinamoji semantika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Gudavičius, Aloyzas. 2012. Reikšmė – sąvoka – konceptas ir prasmė. *Res Humanitariae* 10, 108–119.
- Jakaitienė, Evalda. 1980a. *Leksikologija*. Vilnius: Mokslas.
- Jakaitienė, Evalda. 1980b. Homonimų poros vyti ir vyti leksinė semantinė charakteristika. *Kalbotyra* 31(1), 26–31.
- Jakaitienė, Evalda. 1982. Dėl daugiareikšmių žodžių reikšmių skyrimo kriterijų. *Sintaksės ir semantikos klausimai. Pranešimų tezės*. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas, 79–82.
- Jakaitienė, Evalda. 1986a. *Ką ir kaip reiškia žodžiai* (ser. *Kalba ir žmonės*). Vilnius: Mokslas.
- Jakaitienė, Evalda. 1986b. Dėl semantinės motyvacijos, kaip kodifikavimo kriterijaus. *Kalbotyra* 37(1), 102–105.
- Jakaitienė, Evalda. 1988. *Leksinė semantika*. Vilnius: Mokslas.
- Jakaitienė, Evalda. 1990. Daiktavardžio *lizdas* leksinė semantinė struktūra. *Kalbotyra* 41(1), 4–10.
- Jakaitienė, Evalda. 1996. Šiuolaikinės lietuvių leksikografijos reikalai. *Gimtoji kalba* 6, 1–5.
- Jakaitienė, Evalda. 1997a. Lietuvių kalbos žodžių reikšmių kitimas. *Gimtoji kalba* 7, 1–5.
- Jakaitienė, Evalda. 1997b. Lietuvių kalbos žodžių reikšmių kitimas. *Gimtoji kalba* 8, 1–4.
- Jakaitienė, Evalda. 1998a. Dvikalbių žodynų rengimas – patirtis, sunkumai, uždaviniai. *Gimtoji kalba* 8, 1–5.
- Jakaitienė, Evalda. 1998b. Dvikalbių žodynų rengimas – patirtis, sunkumai, uždaviniai. *Gimtoji kalba* 9, 1–6.
- Jakaitienė, Evalda. 2005a. *Leksikografija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Jakaitienė, Evalda. 2005b. Irena Ermanytė. *Antonimų žodynas* (rec.). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2003. *Acta Linguistica Lithuanica* 52, 176–182.
- Jakaitienė, Evalda. 2006a. *Žodynų istorijos apybraiža*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Jakaitienė, Evalda. 2006b. Sintaksinių duomenų laukas aiškinamajame žodyne. *Leksikografija ir leksikologija* 1: *Aiškinamųjų bendrinės kalbos žodynų aktualijos*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 92–104.
- Jakaitienė, Evalda. 2006c. Semantizacija dvikalbėje leksikografijoje. *Kalbos vienetai semantika ir struktūra*. Albinas Drukteinis [et al.], red. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 59–63.
- Jakaitienė, Evalda. 2007. Dėl sinonimijos ir daugiareikšmiškumo santykių. *Res humanitariae* 2, 34–46.
- Jakaitienė, Evalda. 2009. *Leksikologija*. Vilnius: VU leidykla.

- Jakaitienė, Evalda. 2020. *Evalda Jakaitienė: bibliografinė rodyklė*. Rūta Bagužytė ir Vilma Zubaitienė, sud. 2010 m. sudarytą rodyklę papildė Rūta Bagužytė. Antras papildytas leidimas.
- Jakelaitytė, Janina. 1990. Bendriausios reikšmės intelektualinės veiklos veiksmažodžiai dabartinėje lietuvių kalboje. *Kalbotyra* 41(1), 11–20.
- Jakelaitytė, Janina. 1991. *Intelektinės veiklos veiksmažodžiai lietuvių ir latvių kalbose*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Jancaitė, Laura. 2020. Priešdėlinių lietuvių kalbos veiksmažodžių leksikalizacija. *Bendrinė kalba* 93, 1–27.
- Jociuvienė, Violeta. 2006. Antonimų *stovėti-gulėti (stehen-liegen)* semantika: gretinamoji lietuvių ir vokiečių kalbų tekstynų pavydžių analizė. *Kalbos vienetų semantika ir struktūra*. Albinas Drukeinis [et al.], red. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 73–82.
- Jonikaitė, Zuzana. 1961. Frazeologizmai „Lietuvių kalbos žodyne“. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 4, 73.
- Jonikas, Petras. 1979. Antano Salio gyvenimo ir mokslinės veiklos pagrindiniai bruožai. A. *Salys. Raštai 1: Bendrinė kalba*, XIII–XX.
- JR 1935 – *Jablonskio raštai 4*. Juozas Balčikonis, red. Kaunas: Švietimo ministerijos leidinys.
- Judžentis, Artūras. 2014. Žodžio vienok dalia. *Bendrinė kalba* 87, 1–13.
- Kalėdienė, Laima. 2009. DLKŽ tarmybės statistikos požiūriu. *Respectus Philologicus* 16(21), 159–168.
- Kalendienė, Danutė. 1981. Būdvardžio *senas* leksinė-semantinė charakteristika. *Kalbotyra* 32(1), 38–53.
- Kalendienė, Danutė. 1982. Dėl būdvardžių *jaunas* ir *jung* semantinės struktūros. *Kalbotyra* 33(1), 46–60.
- Kalendienė, Danutė. 1988. Semantinis eksperimentas būdvardžio *naujas* reikšmių analizėje. *Kalbotyra* 39(1), 32–37.
- Karaciejus, Juozas. 1979. Iš senųjų lietuvių kalbos socialinių terminų tyrinėjimo istorijos. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 19, 125–130.
- Kaulakienė, Angelė. 2001. Terminizacija: semantiniai dariniai ir vertiniai. *Terminologija* 8, 28–33.
- Keinys, Stasys. 1979. V. Urbutis. *Žodžių darybos teorija* (rec.). *Baltistica* 15(2), 149–151.
- Keinys, Stasys. 1984. Lietuvių kalbos hibridai (sąvoka, rūšys ir normiškumas). *LTSR MA darbai*. A serija, T. 3 (88), 113–125.
- Keinys, Stasys. 1990. „Mūsų žodynelio“ reikšmė. *Jono Jablonskio skaitymai*. Mokslinės konferencijos medžiaga, Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas, 14–19.
- Keinys, Stasys. 1991a. „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“ ir kalbos normalizacija. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 29, 92–98.
- Keinys, Stasys. 1991b. Šis tas apie „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ trečiąjį leidimą. *Gimtoji kalba* 8, 22–24.
- Keinys, Stasys. 1999. *Bendrinės lietuvių kalbos žodžių daryba*. Šiauliai: ŠU leidykla.
- Keinys, Stasys. 2000. Pr. Skardžiaus terminologijos srities veikla ir jos reikšmė. *Terminologija*, 6, 69–77.
- Keinys, Stasys. 2004. „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“ per penkiasdešimt metų. *Kalbos kultūra* 77, 76–83.
- Keinys, Stasys. 2005. Svarbiausias žodyno plėtros būdas. *Dabartinė lietuvių terminologija*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Keinys, Stasys. 2007. Gyvasis skolinių priderinimas ir teikybą. *Žmogus ir žodis* 1, 70–74.
- Keinys, Stasys. 2012. *Lietuvių terminologijos raida*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Kėzytė, Sofija. 1961. Perkeltinės žodžio reikšmės ir jų pateikimas „Lietuvių kalbos žodyne“. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 4, 233–253.
- Kėzytė, Sofija. 1972. Žodžio reikšmės plėtėjimo atvejų pateikimas „Lietuvių kalbos žodyne“. *Lietuvos TSR Mokslų akad. darbai*. Serija A, T. 2, 105–120.
- Kėzytė, Sofija. 1984. Kruopas – „Lietuvių kalbos žodyno“ redaktorius. *Kalbos kultūra* 47, 75–78.
- Kėzytė, Sofija. 1999. *Bibliografija*. Zita Šimėnaitė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Kirvaitis, Gražvydas. 1974. Dar gerinkime „Dabartinės lietuvių kalbos žodyną“. *Kultūros barai* 1, 63–64.
- Kirvaitis, Gražvydas. 1984a. Dar keli siūlymai dėl „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ tobulinimo (žodžių ir iliustracinių pavyzdžių atrankos problema). *Mokslo kalbos problemos medžiaga*. Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų Akademija, 24–47.
- Kirvaitis, Gražvydas. 1984b. Kokį norėtume turėti „Dabartinės lietuvių kalbos žodyną“: [Pastabos bei pageidavimai]. *Kultūros barai* 8, 54–57.

- Klimavičius, Jonas. 1997a. Kas yra bendrinės kalbos leksika? Sampratos, nuomonės ir prietarai. Žodyno praktika ir teorija. Vartojimo reikmės ir problemos. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 36, 20–32.
- Klimavičius, Jonas. 1997b. *Sirgalius, aistruolis, mėgėjas, fanas*: [dėl žodžių reikšmių ir vartojimo klaidų]. *Terminologija* 4. 17–31.
- Klimavičius, Jonas. 2002a. Lietuvių bendrinė kalba: ribos ir beribiškumas, sistema, norma ir kodifikacija. *Terminologija* 9, 7–25.
- Klimavičius, Jonas. 2002b. Katekizmo kalba – kalbos katekizmas. *Kalbos kultūra* 75, 105–120.
- Klimavičius, Jonas. 2004. Seni naujieji skoliniai. *Skoliniai ir bendrinė kalba*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 90–119.
- Klimavičius, Jonas. 2005. *Leksikologijos ir terminologijos darbai: norma ir istorija*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Kovalevskaitė, Jolanta, Erika Rimkutė. 2008. Morfolginių samplaikų struktūros ypatumai: kelių kalbų palyginimas. *Darbai ir dienos* 50, 117–152.
- Kovalevskaitė, Jolanta, Erika Rimkutė. 2010. Sudėtinės ir suaugtinės lietuvių kalbos morfolginės samplaikos. *Kalbų studijos* 16, 79–88.
- Kovalevskaitė, Jolanta, Erika Rimkutė, Jurgita Vaičenonienė. 2020. *Lietuvių kalbos kolokacijos: vartojimas, mokymas(is) ir vertimas*. Mokomoji priemonė. Kaunas: VDU.
- Koženiauskienė, Regina. 2004. Tarptautinių žodžių vartojimas teisininkų kalboje. *Skoliniai ir bendrinė kalba*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 189–196.
- KP – *Kalbos patarėjas*. Paruošė Leonardas Dambriūnas, redagavo Antanas Salys ir Pranas Skardžius. Kaunas, 1939.
- KPP1 – *Kalbos praktikos patarimai* / Aldona Paulauskienė, Aldonas Pupkis. Vilnius: Mokslas, 1976.
- KPP2 – *Kalbos praktikos patarimai* / Aldona Paulauskienė, Vitas Labutis, Aldonas Pupkis, Jonas Šukys, Aleksandras Vanagas, Jonas Žemaitis; Sudarė Aldonas Pupkis; Red. kol.: Zigmas Zinkevičius (vyr. red.), Vytautas Ambrazas, Antanė Kučinskaitė, Juozas Pikčilingis, Aleksandras Žirgulyš. 2-asis patais, ir papild. leid. Vilnius: Mokslas, 1985.
- Krinickaitė, Stasė. 1984. *Kalbų raiškos savitumas* (ser. *Kalba ir žmonės*). Vilnius: Mokslas.
- Kruopas, Jonas. 1961. Nevartokime neliteratūrinių žodžių. *Kalbos kultūra* 1, 43.
- Kruopas, Jonas. 1963. Dabartinės lietuvių kalbos vystymosi tyrinėjimas. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 6, 21–30.
- Kruopas, Jonas. 1967. Lietuvių literatūrinės kalbos vystymasis praityje ir tarybiniais metais. *Lietuvių kalba tarybiniais metais*. Vytautas Ambrazas, red. Vilnius: Mintis, 7–35.
- Kruopas, Jonas. 1972. Didysis „Lietuvių kalbos žodynas“. *Mūsų kalba* 2, 9–15.
- Kruopas, Jonas. 1998a. Pirmasis aiškinamasis Lietuvių kalbos žodynas. *Jonas Kruopas. Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 422–425.
- Kruopas, Jonas. 1998b. Koks turėtų būti literatūrinės kalbos žodynas. *Jonas Kruopas. Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 455–460.
- Kruopas, Jonas, Kazys Ulvydas. 1965. Įžymus lietuvių kalbininkas akad. J. Balčikonis. *Kalbos kultūra* 3–8.
- Kučinskaitė, Antanė. 1962. Tautologiniai veiksmažodžių aiškinimai „Lietuvių kalbos žodyne“. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 5, 207–213.
- Kučinskaitė, Antanė. 1970. Žodžių aiškinimai „Lietuvių kalbos žodyne“. *Kalbos kultūra* 18, 92–96.
- Kučinskaitė, Antanė. 1981. Karo viesului praūžus: Kaip buvo rengiamas „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“. *Mūsų kalba* 1, 25–28.
- Kupčinskaitė, Asta. 1997. Nelietuviškų kalbos elementų (dėmenų) vartojimo polinkiai. *Kalbos kultūra* 69, 56–61.
- Labutis, Vitas. 1972. Leksikos ir žodžių darybos norminimo principai. *Mūsų kalba* 8, 12–16.
- Labutis, Vitas. 1995. Sližienė N. *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas* (rec.). *Kalbotyra* 44(1), 106–109.
- Labutis, Vitas. 2003. Naujo kalbos patarimų leidinio užsilaukus. *Kalbos kultūra* 76, 79–87.
- Lazauskaitė, Vilija. 1998a. Dėl tarmybių pateikimo „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 39, 228–239.

Lazauskaitė, Vilija. 1998b. Dėl tarmybių reikšmių pateikimo „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 40, 233–242.

Lazauskaitė Vilija, Danutė Liutkevičienė. 1998. Valgių ir gėrimų pavadinimai „Bendrinės lietuvių kalbos žodyne“. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 40, 205–217.

Lebedys, Jurgis. 1972. Lietuvių kalbos žodynas. (rec.: Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. V., 1954). *Jurgis Lebedys. Lituanistikos baruose* 2, 132–139.

Leksikografija ir leksikologija 1. Aiškinamųjų bendrinės kalbos žodynų aktualijos. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006.

Leksikografija ir leksikologija 2. Jono Kruopo 100-osioms gimimo metinėms. Albina Auksoriūtė ir Vilija Sakalauskienė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006.

Leksikografija ir leksikologija 3. Konstantino Sirvydo darbai ir epocha. Zita Šimėnaitė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013.

Leksikografija ir leksikologija 4. Rita Petrokienė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014.

Leksikografija ir leksikologija 5. Aurelija Gritėnienė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015.

Lyberis, Antanas. 1961. *Lietuvių kalbos sinonimų žodynas*. Kaunas: Valstybinė pedagoginės literatūros leidykla.

Lyberis, Antanas. 1962. Sinoniminis žodžių reikšmių aiškinimas „Lietuvių kalbos žodyne“. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 5, 199–206.

Lyberis, Antanas. 1980. *Sinonimų žodynas*. Stasys Keinys, red. Vilnius: Mokslas.

Lyberis, Antanas. 1981. „Lietuvių kalbos žodynas“ ir jo darbininkai: [Atsiminimai apie 1932–1942 m. žodyno darbą ir darbuotojus: Su geriausių žodžių rinkėjų sąrašu, p. 15–17]. *Mūsų kalba* 1, 5–17.

Lyberis, Antanas. 1982. J. Jablonskis leksikografas. *Kalbos kultūra* 42, 16–20.

Lyberis, Antanas. 1983. Žodžių atrankos problema „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 22, 147–154.

Lyberis, Antanas. 1985. „Lietuvių kalbos žodyno“ darbas. *Kalbos kultūra* 48, 29–33.

Lyberis, Antanas. 2002. *Sinonimų žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Lyberis, Antanas. 2009. *Leksikografijos teorija ir praktika*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Lyberis, Antanas, Kazys Ulvydas. 1958. Lietuvių literatūrinės kalbos leksikos praturtėjimas tarybinės santvarkos metais. *Literatūra ir kalba* 3, 31–110.

Lietuvių kalbos vadovas. Pranas Skardžius, Stasys Barzdukas, Jonas Martynas Laurinaitis, sud. Bielefeld, 1950.

LKDFŽ – Lietuvių kalbos daiktavardinių frazių žodynas. Erika Rimkutė, Agnė Bielinienė, Jolanta Kovalevskaitė, sud. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2012. Prieiga internete: http://donelaitis.vdu.lt/lkk/pdf/daikt_fr.pdf

Lisinskaitė, Aušra. 2003. Baltiški laukinių gyvūnų pavadinimai: kalbinė ir liaudies motyvacija. *Tiltai. Priedas* 14, 50–57.

Liutkevičienė, Danutė. 2006. Bendrinės lietuvių kalbos žodynas. Siekiamybė ir realybė. *Leksikografija ir leksikologija 1: Aiškinamųjų bendrinės kalbos žodynų aktualijos*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 9–18.

Liutkevičienė, Danutė. 2010a. Bendrinės lietuvių kalbos žodyno struktūra, tikslai ir perspektyvos. *Kalbos kultūra* 83, 141–150.

Liutkevičienė, Danutė. 2010b. Bendrinės lietuvių kalbos žodynas: problemos ir sprendimai. *Leksikografija ir leksikologija 2, Jono Kruopo 100-osioms gimimo metinėms*. Vilija Sakalauskienė, Albina Auksoriūtė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 223–234.

Liutkevičienė, Danutė. 2014a. Nuorodinis žodžių aiškinimas „Bendrinės lietuvių kalbos žodyne“. *Leksikografija ir leksikologija 4*. Rita Petrokienė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 219–229.

Liutkevičienė, Danutė. 2014b. „Bendrinės lietuvių kalbos žodynas“ žengia į internetą. *Gimtoji kalba* 9, 15–19.

Liutkevičienė, Danutė. 2015. Bendrinės kalbos normų pateikimas „Bendrinės lietuvių kalbos žodyne“. *Bendrinė kalba* 88, 1–8.

Liutkevičienė, Danutė. 2016. Antraštinių žodžių reikšmių pateikimas „Bendrinės lietuvių kalbos žodyne“. *Bendrinė kalba* 89, 1–18.

Liutkevičienė, Danutė. 2020. Vokietis „Lietuvių kalbos žodyno“ pasaulėvaizdyje. *Bendrinė kalba* 93, 1–39.

Liutkevičienė, Danutė, Daiva Murmulaitytė. 2015. Nuo „Dabartinės“ prie „Bendrinės lietuvių kalbos žodyno“. *Leksikografija ir leksikologija* 5. Aurelija Gritėnienė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 83–146.

Liutkevičienė, Danutė, Getrūda Naktinienė, Klementina Vosylytė. 2010. Veiksmažodžiai ir jų abstraktai „Bendrinės lietuvių kalbos žodyne“. *Leksikografija ir leksikologija* 2. Vilija Sakalauskienė, Albina Auksoriūtė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 235–251.

Liutkevičienė, Danutė, Birutė Ona Palovienė. 2021. Totoriai „Lietuvių kalbos žodyno“ pasaulėvaizdyje. *Verbum* 12, [1–6].

Liutkevičienė, Danutė, Klementina Vosylytė. 2014. Frazeologizmų pateikimas „Bendrinės lietuvių kalbos žodyne“. *Leksikografija ir leksikologija* 4. Rita Petrokienė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 230–244.

LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas* 1–20. Red. kolegija: Getrūda Naktinienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, elektroninis leidimas. Prieiga internete: www.lkz.lt

Lubienė, Jūratė. 2003. *Lietuvių kalbos šakniniai garsų veiksmažodžiai*. Daktaro disertacija, rankraštis. Klaipėda: Klaipėdos universitetas.

Lubienė, Jūratė. 2006. Lietuvių kalbos šakniniai gyvūnų garsų veiksmažodžiai: semantinė struktūra. *Kalbos vienybų semantika ir struktūra*. Albinas Drukteinis [et al.], red. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 103–112.

Lubienė, Jūratė. 2014. *Leksinė semantika ir leksikografija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

Lubienė, Jūratė. 2015. *Lietuvių kalbos mikonimai: nominacija ir motyvacija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

Malakauskas, Algirdas. 1996. Kirčiavimo variantai „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“. *Kalbos kultūra* 68, 81–86.

Malakauskas, Algirdas. 1997. Neteiktini žodžiai ir reikšmės „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“. *Kalbos kultūra* 70, 10–13.

Danielius, Mantrimas. 1997. Neteiktini žodžiai *Žodyne* (DŽ3) ir *Patarimuose* (KPP2). *Kalbos kultūra* 70, 14–19.

Marcinkevičienė, Rūta. 1990. *Lietuvių kalbos slinkties veiksmažodžių semantika ir stilistika (lyginant su anglų kalba)*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas.

Marcinkevičienė, Rūta. 2000. Terminografija ir tekstynas. *Terminologija* 6, 5–22.

Marcinkevičienė, Rūta. 2001. Tradicinė frazeologija ir kiti stabilūs žodžių junginiai. *Lituanistica* 4(48), 81–98.

Marcinkevičienė, Rūta. 2010. *Lietuvių kalbos kolokacijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.

Marcinkevičienė, Rūta. 2011. *Žodžio reikšmė. Žodynai ir tekstynai* [elektroninis išteklius]: vadovėlis. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Mikelionienė, Jurgita. 2000a. *Naujoji lietuvių kalbos leksika*. Daktaro disertacija. Kaunas: VDU.

Mikelionienė, Jurgita. 2000b. Naujažodžiai Vytauto Didžiojo universiteto kompiuteriniame tekстыne (paieška, atranka, klasifikavimas). *Lietuvių kalbotyros klausimai* 42, 15–21.

Mikelionienė, Jurgita. 2000c. Šiuolaikiniai metodai kalbos naujovėms tirti. *Darbai ir dienos* 24, 65–73.

Mikelionienė, Jurgita. 2002. Analogija lietuvių kalbos daryboje. Potencialiai ir okaziniai dariniai. *Acta Linguistica Lituanica* 46, 73–80.

Mikelionienė, Jurgita. 2003. Tradicinės ir kompiuterinės leksikografijos sąlyčiai ir ypatybės. *Leksikografijos ir leksikologijos problemos*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 80–88.

Mikelionienė, Jurgita. 2007. Nauji polinkiai abstrakčiųjų daiktavardžių vartosenoje. *Valoda - Valoda dažadu kultūru kontekstā*, 449–454.

Mikulėnienė, Danguolė. 2004. Skolinių atranka ir vertinimas „Kalbos patarimuose“. *Skoliniai ir bendrinė kalba*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 77–89.

Mikulskas, Rolandas. 2009. Kognityvinė lingvistika ir leksikografijos problemos. *Kalba ir žmonės*. Artūras Judžentis, sud. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 37–80.

Miliūnaitė, Rita. 2000a. Nuo senojo prie naujojo „Kalbos praktikos patarimų“ leidimo. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 42, 180–189.

Miliūnaitė, Rita. 2000b. Kalbos reiškinių vertinimo laipsniai „Kalbos patarėjūje“. *Kalbos kultūra* 73, 24–35.

Miliūnaitė, Rita. 2000c. Nauji kalbos reiškiniai: natūralioji ir dirbtinė atranka. *Acta Linguistica Lithuanica* 42, 3–14.

Miliūnaitė, Rita. 2004. Skolinių vertės motyvacija. *Skoliniai ir bendrinė kalba*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 30–54.

Miliūnaitė, Rita. 2009. *Dabartinės lietuvių kalbos vartosenos variantai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Miliūnaitė, Rita. 2015. Naujažodžių atranka ir pateikimas „Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne“. *Leksikografija ir leksikologija* 5. Aurelija Gritėnienė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 161–184.

Miliūnaitė, Rita. 2018. Naujažodžių pateikimas ir paieškos galimybės Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne. *Bendrinė kalba* 91, 1–21.

Miliūnaitė, Rita. 2020a. Pagrindiniai patariamieji lietuvių kalbos vadovai (žanro ypatybės). *Bendrinė kalba* 93, 1–33.

Miliūnaitė, Rita. 2020b. Neologijos terminija ir Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyno praktika. *Terminologija* 27, 81–107.

Miliūnaitė, Rita. 2021a. New Lexis in the Interaction of Languages and Cultures: The Case of *Selfie* in the Lithuanian Language. *Acta BalticoSlavica* 45, 1–20.

Miliūnaitė, Rita. 2021b. Priesagos *-ietis*, *-ė* vediniai dabartinėje lietuvių kalboje: norma ir vartosenos pokyčiai. *Acta Linguistica Lithuanica* 85, 293–318.

Miliūnaitė, Rita. 2022. *Ivairuojantys ir nauji lietuvių kalbos reiškiniai XXI a. pradžioje: sistematika ir pokyčių kryptys*: mokslo monografija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: http://lki.lt/wp-content/uploads/2022/12/Miliunaite_Ivairuojantys_ir_nauji_kalbos-reiskiniai.pdf.

MLKŽ – Milda Norkaitienė, Rita Šepetytė, Zita Šimėnaitė, sud. *Mokomasios Lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Baltos lankos, 2010.

Murmulaitytė, Daiva. 1995. Priesagos *-imas* vedinių pateikimas „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“. *Lituanistica* 2(22), 55–67.

Murmulaitytė, Daiva. 1997. „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ *veiksmazodinių daiktavardžių semantinė ir statistinė analizė: (priesagos -imas/-ymas ir galūnės -a vediniai)*. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Murmulaitytė, Daiva. 1998a. Žodžių sąsajos žymėjimas „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ (santrumpos žr. vartojimas). *Lietuvių kalbotyros klausimai* 39, 240–247.

Murmulaitytė, Daiva. 1998b. Priesagos *-ynė(s)* vediniai „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 40, 218–232.

Murmulaitytė, Daiva. 2000. Vedinių pateikimas „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ pamatinių žodžių straipsniuose. *Acta Linguistica Lithuanica* 42, 141–159.

Murmulaitytė, Daiva. 2006. Kai kurių daiktavardžių apibrėžimas „Bendrinės lietuvių kalbos žodyne“. *Leksikografija ir leksikologija* 1: *Aiškinamųjų bendrinės kalbos žodynų aktualijos*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 34–54.

Murmulaitytė, Daiva. 2009a. Leksikografinis vienetas tradiciniame žodyne ir elektroninėje duomenų bazėje. *Prace baltystyczne: język, literatura, kultura* 4, 25–43.

Murmulaitytė, Daiva. 2009b. Bendrinės lietuvių leksikos duomenų bazė – ne elektroninis Bendrinės lietuvių kalbos žodynas. *Kalbų studijos* 15, 77–84.

Murmulaitytė, Daiva. 2010a. *Murdyti(s)*, *murgdyti(s)*, *murkdyti(s)* pateikimas žodynuose ir dabartinė vartoseną. *Kalbos kultūra* 83, 151–167.

Murmulaitytė, Daiva. 2010b. Naujasis svetimžodis *zumas* – vartosenos ir semantinė analizė. *Valoda – 2010: valoda dažadu kultūru kontekstā*. Daugavpilis: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds “Saulė”, 444–455.

Murmulaitytė, Daiva. 2011. Iliustracinių vartosenos pavyzdžių atranka ir pateikimas „Bendrinės lietuvių kalbos žodyne“. *Kalbos kultūra* 84, 129–149.

Murmulaitytė, Daiva. 2012. Vedinių pateikimo sistemiškumas „Bendrinės lietuvių kalbos žodyne“. *Kalbos kultūra* 85, 71–91.

Murmulaitytė, Daiva. 2013a. Semantinė piniginių vienetų pavadinimų struktūra. *Kalbos kultūra* 86, 60–75.

Murmulaitytė, Daiva. 2013b. Skolinių vartoseną ir pateikimas „Bendrinės lietuvių kalbos žodyne: *barbekiu* atvejais“. *Taikomoji kalbotyra* 3, 1–21.

- Murmulaitytė, Daiva. 2014a. Fotografijos leksika – žodynai žodynėliai ar duomenų bazė? *Leksikografija ir leksikologija* 4. Rita Petrokienė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 261–287.
- Murmulaitytė, Daiva. 2014b. Priesagos *-iklis* naujadarų apibrėžčių sistemiškumas. *Bendrinė kalba* 87, 1–17.
- Murmulaitytė, Daiva. 2016a. Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas ir naujadarų tyrimų perspektyvos. *Bendrinė kalba* 89, 1–27.
- Murmulaitytė, Daiva. 2016b. „Naujažodžių duomenyno“ leksika pakeliui į „Bendrinės lietuvių kalbos žodyną“. *Acta Linguistica Lithuanica* 75, 68–88.
- Murmulaitytė, Daiva. 2016c. Naujieji asmenų pavadinimai darybos ir semantiniu aspektu. *Lietuvių kalba* 10, 1–22.
- Murmulaitytė, Daiva. 2017a. Aiškinamojo žodyno mikrostruktūra: semantinės informacijos pateikimo ypatumai. *Bendrinė kalba* 90, 1–24.
- Murmulaitytė, Daiva. 2017b. Mokslinio seminaro „Leksikografija – mokslas ir gyvenimas“ apžvalga. *Gimtoji kalba* 9, 29–30.
- Murmulaitytė, Daiva. 2017c. Seminaro apžvalga. *Acta Linguistica Lithuanica* 77, 305–312.
- Murmulaitytė, Daiva. 2018. Kontaminacija ir lietuvių kalbos naujadara. *Kalba ir kontekstai* 8, 60–70.
- Murmulaitytė, Daiva. 2019. Lietuvių kalbos sudurtinių daiktavardžių naujadara ir bendrinės kalbos normos. *Baltu filologija* 28 (2), 107–122.
- Murmulaitytė, Daiva. 2020. Naujųjų dūrinių analizės ir klasifikacijos galvosūkiai. *Acta Linguistica Lithuanica* 82, 34–51.
- Murmulaitytė, Daiva. 2021a. Lietuvių kalbos naujažodžiai lyties išraiškos aspektu. *Lietuvių kalba* 16, 51–69.
- Murmulaitytė, Daiva. 2021b. *Naujažodžių darybos ir morfemikos tyrimų perspektyvos (Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyno atvejis)*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Naktinienė, Gertrūda. 2000. Bendrinės kalbos žodynas ir leksikos norminimo problemos. *Kalbos kultūra* 73, 12–24.
- Naktinienė, Gertrūda. 2002. Specialiosios leksikos pateikimas „Bendrinės lietuvių kalbos žodyne“. *Kalbos kultūra* 75, 47–56.
- Naktinienė, Gertrūda. 2005. „Lietuvių kalbos žodyno“ taisymai elektriniame variante. *Kalbos kultūra* 78, 191–204.
- Naktinienė, Gertrūda. 2006. Svarbesnieji „Bendrinės lietuvių kalbos žodyno“ semantikos aspektai. *Leksikografija ir leksikologija* 1: *Aiškinamųjų bendrinės kalbos žodynų aktualijos*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 19–31.
- Naktinienė, Gertrūda. 2011. Parūpinamieji veiksmažodžiai „Bendrinės lietuvių kalbos žodyne“. *Kalbos kultūra* 84, 150–164.
- Naktinienė, Gertrūda. 2012. Elektroninio Lietuvių kalbos žodyno naujovės. *Kalbos kultūra* 85, 92–102.
- Naktinienė, Gertrūda. 2013. Konstantino Sirvydo žodynų leksika didžiajame „Lietuvių kalbos žodyne“. *Leksikografija ir leksikologija* 3. Zita Šimėnaitė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 128–156.
- Naktinienė, Gertrūda. 2014. Žodžiai apie Vytautą Vitkauską (1935 08 01–2012 02 18). *Leksikografija ir leksikologija* 4. Rita Petrokienė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 11–22.
- Naktinienė, Gertrūda. 2015a. *Lietuvių kalbos žodyno* elektroninio leidimo papildymai. *Leksikografija ir leksikologija* 5. Aurelija Gritėnienė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 33–55.
- Naktinienė, Gertrūda. 2015b. Tarmių faktų pateikimas akademiniam *Lietuvių kalbos žodyne*. *Tarmės – Europos tautų kultūros paveldas*. Zofija Babickienė, Laima Pečkuvienė, par. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 494–517.
- Naktinienė, Gertrūda, Aurelija Gritėnienė. 2016. Žodynininkė Zita Virginija Šimėnaitė. *Gimtoji kalba* 8, 15–19.
- Naktinienė, Gertrūda, Rita Šepetytė-Petrokienė, Jolanta Zabarskaitė. 2006. Elektroninio Lietuvių kalbos žodyno (t. I–XX) pirmasis leidimas. *Prace bałtystyczne: język, literatura, kultura* 3, 241–247.
- ND – *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas*. Prieiga internete: <http://naujazodziai.lki.lt/>
- Norkaitienė, Milda. 2003. Lietuvių zoonimai. Kiaulių (*Sus domesticus*) vardai. *Leksikografijos ir leksikologijos problemos*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 195–212.

Pajėdienė, Jūratė. 2021. Neapibrėžiamieji laikorieveiksmai *kažkada* ir *kada nors*: reikšmės santykis ir vartoseną. *Bendrinė kalba* 94, 1–25.

Pakalka, Kazimieras. 1975. Terminologiniai etiudai, recenzijos: Iš K. Sirvydo naujadarų plitimo istorijos: 1. *Medvilnė*; 2. *Spaustuvė*. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 16, 240–244.

Pakalka, Kazimieras. 2000. *Bibliografijos rodyklė*. Zita Šimėnaitė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Pakalniškienė, Dalia. 2017. Paslaptingos grybų istorijos, arba etnomikologijos pamatai (rec.). *Res humanitariae* 21, 246–252.

Pakerys, Antanas. 2006. Daiktavardžių kirčiavimo normų kodifikacijos kaita. *Leksikografija ir leksikologija* 1: *Aiškinamųjų bendrinės kalbos žodynų aktualijos*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 34–54.

Pakerys, Jurgis. 2013. Naujųjų skolinių duomenų bazės veiksmažodžių morfologija. *Taikomoji kalbotyra* 3, 1–26.

Papaurėlytė-Klovienė, Silvija. 2006. Abstrakčius fenomenus pavadinančių žodžių reikšmių aiškinimo ypatumai lietuvių kalbos žodynuose. *Leksikografija ir leksikologija* 1: *Aiškinamųjų bendrinės kalbos žodynų aktualijos*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 128–137.

Paulauskas, Jonas. 1958. Veiksmažodžių priešdėlių funkcijos dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje. *Literatūra ir kalba* 3, 301–453.

Paulauskas, Jonas. 1962. Apie priešdėlėtųjų veiksmažodžių reikšmių aiškinimą „Lietuvių kalbos žodyne“. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 5, 215–220.

Paulauskas, Jonas. 1974. Aktualios leksikos norminimo problemos ir žodynas. *Kalbos kultūra* 27, 40–49.

Paulauskas, Jonas. 1977. *Lietuvių kalbos frazeologijos žodynas*. Kaunas: Šviesa.

Paulauskas, Jonas. 1979. Leksikos variantų norminimas. *Kalbos kultūra* 37, 77–88.

Paulauskas, Jonas. 1985. Žodyno redagavimas žodžių grupėmis. *Kalbos kultūra* 49, 6–14.

Paulauskas, Jonas. 1982. Frazeologizmų pateikimo aiškinamajame žodyne vietos nustatymas. *Lietuvos TSR MA darbai*. A ser. T 1 (78), 105–110.

Paulauskas, Jonas. 1997. Exegit monumentum [Kazys Ulvydas]. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 37, 272–276.

Paulauskienė, Aldona. Danutė Tarvydaitė. 1998. *Žodyno normos ir dabartinė vartoseną*. Kaunas: Šviesa.

Petrokienė, Rita. 1994. *Dabartinės lietuvių kalbos pirminių būdvardžių semantika*. Daktaro disertacija, Vilnius.

Petrokienė, Rita. 2014. Deminutyvų pateikimas aiškinamuosiuose lietuvių kalbos žodynuose. *Leksikografija ir leksikologija* 4. Rita Petrokienė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 245–257.

Pikčilingis, Juozas. 1981. E. Jakaitienė. *Lietuvių kalbos leksikologija* (rec.). *Baltistica* 17(2), 207.

Pikčilingis, Juozas. 2010. *Stilistikos darbų rinktinė*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Piročkinas, Arnoldas. 1991. *Jonas Jablonskis. Straipsniai ir laiškai*. Arnoldas Piročkinas, sud. Vilnius: Mokslo.

Pribušauskaitė, Albina. 1981a. Lietuvių kalbos mušimo veiksmažodžiai (1. Semantika). *Lietuvos TSR MA darbai*. A ser. T. 2 (75), 121–126.

Pribušauskaitė, Albina. 1981b. Semantinės mušimo veiksmažodžių grupės vartojimo sfera. *Mūsų kalba* 2, 40–44.

Pristatome rengiamą bendrinės kalbos žodyną: [į redakcijos klausimus atsako: G. Naktinienė, D. Liutkevičienė, D. Murmulaitytė, D. Svetikienė, A. Sirutavičiūtė, V. Černiūtė, V. Sakalauskiene] 1999. *Gimtoji kalba* 7, 1–10.

Pupkis, Aldonas. 2005. Didžiojo gimtosios kalbos ugdytojo profesoriaus Juozo Balčikonio palikimas. *Kalbos kultūra* 78, 3–12.

Pupkis, Aldonas. 2010. *Lietuvių kalbos normintojai ir puoselėtojai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.

Pupkis, Aldonas. 2012a. Antanas Salys ir žodynas. *Kalbos kultūra* 85, 9–18.

Pupkis Aldonas. 2012b. Pranas Skardžius ir didysis „Lietuvių kalbos žodynas“. *Acta Linguistica Lithuanica* 67, 101–129.

Pupkis, Aldonas. 2013. *Juozas Balčikonis ir didysis „Lietuvių kalbos žodynas“*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Pupkis, Aldonas. 2015. Kazimiero Būgos ir Juozo Balčikonio rengtų žodynų sąlyčiai ir skirtys. *Leksikografija ir leksikologija* 5. Aurelija Gritėnienė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 13–32.

- Ryklienė, Asta. 1999. *Euras, euro, euro-*. *Kalbos kultūra* 72, 47–50.
- Ryklienė, Asta. 2000. Nauji nekaitomi žodžiai dabartinėje lietuvių kalboje. *Acta Linguistica Lithuanica* 42, 22–32.
- Rimkutė, Erika. 2011. Morfologiškai neadaptuotų daiktavardžių giminė. *Kalbos kultūra* 87, 1–13.
- Rimkutė, Erika. 2015. Dar kartą apie Didžiųjų kalbos klaidų sąrašo žodyno klaidas: semantizmai. *Bendrinė kalba* 88, 1–16.
- Rimkutė, Erika, Agnė Bielinskienė, Jolanta Kovalevskaitė, Laura Vilkaitė. 2017. Kolokacijų ir frazeologizmų atpažinimo kriterijai. *Kalbų studijos* 31, 83–101.
- Rimkutė, Erika, Jūratė Raižytė. 2010. Morfologinis skolinių adaptavimas lietuvių kalboje. *Lietuvių kalba* 4, 1–12.
- Rimkutė-Ganusauskienė, Aušra. 2019. Naujieji avalynės pavadinimai. *Terminologija* 26, 184–208.
- Rimkutė-Ganusauskienė, Aušra. 2020. Naujieji kelių pavadinimai. *Terminologija* 27, 164–185.
- Rosinienė, Gražina. 1982. Žmogaus proto ypatumų zoomorfinis apibūdinimas lietuvių kalboje. *Sintaksės ir semantikos klausimai. Pranešimų tezės. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas*, 95.
- Rosinienė, Gražina. 2003. *Kodėl raudonas kaip vėžys?* (ser. *Kalba ir žmonės*). Vilnius: Mokslas.
- Rudaitienė, Vida. 2000. Tarptautinių žodžių vartojimo polinkiai. *Lituanistica* 1/2, 65–72.
- Sabaliauskaitė, Danutė. 1995. Vokiškos kilmės drabužių ir apavo pavadinimai. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 35, 100–120.
- Sabaliauskaitė, Danutė. 1996. Lietuvių kalbos kelių pavadinimai. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 36, 167–178.
- Sabaliauskaitė, Danutė Marija. 1996. *Lietuvių kalbos drabužių pavadinimai*. Daktaro disertacija, Vilnius.
- Sabaliauskaitė-Liutkevičienė, Danutė. 1997a. Sijono pavadinimai lietuvių kalboje. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 37, 88–100.
- Sabaliauskaitė-Liutkevičienė, Danutė. 1997b. Lietuvių kalbos švarko pavadinimai. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 38, 152–172.
- Sabaliauskas, Algirdas. 1965. *Žodžiai pasakoja*. Vilnius: „Vaga“.
- Sabaliauskas, Algirdas. 1966. Lietuvių kalbos leksikos raida. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 8. *Lietuvių kalbos leksikos raida*, 5–141.
- Sabaliauskas, Algirdas. 1967. Lietuvių kalbos leksikos raida ir jos turėjimas tarybinės santvarkos metais. *Lietuvių kalba tarybiniais metais*. Vytautas Ambrazas, red. Vilnius: Mintis, 68–101.
- Sabaliauskas, Algirdas. 1979. *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija iki 1940 m.* Vilnius: Mokslas.
- Sabaliauskas, Algirdas. 1982. *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija 1940–1980*. Vilnius: Mokslas.
- Sabaliauskas, Algirdas. 1990. *Lietuvių kalbos leksika*. Vilnius: Mokslas.
- Sabaliauskas, Algirdas. 1994. *Iš kur jie?* Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Sabaliauskas, Algirdas. 2012. *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija 1980–2010*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Sakalauskiene, Vilija. 2001. Valdymo semantinis laukas baltų kalbose (*ueldh-* šaknies derivacinė paradigma). Daktaro disertacija. Kaunas: VDU.
- Sakalauskiene, Vilija. 2003. Leksikos tyrimo semantiniiais laukais vaidmuo leksikografijoje. *Leksikografijos ir leksikologijos problemos*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 106–113.
- Sakalauskiene, Vilija. 2005. Veiksmažodinių daiktavardžių pateikimas dabartinės lietuvių kalbos žodynuose. *Kalbos kultūra* 78, 153–161.
- Sakalauskiene, Vilija. 2010a. Jono Jablonskio leksikografinė veikla. *Kalbos kultūra* 83, 44–56.
- Sakalauskiene, Vilija. 2010b. Dialektizmų atranka dabartinės ir bendrinės lietuvių kalbos žodynuose. *Leksikografija ir leksikologija 2. Jono Kruopo 100-osioms gimimo metinėms*. Vilija Sakalauskiene, Albina Auksoriute, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 295–305.
- Sakalauskiene, Vilija. 2018. Antano Juškos *Lietuvių–lenkų kalbų žodynas* – vienas pagrindinių Jono Jablonskio kartotekos *Lietuvių kalbos žodynui medžiaga* šaltinių. *Prace baltystyczne* 7, 205–222.
- Sakalauskiene, Vilija. 2020. Neįvertintas Jono Jablonskio kalbinis palikimas. *Pasaulio lietuvis*. Prieiga internete: <https://pasauliolietuvis.lt/neivertintas-jono-jablonskio-kalbinis-palikimas/>
- Salys, Antanas. 1979. *Raštai 1: Bendrinė kalba*. Petras Jonikas, red. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija.

Salys, Antanas. 1985. *Raštai 3: Įvairūs straipsniai*. Petras Jonikas, red. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija.

Savičiūtė-Naktinienė, Gertrūda. 1995. Lietuvių kalbos priežastinių ir parūpinamųjų veiksmažodžių leksikografinis pateikimas. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 35, 129–141.

Servaitė, Laimutė. 1982. Linksnų statyvų semantika ir sintaksė. *Sintaksės ir semantikos klausimai. Pranešimų tezės*. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas, 99–101.

Sintaksės ir semantikos klausimai: Resp. moksl. konf., skirtos TSRS įkūrimo 60-mečiui, pranešimų tezės (Vilnius, 1982 m. spal. 4–5 d.), Red. kol.: Kazimieras Župerka (ats. red.), Česys Grenda, Aloyzas Gudavičius, Juozas Jurkėnas, Vytautas Sirtautas. Šiauliai: [Šiaulių ped. inst.], 1982.

Skardžius, Pranas. 1937. J. Jablonskis ir dabartinė lietuvių bendrinė kalba. *Archivum philologicum* 6, 12–35.

Skardžius, Pranas. 1997. *Rinktiniai raštai 2*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Skardžius, Pranas. 1999. *Rinktiniai raštai 5*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Slizienė, Nijolė. 1989. Lietuvių kalbos veiksmažodžių reikšmė ir valentingumas. *Baltistica* 3(2) priedas, 414–240.

Slizienė, Nijolė. 1994–2004. *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Slizienė, Nijolė. 1995. Lietuvių kalbos veiksmažodžių valentingumas ir jo aprašymo principai. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 33, 54–73.

Slizienė, Nijolė. 1998. „Lietuvių kalbos junglumo žodynas“ ir kalbos praktika. *Kalbos kultūra* 72, 98–106.

Smetona, Antanas. 2003. Elektroninis „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“ – tobulumui ribų nėra. *Gimtoji kalba* 9, 3–8.

Stankevičienė, Virginija. 2003. Lietuvių kalbos leksikos norminimo aplinkybės XX amžiaus viduryje. *Leksikografijos ir leksikologijos problemos*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 38–43.

Stankevičienė, Virginija. 2005. Lietuvių kalbos mokslas ir norminimas stalinizmo epochoje. *Valoda - Valoda dažadu kultūru kontekstā*, 181–185.

Stankevičienė, Virginija. 2006. Sudurtiniai daiktavardžiai keturiuose „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ leidimuose. *Valoda - Valoda dažadu kultūru kontekstā*, 210–215.

Stankevičienė, Virginija, Vilija Celešienė. 2014. Daiktavardžių normų kaita „Dabartinės lietuvių kalbos žodynuose“. *Valoda - Valoda dažadu kultūru kontekstā*, 285–291.

Stepšys, Jonas. 2022. Lietuvių kalbos vienaskaitinių daiktavardžių vartojimas daugiskaitos formomis: leksikalizacija ir terminizacija. *Kalbų studijos*, 32–46.

Svetikienė, Dovilė. 2006. Kai kurios išvestinių būdvardžių ir iš jų padarytųrieveiksmių pateikimo aiškinamuosiuose lietuvių kalbos žodynuose problemos. *Leksikografija ir leksikologija 1: Aiškinamųjų bendrinės kalbos žodynų aktualijos*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 181–191.

Šalaviejūtė, Žydrūnė. 2018. Koloratyvusis gyvulių pavadinimų motyvacijos modelis. *Res humanitariae* 24, 27–46.

Šalaviejūtė, Žydrūnė. 2019. Lietuvių kalbos zoonimai: karvės, jaučio, veršio pavadinimai ir jų motyvacija. *Res humanitariae* 26, 37–49.

Šalaviejūtė, Žydrūnė. 2021. Lietuvių kalbos entomonimai: nominacija ir motyvacijos modeliai. *Res humanitariae* 29, 214–237.

Šepetytė, Ritutė. 1984. Ryšys tarprieveiksmių ir būdvardžių reikšmės. *Kalbos kultūra* 47, 31–35.

Šepetytė, Ritutė. 1991. Būdvardžių abstraktų semantika. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 29, 128–133.

Šepetytė, Ritutė. 1995. Daiktavardžių linksnų adverbializacija ir jų pateikimas „Lietuvių kalbos žodyne“. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 35, 142–147.

Šepetytė, Ritutė. 2006. Dėl žodžių iliustravimo jų vediniais aiškinamuosiuose lietuvių kalbos žodynuose. *Leksikografija ir leksikologija 1: Aiškinamųjų bendrinės kalbos žodynų aktualijos*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 209–220.

Šimėnaitė, Zita. 1997. Daiktavardžio širdis semantika. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 37, 62–87.

Šimėnaitė, Zita. 1998. *Lietuvių kalbos frazeologija. 1956–1997. Literatūros rodyklė*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

- Šimėnaitė, Zita. 2003. *Daugiareikšmio žodžio semantika ir derivacija (Daiktavardžio širdis mikrosistema)*. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Šimėnaitė, Zita. 2009. Antano Lyberio gyvenimas ir darbas – leksikografija. *Kalbos kultūra* 82, 359–369.
- Šimėnaitė, Zita. 2010. Jono Kruopo leksikografinė veikla. *Leksikografija ir leksikologija* 2. Vilija Sakalauskiene, Albina Auksoriūtė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 24–34.
- Tamaševičius, Giedrius. 2008. Sociolingvistinis šnekamajai kalbai būdingos leksikos tyrimas. *Kalbos kultūra* 81, 206–217.
- Tamašauskaitė, Ugnė. 2013. Naujieji japonų kalbos kulinarijos skoliniai. *Kalbos kultūra* 86, 131–148.
- Tamulionienė, Aurelija. 2003. Lietuvių kalbos žodyno I ir II tomo ideologinių taisymsų nuostatos. *Žmogus ir žodis* 1, 63–68.
- Tamulionienė, Aurelija. 2013. Piniginių vienetų pavadinimų atrankos „Bendrinės lietuvių kalbos žodynui“ kriterijai. *Kalbos kultūra* 86, 76–94.
- Tekorienė, Dalija. 1982. Sintaksinė semantika, jos nagrinėjimo metodai ir žodžių junginių semantikos problemos. *Kalbotyra* 33(1), 133–140.
- Tekorienė, Dalija. 1990. *Bevardės giminės būdvardžiai: sintaksė ir semantika*. Vilnius: Mokslas.
- Ulvydas, Kazys. 1952. Lietuvių literatūrinės kalbos vystymasis tarybinės santvarkos metais. *Lietuvos TSR Mokslų akademijos žinyras* 9, 117–136.
- Ulvydas, Kazys. 1961. Kalbos kultūros ugdymo uždaviniai. *Kalbos kultūra* 1, 5–11.
- Ulvydas, Kazys. 1965. Iš J. Balčikonio kalbos taisymsų. *Kalbos kultūra* 8, 8–13.
- Ulvydas, Kazys. 1967a. Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos leksikos normalizacijos klausimai. *Lietuvių kalba tarybiniais metais*. Vytautas Ambrazas, red. Vilnius: Mintis, 36–101.
- Ulvydas, Kazys. 1967b. Keletas šiuolaikinės lietuvių literatūrinės kalbos raidos bruožų. *Kalbos kultūra* 13, 3–11.
- Ulvydas, Kazys. 1987. J. Balčikonio mokslinė, literatūrinė ir pedagoginė veikla. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 26, 4–12.
- Ulvydas, Kazys. 1988. Svarbiausi atsiminimai apie Joną Kruopą. *Kalbos kultūra* 54, 5–10.
- Umbrasas, Alvydas. 2016. Nuo žodžių iki žodynų: Stasiui Keiniui – 80. *Terminologija* 23, 259–266.
- Urbanavičienė, Jolita. 2020 (aut., duod. inter.). Visuomenei žodynų reikia nuolatos ir įvairių: ir vienakalbių, ir keliakalbių. *Mano kraštas*. Vilnius: VšĮ „BUSK“. 2020, birželio 5 d., 1–7.
- Urbanavičienė, Jolita. 2022. Lietuvių kalbos išteklių informacinė sistema „E. kalba“ – visuomenei atviri žodynai ir kartotekos. *Pasaulio lietuvis*. Prieiga internete: <https://pasauliolietuvis.lt/lietuviu-kalbos-istekliu-informacine-sistema-e-kalba-visuomenei-atviri-zodynai-ir-kartotekos/>
- Urbutis, Vincas. 1955. *Lietuvių kalbos leksikos homonimų susidarymo būdai*. Fil. M. kand. dis. Vilnius.
- Urbutis, Vincas. 1978. *Žodžių daryba*. Vilnius: Mokslas.
- Urbutis, Vincas. 2009. *Baltų etimologijos etudai* 2. Daiva Sinkevičiūtė, sud. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Urnėžiūtė, Rita. 2004. 1990–2000 m. „Gimtosios kalbos“ rekomendacijos dėl svetimų kilmės leksikos vartojimo. *Skoliniai ir bendrinė kalba*. Jurgita Girčienė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 147–161.
- Usonienė, Aurelija. 1987. Lietuviškojo matyti semantika. *Kalbotyra* 38(2), 102–107.
- Usonienė, Aurelija. 1988. Lietuviškų statyvų problemos. *Kalbotyra* 39(2), 110–117.
- Usonienė, Aurelija. 2016. Reikšmės pasaulis: tekstynais paremti semantiniai kalbų tyrimai. Vilnius: Akademine leidykla.
- Vaicekauskienė, Loreta. 2000. Lietuvių kalbos leksikos gryninimo tradicija ir dabarties tendencijos. *Acta Linguistica Lithuanica* 42, 200–208.
- Vaicekauskienė, Loreta. 2004. Teorinės svetimžodžių norminimo prielaidos. *Skoliniai ir bendrinė kalba*. Jurgita Girčienė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 9–29.
- Vaicekauskienė, Loreta. 2007. *Naujieji lietuvių kalbos svetimžodžiai: kalbos politika ir vartoseną*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Vaicekauskienė, Loreta. 2008. Nauji naujųjų skolinių norminimo klausimai. *Kalbos kultūra* 81, 65–80.

Vaicekauskienė, Loreta. 2013. Skolos bijosi – turtų nepadarysi. Leksikos skolinimosi poreikiai ir polinkiai 1991–2013 m. rašytiniuose tekstuose. *Taikomoji kalbotyra* 3, 1–33.

Vaicekauskienė, Loreta, Ineta Dabašinskienė, Laura Kamandulytė-Merfeldienė. 2013. Naujųjų skolinių kaitybinių ir darybinių adaptavimo modelių produktyvumas. *Taikomoji kalbotyra* 3, 1–27.

Vaičiulytė-Semėnienė, Loreta. 2016. *Dėka* dabartinėje lietuvių kalboje. *Acta Linguistica Lithuanica* 75, 89–114.

Vaičiulytė-Semėnienė, Loreta. 2018. *Chaki* dabartinėje lietuvių (rašto) kalboje. *Bendrinė kalba* 91.

Vaičiulytė-Semėnienė, Loreta. 2019. *Oranžinė* spalva dabartinėje lietuvių (rašto) kalboje. *Baltu filologija* 28(2), 173–201.

Vaičiulytė-Semėnienė, Loreta. 2021. *Rožinė* spalva dabartinėje lietuvių (rašto) kalboje. *Lietuvių kalba* 16. DOI: <https://doi.org/10.15388/LK.2021.4>.

Vaičiulytė-Semėnienė, Loreta. 2020. Daiktavardžiai *atitiktis*, *atitikimas* administracinėje kalboje. *Bendrinė kalba* 93, 1–35.

Valiulienė, Edita. 2011. Temperatūros būdvardžių semantika, arba kas karšta lietuvių kalboje. *Res humanitariae* 10, 157–175.

Valiulienė, Edita. 2014. *Šiltas-šaltas* lietuvių ir anglų kalbose: semantika ir vartosenos ypatumai. *Res humanitariae* 16, 340–359.

Varnaitė, Gražina. 1964. Pirmasis lietuvių kalbos sinonimų žodynas (A. Lyberis. *Lietuvių kalbos sinonimų žodynas*. K., 1961) (rec.). *Kalbotyra* 10, 267–275.

Vasiliauskienė, Dana. 1979. Dėl kalbėjimo veiksmažodžių leksinės semantinės grupės. *Kalbotyra* 30(3), 72–78.

Vaskelienė, Jolanta. 1998. *Lietuvių kalbos darybiniai sinonimai (veiksmažodžių abstraktai)*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas.

Vaskelienė, Jolanta. 2000. *Darybiniai sinonimai: mokomoji knyga filologijos specialybių studentams*. Šiauliai: K. J. Vasiliausko įm.

Vaskelienė, Jolanta. 2002. Darybinių sinonimų stilistika. *Linguistica Lettica* 10, 92–101.

Vaskelienė, Jolanta. 2005. Žodynų nefiksuoti dariniai literatūrologų tekstuose. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai* 19(1), 459–470.

Vaskelienė, Jolanta. 2007. Jurgos Ivanauskaitės naujadarai ir jų vaidmuo tekste (*Miegančių drugelių tvirtovė*). *Acta humanitarica universitatis Saulensis* 3, 169–179.

Vaskelienė, Jolanta. 2012. Žodynų nefiksuotų darinių funkcionavimas Ričardo Gavelio kūriniuose. *Filologija* 17, 145–162.

Vaskelienė, Jolanta. 2006. Dėl kai kurių darinių pateikimo „Bendrinės lietuvių kalbos žodyne“. *Leksikografija ir leksikologija* 1: Aiškinamųjų bendrinės kalbos žodynų aktualijos. Ritutė Petrokienė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 55–71.

Vaskelienė, Jolanta. 2019. Dėl darinių su baigmeniu *-eivis*, *-ė*. *Bendrinė kalba* 92, 1–16.

Vitkauskas, Vytautas. 1978. Paulauskas J. *Lietuvių kalbos frazeologijos žodynas* (rec.). *Mūsų kalba* 6, 54–58.

Vitkauskas, Vytautas. 1988. *Ar sunkus lietuvių kirčiavimas* (ser. *Kalba ir žmonės*). Vilnius: Mokslas.

Vitkauskas, Vytautas. 1995. Apie „Lietuvių bendrinės kalbos žodyną“. *Kalbos kultūra* 67, 1995, 87–91.

Vitkauskas, Vytautas. 1997. J. Balčikonio nustatyti „Lietuvių bendrinės kalbos žodyno svarbiausi principai“. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 37, 5–10.

Vitkauskas, Vytautas. 2000. Naujasis žodyno (DŽ) leidimas. *Lietuvos aidas*, spal. 7, 12.

Vitkauskas, Vytautas. 2006. *Lietuvių kalbos žodyno taisymai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Vitkauskas, Vytautas. 2010. Papildomi „Lietuvių kalbos žodyno taisymai“. *Leksikografija ir leksikologija* 2.

Vilija Sakalauskiene, Albina Auksoriūtė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 114–122.

Vladarskienė, Rasuolė. 2013. Žodžių *peržiūrėti* ir *peržiūra* vartojimas administracinėje kalboje. *Kalbos kultūra* 86, 112–123.

Vladarskienė, Rasuolė. 2016. Žodžio *pāreigos* reikšmė ir vietininko problema. *Bendrinė kalba* 89, 1–11.

Vladarskienė, Rasuolė. 2019. Tarptautinių žodžių semantikos pokyčiai administracinėje kalboje. *Bendrinė kalba* 92, 1–13.

- Vladarskienė, Rasuolė. 2021. Leksikos pokyčiai administracinėje lietuvių kalboje. *Bendrinė kalba* 94, 1–16.
- Vosylytė, Bronė. 1955 [2002]. J. Jablonskis ir lietuvių literatūrinė kalba. Tarybinis mokytojas, vasario 24. [Kazys Morkūnas, Klementina Vosylytė sud., Bronė Vosylytė. *Kelias į didįjį žodyną*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2002, 44–46.]
- Vosylytė, Bronė. 1956 [2002]. K. Būga žodynininkas. *Literatūra ir kalba* 1, 84–113. [Kazys Morkūnas, Klementina Vosylytė, sud., Bronė Vosylytė. *Kelias į didįjį žodyną*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2002, 50–80.]
- Vosylytė, Klementina. 1978. Frazeologijos žodyno sulaukus. *Pergalė* 10, 175–178.
- Vosylytė, Klementina. 1983. Bendrieji lyginamųjų frazeologizmų bruožai ir kategoriniai požymiai. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 22, 205–233.
- Vosylytė, Klementina. 1985. *Lietuvių kalbos palyginimų žodynas*. Vilnius: Mokslas.
- Vosylytė, Klementina. 1991. Dėl frazeologizmų pateikimo „Lietuvių kalbos žodyne“. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 29, 208–215.
- Vosylytė, Klementina. 1995. Stilistinis žodžių apibūdinimas „Lietuvių kalbos žodyne“. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 35, 180–185.
- Vosylytė, Klementina. 1996. Apie žodžių reikšmes ir pavyzdžius trečiajame DLKŽ leidime. *Kalbos kultūra* 68, 75–80.
- Vosylytė, Klementina. 2008. Bibliografijos rodyklė. Zita Šimėnaitė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Vosylytė, Bronė. 2002. *Kelias į Didįjį žodyną*. Kazys Morkūnas, Klementina Vosylytė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Zabarskaitė, Jolanta. 1990. Ištiktukų fonetinė sandara ir reikšmės. *Kalbos kultūra*, 61–64.
- Zabarskaitė, Jolanta. 1994. Lietuvių kalbos ekspresyvosios leksikos fonosemantika. Daktaro disertacija. Vilnius.
- Zabarskaitė, Jolanta. 2003. Ištiktukų reikšmių pateikimas žodynuose. *Leksikografijos ir leksikologijos problemos*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 136–151.
- Zabarskaitė, Jolanta. 2006. Ekspresyvioji lietuvių kalbos leksika ir vartosenos žodynai. *Leksikografija ir leksikologija 1: Aiškinamųjų bendrinės kalbos žodynų aktualijos*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 170–180.
- Zabarskaitė, Jolanta. 2010. Politinis pasaulėvaizdis didžiajame „Lietuvių kalbos žodyne“ (valstybė, įstatymas, valdžia). *Parlamento studijos* 9, 126–143.
- Zabarskaitė, Jolanta. 2012. Kitoks didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno“ skaitymas: Adalbertas Bezenbergeris, marios, pamarys, pamariškis. *Mažoji Lietuva: paribio kultūros tyrimai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Zabarskaitė, Elena Jolanta. 2014. Žodžio semantinis kraitis: ištiktuko *pyst* atvejis. *Leksikografija ir leksikologija* 4. Rita Petrokienė, sud. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 304–317.
- Zaikauskas, Egidijus. 2002. *Teoriniai performatyvų pagrindai*. Daktaro disertacija, rankraštis. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Zaikauskas, Egidijus. 2007. *Kalbos paribiai ir užribiai: lietuvių žargono žodynelis*. Vilnius: Alma littera.
- Zaikauskas Egidijus, Erika Jasionytė. 2006. Ilokucinių veiksmažodžių reikšmės aiškinimas bendrinės kalbos žodyne. *Leksikografija ir leksikologija 1: Aiškinamųjų bendrinės kalbos žodynų aktualijos*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 149–169.
- Zinkevičius, Zigmąs. 1979. *Kazimieras Būga: gyvenimas ir darbai*. Vilnius: Mokslas.
- Zinkevičius, Zigmąs. 1992. *Lietuvių kalbos istorija* 5. *Bendrinės kalbos iškilimas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Zinkevičius, Zigmąs. 1994. *Lietuvių kalbos istorija* 6. *Lietuvių kalba naujaisiais laikais*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Zinkevičius, Zigmąs, Jonas Kabelka. 1958. *Kazimieras Būga. Rinktiniai raštai* 1. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 3–100.
- Zubaitienė, Vilma. 2014. *Lietuvių leksikografija: istorija ir dabartis: mokomoji knyga*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Zubaitienė, Vilma. 2017. Antanas Balašaitis. *Žodžiai ir žodynai* (rec.). *Gimtoji kalba* 11, 12–18.
- Žalionienė, Danguolė. 2010. Žodžių vartosenos atspindžiai dabartinės lietuvių kalbos žodynuose ir tekstuose. *Žmogus kalbos erdvėje* 6, 792–799.

Žilinskienė, Vida. 1995. „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ III leidimo kiekybinės charakteristikos. *Lituanistica* 1(21), 78–83.

Žilinskienė, Vida. 1997. Terminų pateikimas „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ III leidime. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 37, 46–52.

Žilinskienė, Vida. 2000. Technikos terminai „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ III leidime. *Acta linguistica Lithuanica* 43, 176–182.

Žilinskienė, Vida. 2004. Skolintos šaknies žodžių vartojimas dalykinio stiliaus tekstuose. *Skoliniai ir bendrinė kalba*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 162–176.

Žukaitė-Buivydienė, Rūta. 1987. Giminytės pavadinimai leksikografijos praktikos aspektu. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 26 (1987), 189–193.